

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE**

**МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЈА**

***СВЕТИКЛИМЕНТОВИТЕ
ПОРАКИ ЗА ЕТИКАТА,
МОРАЛОТ И ВРЕДНОСТИТЕ***

***ST. CLEMENT'S MESSAGES FOR ETHICS,
MORALITY AND VALUES***

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

Скопје, 5-ти декември, 2016

Skopje, December 5th, 2016

Издавач:
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ -
Скопје

За издавачот:
ред. проф.д-р Оливер Бачановиќ, Декан

Уредувачки одбор:
ред. проф. д-рЦане Мојаноски
ред. проф.д-рБорис Мургоски
ред.проф. д-р Марина Малиш Саздовска
вон. проф. д-р Марјан Николовски
вон. проф. д-р Марјан Арсовски
вон. проф.д-рКатерина Крстевска
вон.проф. д-р Никола Дујовски
доц. д-р Татјана Гергинова
доц. д-р Александар Иванов

Главен и одговорен уредник:
ред. проф.д-рЦане Мојаноски

Секретар:
доц. д-р Александар Иванов

Лектура и коректура:
Анче Белада

Компјутерска обработка и дизајн:
Оливера Трајанова Ѓорѓијовски
Кемал Рушид

Печати:
"Ван Гог" - Скопје

Адреса на редакцијата
Факултет за безбедност- Скопје
1000 Скопје
Пош. фах 103
тел:+++ (02)2546211

Publisher:
FACULTY OF SECURITY –
Skopje

For the Publisher:
Dr. Sc. Oliver Bachanovic, Dean

Editorial Board:
Dr. Sc. Cane Mojansoki
Dr. Sc. Boris Murgoski
Dr. Sc. Marina Malis Sazdovska
Dr. Sc. Marjan Nikolovski
Dr. Sc. Marjan Arsovski
Dr. Sc. Katerina Krstevska
Dr.Sc. Nikola Dujovski
Dr.Sc. Tatjana Gerginova
Dr.Sc. Aleksandar Ivanov

Editor in Chief:
Dr. Sc. Cane Mojanoski

Secretary:
Dr.Sc. Aleksandar Ivanov

Proofreading:
Ance Belada

Design and Computer Processing:
Olivera Trajanova Gjorgijovski
Kemal Rusid

Print:
"Van Gog" - Skopje

Address of the Publisher
Faculty of Security – Skopje
1000 Skopje
P.O. Box 103
tel :+++ (02)2546211

International editorial board:

Dr. Sc. Oliver Bacanovic, Dean of the Faculty of Security Skopje, University “St.Kliment Ohridski” Bitola

Dr. Sc. Svetlana Nikoloska, Vice Rector, University “St.Kliment Ohridski” Bitola

Dr. Sc. Miroljub Jeftič, Faculty of Political Science Belgrade, Republic of Serbia

Dr. Sc. Gjoko Gjorgjevski, Dean of the Faculty of theology “St. Kliment Ohridski”, University of “Ss Kiril and Metodij” – Skopje

Dr. Sc. Zoran Matevski, Faculty of Philosophy”, University of “Ss Kiril and Metodij” – Skopje

Dr. Sc. Andrej Sotlar, Dean of the Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

Milica Pajovic, Director of Danilovgrad,Police Academy, Montenegro

Dr. Sc. Ivan Toth, Dean of the University of Applied Sciences, Velika Gorica, Croatia

Dr. Sc. Ivica Radović, Dean of the Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Serbia

Dr. Sc. Mile Sikman, Head of the Administration for Police Education of Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina

Dr. Sc. Nedžad Korajlic, Dean of the Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Dr. Sc. Denis Čaleta, President of the Council of the Institute of Corporative Security Studies (ICS)Ljubljana, Slovenia

Dr. Sc. Goran Basic, Linnaeus University, Vaxjo, Sweden

Dr. Sc. Dragana Kolaric, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, Serbia

Dr. Sc. Dzermal Sokolovic, Director of the Institute for Strengthening Democracy in Bosnia

Dr. Sc. Jilmaz Cholak, Director of the Police Academy, Ankara, Turkey

Dr. Sc. Torje Daniel Kostel, Rector of the Police Academy, Bucharest, Romania

Dr. Sc.Nedelco Lazarov Stojcev, Rector of the Police Academy of MOI, Sofia, Bulgaria

Dr. Sc. Marjan Nikolovski, Faculty of Security Skopje, Secretary of the International Programme Committee

СОДРЖИНА:

ПРОФ. Д-Р.ДИМИТАР ПАНДЕВ

СЛОВО ЗА СВЕТИКЛИМЕНТОВИТЕ ПОРАКИ НИЗ ПРОСТОРОТ И ВРЕМЕТО. 10

ПРОФ. Д-Р. ВЕРА СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ

ДЛАБОКИТЕ ВРСКИ НА СВЕТИТЕЛИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЈ И УЧЕНИКОТ СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ..... 15

ПРОФ. Д-Р ЃОКО ЃОРЃЕВСКИ

БИБЛИСКИОТ КОНЦЕПТ ЗА ОПШТЕСТВЕНАТА ОДГОВОРНОСТ ВО ДЕЛАТА НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ..... 22

ДОЦ.Д-Р ДЕЈАН БОРИСОВ

УКАЖУВАЊЕ НА НЕКОИ НЕТОЧНОСТИ ВО НАРОДНОТО ПРЕДАНИЕ ЗА ДЕЛОТО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ 33

ПРЕЗВИТЕР, М-Р БОБАН МИТЕВСКИ

ДОГМАТСКИТЕ СПОРОВИ ВО ПРОСТРАНТОТО ЖИТИЕ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ..... 41

ПРОФ. Д-Р МАРИНА МАЛИШ-САЗДОВСКА, САРА САЗДОВСКА

ПОУКИТЕ НА СВЕТИКЛИМЕНТ ОХРИДСКИ- ПОРАКИ ЗА МЛАДАТА ГЕНЕРАЦИЈА ДЕНЕС 55

NATASA PELIVANOVA, PHD, MIRJANA RISTOVSKA, PHD

JUSTICE AND LAW IN MODERN DEMOCRATIC SOCIETIES 64

ДОЦ. Д-Р ВЕСНА ТРАЈКОВСКА, ПРОФ. Д-Р САШЕ ГЕРАСИМОСКИ

СТАВОВИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ ВО ВРСКА СО УПОТРЕБАТА НА КИРИЛИЦАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 72

VANDA VOŽIĆ, PHD, ŽELJKO NIKAČ, PHD

CRIMINAL INCRIMINATIONS BASED ON THE UN CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA..... 89

ПРОФ. Д-Р ИСКРА АЌИМОВСКА-МАЛЕТИЌ

ЕТИКА ВО ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА - ПРЕДИЗВИК И ПОТРЕБА - 112

ПРОФ. Д-Р МАРЈАН НИКОЛОВСКИ, М-Р БОРЧЕ ПЕТРЕВСКИ

ПО ПАТЕКИТЕ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ- КРИМИНАЛИСТИЧКАТА ЕДУКАЦИЈА 126

ДОЦ. Д-Р ТАТЈАНА ГЕРГИНОВА

СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ И КУЛТУРА 139

STOJAN TROSHANSKI, MA, NIKOLA DUJOVSKI, PHD, LATIF LATIFI, MA

ST. CLEMENT AND ATTITUDE TO GOOD, THE GOOD GOVERNANCE AND A JUST SOCIETY 157

LATIF LATIFI, MA, STOJAN TROSHANSKI, MA

IDENTIFICATION OF ETHICAL VALUES OF ST. CLEMENT IN THE “ETHICAL CODE” OF STATE INSPECTORS AND THE ETHICAL CONDUCT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN R.MACEDONIA AND NEARBY STATES 164

DRAGANA JOVANOVIKJ, M.SC

SOCIAL CONTEXT DURING THE ACTIVITY OF ST. CLEMENT 171

DRAGANA JOVANOVIKJ, M.SC ALEKSANDAR STOJANOVSKI, M.SC

ST. CLEMENT’OHRID LITERARY SCHOOL 180

AUGUSTO SINAGRA, PHD, ANNA LUCIA VALVO, PHD

THE THOUGHT AND THE WORK OF SAINT CLEMENT OF OHRID AND ITS EFFECTS ON THE SOCIAL AND POLITICAL RELATIONS OF THE BALKANS AND ORIENTAL EUROPE 188

***СВЕТИКЛИМЕНТОВИТЕ
ПОРАКИ ЗА ЕТИКАТА,
МОРАЛОТ И ВРЕДНОСТИТЕ***

***ST. CLEMENT'S MESSAGES FOR ETHICS,
MORALITY AND VALUES***

На 5 декември 2016 г., Република Македонија со бројни настани и свечености достојно го одбележа големиот за нас јубилеј, 1100 години од блаженото упокојување на Св. Климент Охридски. По тој повод на Факултетот за безбедност во Скопје се одржа меѓународна научна конференција „Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите“. Се разбира, дополнителен мотив за тоа беше фактот дека и нашиот Универзитет го носи неговото име.

На конференцијата се отворија теми кои се исто толку актуелни како во минатото, а веруваме дека ќе останат да бидат актуелни и во времето што доаѓа. Имено, прашањата за вредностите, моралот, етиката се секојдневни човечки и цивилизациски прашања. Како организациски одбор се соочивме со предизвикот Факултет за безбедност да организира Меѓународна научна конференција посветена на Светител. Но имајќи предвид дека не постои дрво без корен, ниту ука без искуство, се исправивме пред предизвикот – да преземеме таков предизвик, да организираме Конференција, дебата за етиката, моралот и вредностите, во светлина на светиклиментовите пораки. Претодно наведените теми на конференцијата, се доволно широки и опсежни за многумина да можат да пронајдат место да го реализираат својот интерес и актуелност. Разноликоста на темите и пристапот кон нивна актуелизација и интерпретација обезбеди квалитет на конференцијата. Интересот за научните области и аглите на гледање ја поттикна научната љубопитност кај многумина.

Во однос на организацијата ѝ благодариме на управата на Факултетот за безбедност – Скопје, и на ректорската управа на Универзитетот.

Присуството на Неговото Блаженство, Архиепископот Охридски и Македонски, г.г. Стефан за Факултетот за безбедност имаше исто така посебно значење.

На научната и стручната јавност ѝ предаваме 17 трудови, од кои 7 на англиски јазик, а 10 на македонски јазик, во ова посебно издание на Зборник на трудови на Факултетот за безбедност – Скопје, за да сведочат за времето и вредностите.

Скопје, Април 2017 година

За организацискиот одбор,

Cane Mojanoski, Dr.Sc., Chairman

проф. д-р Оливер Бачановиќ,
Декан на Факултетот за безбедност - Скопје

*Почитуван ректоре на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола,
проф. д-р Сашо Коруноски,
Негово блаженство архиепископ Охридски и Македонски г.г. Стефан,
почитувана проректор за финансии, проф. д-р Светлана Николовска,
почитувани воведничари: проф. Димитар Пандев, проф. Вера Стојчевска
Антиќ и проф. Ѓоко Ѓорѓевски, воедно и декан на Православниот богословски
факултет „Св. Климент Охридски“ во Скопје,
почитувани излагачи,
почитувани колешки и колеги,
студенти,
драги пријатели и гости*

Денес, како и во текот на речиси цела оваа година, го чествуваме големиот јубилеј, 1100 години од упокојувањето на св. Климент Охридски, патрон на нашиот Универзитет кој со гордост и пијетет, но и со голема одговорност го носи неговото име.

Факултетот за безбедност - Скопје, како дел од Универзитетот и негова рамноправна членка се приклучува и дава придонес за одбележувањето на овој значаен датум, со иницирање и организирање на оваа меѓународна научна конференција под наслов: „Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите“, Подготовките за оваа конференција траат речиси една година и на неа со свои трудови се пријавија и поминаа низ фаза на рецензирање вкупно 16 трудови, како од земјата, така и од странство, а најголем дел од нив ќе бидат денес презентирани.

Почитувани, дозволете ми во ова пригода, пред си, накратко да се осврнам на Светиклиментовото просветителско, книжевно и етичко дело

Ликот и делото на големиот ученик на светите Кирил и Методиј, св. Климент Охридски, зазема најистакнато место во македонската културна историја. Неговата сраснатост со македонската историја, народното предание и културата на нашиот човек е видлива низ култот кон светецот до ден денешен. Секое споменување на животот и делото на овој голем човек буди должна почит. Може, без претерување, да се каже дека македонската и словенската културна историја немаат таква сестрана личност собрана во еден човек, односно врвен учител и педагог, хуманист и добротвор, просветител и подучувач на народот, книжевен деец и богомислител, создател на азбука блиска и прифатлива до народот. Тој бил гениј на своето време, а секоја помисла за големината на делото кое го оставил предизвикува восхит и голема почит.

Може да се каже дека она што претставуваат патристите за ранохристијанската црква, е всушност она што е св. Климент Охридски за словенскиот свет. Од разрушен манастир на Плаошник тој возобновил

велелепен христијански храм посветен на св. Пантелејмон - заштитник на здравјето и создал лулка на словенската писменост и култура. Токму во овој манастир, во 886 година, св. Климент ја основал Охридската книжевна школа, попозната уште и како Прв словенски универзитет, кој пак е дури два века постара образовна институција од Болоњскиот Универзитет, основан во 1088 година. Иако од превасходна теолошка природа, Првиот словенски универзитет има епохална историска улога во развојот на словенската писмена култура, која може да се гордее што припаѓа во ретките култури во светот кои создале свое писмо, е нешто што престставува врвно културно и цивилизациско достигнување. Гордоста е дотолку поголема кога знаеме дека св. Климент Охридски најголемиот дел од животот творел и дејствувал токму на територијата на денешна Република Македонија, поточно Охрид и областа околу Охрид позната како Кутмичевица. Веродостојните историски извори потврдуваат дека од Охридската книжевна школа (Првиот словенски универзитет) произлегле околу 3500 ученици кои продолжиле да ја шират словенската писменост и култура низ сиот православен свет. На тој начин, преку ликот и делото на св. Климент Охридски, Република Македонија и македонскиот народ се вбројуваат во редот на државите и народите кои дале културни творби и достигнувања со универзални културни и цивилизациски вредности.

Уникатноста на ликот и делото на св. Климент Охридски се огледува и во неговата неуморна работа, блискоста со народот како и добротворното и етичко дело. Всушност, самата азбука - кирилица, кој тој ја создал и ја нарекол во чест на својот учител св. Кирил, е создадена почитувајќи ги особеностите на говорот на македонските Словени. Како многу поедноставна и поблиска до народот, кирилицата и до ден денес останала во употреба во Република Македонија како основна азбука и писмо, исто како и во останатиот словенски свет. За св. Климент Охридски останало запишано и дека бил неуморен творец и добротвор, дека не се штедел себеси и дека го подучувал народот на добро однесување и меѓусебна почит. Документите покажуваат дека никој не го видел св. Климент да се одмора. Тој постојано бил зафатен со работа: на едни им ги покажувал буквите, на други им ја држел раката при пишувањето, а на трети им ја објаснувал смислата на напишаното. Тој знаел, а и другите постојано ги учел, дека мрзливоста е мајка и учителка на секое зло. Особено настојувал да ја искорени мрзливоста и да ги навикне луѓето на работа.

Почитувани,

Во духот и како прилог за темата на конференцијата што ја организира Факултетот за безбедност, би го издвоил и потенцирал следното:

Свети Климент Охридски не е само величествен/врвен моралист. Тој е првиот и според многумина најдбриот етичар во нашата култура. Во секоја

пригода треба да се говори за неговата етичка функција со која тој се истакнува како морален водач на својот народ. Од стотина текстови сочувани од многу пообемниот опус на св. Климент Охридски, речиси секој има морална нишка, а третина од нив се сметаат за првокласни етички расправи. Во нив, тој ги подучува верниците и свештениците дека нема ништо полошо од моралната несвесност и дека од морална пропаст нема спасение. Се лаже оној кој верува дека неморалното дејствување останува незабележано, дека со него ќе освои некаква придобивка и дека тоа ќе може да се оправда. Неморалноста е спротивна на човечноста. Таа не е дел од битот на суштеството наречено човек, туку негова деградација и изместување на неговата општествена функција. Особено плени Светиклиментовата работна етика, според која човечката моралност е во тесна врска со работата и со ангажираноста. Просторот за неетичност кај човекот се стеснува доколку тој е посветен на работа, но на работа која не е и не мора секогаш да биде врзана за личната корист или среброљубието. Етичките сфаќања и поуки на свети Климент се толку потребни, насušни и треба да ги прифатиме ако знаеме дека живееме во свет во кој моралноста се сфаќа како нешто далечно и тешко остварливо, или уште полошо, нешто за што не вреди да се размислува или да се вложи напор. Враќањето на изворните етички поуки и пораки на св. Климент Охридски може и треба да ѝ направи многу поморални и почовечни во настојувањето моралот да го заземе вистинското место во сегашниот сериозно разнишан вредносен-нормативен систем.

Во контекст на нашата образовна дејност како и мисијата што ја имаме како научни работници, а пред сè како педагози и воспитувачи, можеме да констатираме дека неговото дело бара од секој од нас да го чуваме неговото просветителско, етичко, образовно и книжевно наследство и да се стремиме кон што повисоки образовни и едукативни достигнувања во нашите професионални кариери, а воедно и да го задржиме култот кон доброто, моралното и етичкото во нашето катадневие.

Почитувани, се надевам дека храброста и одважноста на Факултетот за безбедност да иницира и организира Научна конференција/научно-стручна расправа на тема „Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите“ и на тој начин да се вклучи во прославата на големиот јубилеј - 1100 години од благоупокоението на св. Климент Охридски, ќе биде препознаена, а воедно ќе отвори и нови хоризонти и ќе биде од значење за развојот на безбедносните науки Меѓу другото за да ги расветли и да ги афирмира вредносните, етичките и моралните димензии на делото на овој великан на нашата и не само наша историја, но и да се обиде да ги пронајде врските и релациите меѓу безбедноста како централно прашање на науките и научните дисциплини кои се изучуваат на нашата високообразовна институција од една страна, и моралните и други вредности на Светиклиментовото дело од друга страна. Прашањата за примената на овластувањата, легитимитетот и легалитетот, односот кон сторителот и

жртвата, како и кон граѓаните воопшто, енергичното спротив- ставување на појавите на корупција во работењето, градењето доверба и транспарентност како и одговорност во работењето, се предизвици пред кои се исправени припадниците на безбедносните служби и органи во сите сегменти и на сите нивоа од безбедносниот систем. Тие, директно или индиректно се однесуваат и го засегаат прашањето за моралот, етиката и вредностите во едно општество. Токму во тоа ја гледам смислата и оправданоста за одржувањето на оваа конференција на нашиот Факултет. Се надевам дека рефератите што ќе бидат изложени денес и дискусијата што потоа ќе се развие, ќе придонесе за остварување на оваа значајна и благородна цел и дека на крајот ќе можеме сите заедно да констатираме дека Конференцијата е успешна, односно дека ја постигнала поставената цел.

Ја користам оваа можност за да се заблагодарам на сите вработени на факултетот кои дадоа свој придонес за успехот на конференцијата, а пред сè благодарност до членовите на Организациониот одбор на Конференцијата предводен од проф. Мојаноски, на авторите на трудовите и нивните рецензенти, како и на сите оние структури на факултетот кои ја дадоа неопходната логистичка поддршка, на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола кој ни даде помош. До сите нив, една огромна благодарност: Благодарам

Нека е вечно Светиклиментовото дело!

На сите Вас, учесници на денешната конференција, Ви благодарам и Ви посакувам успешна работа

проф.д-р Сашо Коруновски,
Ректор на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола

*Почитувани присутни на денешнава Меѓународна научна конференција
Ваше Преосвештенство г.г. Стефан, Поглавар на Македонската православна црква*

Почитувана проректорке Николоска

Почитуван господине декан, госпоѓи и господа продекани и останати академски кадри на Факултетот за безбедност

Уважени гости излагачи

Драги студенти

Дами и господа

Ми претставува посебна чест и пријатно задоволство да ви се обратам како прв човек на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ - Битола, на Меѓународната научна конференција на тема „Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите“.

Со овој настан, којшто расветлува толку посебна и толку атрактивна тематика како есенцијален дел од животот на великиот св. Климент, а особено од неговата духовна заоставштина и цивилизациско наследство, се заокружува низата манифестации со кои нашиот Универзитет го одбележува значајниот јубилеј - 1100 години од упокојувањето на Патронот.

Со денешнава научна конференција, организаторот и домаќин, Факултетот за безбедност во Скопје, како членка на УКЛО, е уште една од низата високообразовни институции коишто со различни конференции, настани, собири и други форуми му ја оддадоа должната почит на основачот на првиот Словенски Универзитет.

Вашето бројно присуство и учество, темите на вашиот научен интерес и интересните наслови на вашите излагања најдобро ја афирмираат намерата на организаторот и ја манифестираат вашата желба да го увеличите настанот со што ќе ја потврдите важноста и значењето на Факултетот за безбедност, на нашиот Универзитет и на поводот што ни обединува.

Оваа научна конференција, во пресрет на националниот празник 8 декември, е само два дена по Свечената Академија што како централна манифестација се одржа во седиштето на УКЛО, во Битола и како завршница на активностите што се одвиваа во текот на оваа 2016 година во којашто и на национално ниво бројни установи го празнуваа споменот на првиот македонски епископ, а во исто време и творец на далеку познатата Охридска книжевна школа.

За свети Климент - најзначајниот македонски средновековен писател и педагог и неговите бројни активности на повеќе полиња – просветно, книжевно, црковно, многу се пишувало и си уште се пишува, многу се истражувало и си уште се истражува. Преданијата зборуваат за неговата просветителска и преведувачка дејност, за описменувањето на народот. Во исто време го

величаат како исцелител, земјоделец, градител итн. Со својата активност и со своето дело на повеќе полиња (црковно, просветно, книжевно... итн.), тој е заслужен не само за македонскиот народ туку и за целиот цивилизациски свет, а со просветлувањето на народите преку писменост и проповед тој оставил длабок белег во македонската историја. Тој со своето дело, заедно со своите учители светите браќа Кирил и Методиј, ја променил судбината не само на Словените туку и на Европа.

Со учење и образование, хранејќи ги гладните и жедните за знаење, за вистината и за мудроста, втемелувачот на првиот словенски универзитет, светителот Климент ги просветлувал со писменост оние што при очи биле слепи и при уши биле глуви. Во време кога неписменоста царувала во Европа, посветено продолжувајќи го делото на своите учители светите браќа Кирил и Методиј во нивната заедничка и толку сплотена мисија „го растераа мракот, народот го просветлија со писменост“, се избира не само со неписменоста туку и со незнаењето и духовното и интелектуално слепило.

Почитувани, Светиклиментовото наследство е од трајна вредност низ вековите, низ еоните. Од генерација во генерација силно се пренесуваат неговите поуки, неговите морални начела и принципи за потребата од одговорност, трудољубивост, посветеност, волја за акција, личен и професионален интегритет, почит кон другите. Мудроста и доблесноста се водечки морални принципи што извираат од длабочината на неговите слова, поуки и житија за кои тој си го посветил животот истовремено учејќи ги другите како „како добри фиданки од добар корен“, мудри и доблесни да произлезат од неговиот Универзитет.

Денес, повеќе од 1100 години подоцна, сè уште хранејќи се од духовната и интелектуална храна наследена од нашиот голем учител, повеќе од кога било имаме потреба да се навратиме на мудроста што ни е оставена од свети Климент. Тоа е таа голема порака, голема вистина што одсвонува - да ја побараме мудроста, поука за секој поединец, ученик, учител, студент, наставник, за секој кој има желба да учи и да се надградува.

Како што се вели во Пофалното слово на светите Кирил и Методиј, во мракот на средновековието визионерски се бара „да се просветлат очите на нашите срца и да се поткрепи нашиот ум за да може достоино да се следат стапките на учителите“, денеска и овој форум да го искористиме за да ги следиме и истражиме Климентовите стапки, да го зачуваме ова непроценливо наследство и уште побогато со знаење и мудрост да им го предадеме на наредните поколенија.

Ви посакувам успешна научна Конференција.
Благодарам.

*Архиепископ охридски и македонски,
г.г. Стефан*

Македонска православна црква - Охридска архиепископија

Годинава одбележуваме 1100-годишен спомен од упокојувањето на еден од најпознатите и најдостојните личности кои, по милоста Божја, ги изнедрил нашиот род - на рамноапостолниот просветител свети Климент, Охридскиот Чудотворец. Малку се народите со ваков дар, со вакво достоинство и вакви личности, со ваква милениумска историја, и тоа поврзана само со еден човек и неговото дело. А колку вакви личности, колку вакви милениумски истории има во нашиот народ и на ова наше парче-земја? Ете, повеќе од милениум, нашите предци и ние зборуваме за свети Климент, твориме за свети Климент, се надеваме и му се молиме на свети Климент, го имаме како пример и како аголен камен на нашата духовност, образование и книжнина.

Свети Климент е еден од најзаслужните ученици на светите браќа од Солун, на рамноапостолните просветители на словенските народи - светите Кирил и Методиј. Науката досега само претпоставува кога овој богопросветлен маж им се придружил на своите учители - дали тоа било додека Методиј бил управител на кнежевството на просторот од Македонија или, пак, го вклучиле во групата при подготовките пред светите браќа да тргнат за Моравија. Но како и да е, науката го потврдува, врз основа на изворите, како еден од најнадарените ученици на светите Кирил и Методиј, кој по нивното упокојување, непоколебливо го продолжил нивното дело на Балканот, особено во Македонија - останувајќи верен на традициите и на делото на своите учители. Благодарейќи на неговиот неуморен подвиг, направен во името и за славата на Бога, ние денес ја имаме и Црквата наша, и татковината наша, и јазикот, и националноста.

Ние сме благодарен народ, но некогаш или повеќе забораваме или повеќе затајуваме во благодарноста и во оддавањето почест на заслужните личности и настани од нашата духовна и национална историја. 1100-годишниот јубилеј, поврзан со блаженото упокојување на свети Климент, како да не го истакнавме доволно, секако чест на благородните исклучоци. Се радувам што ете и оваа наша реномирана научна установа - Факултетот за безбедност при Битолскиот универзитет „Свети Климент Охридски“ пројави иницијатива на овој начин, преку Меѓународна конференција да придонесе во збогатувањето, но и запознавањето со личноста и делото на свети Климент. Од друга страна, колку и да се прашував на почетокот од каде и што има еден ваков факултет со свети Климент, чијашто специјалност и занимање се поврзани со многу специфична тематика, освен што е членка на Битолскиот универзитет што го носи името на ангелот-чувар на македонската земја и народ, сепак, присетувајќи се на изворите кои говорат за животот на свети Кирил и Методиј, како и на свети Климент, ми дојде пред очи фактот дека овие просветни мисионери не биле само во духовна мисија и не биле само

духовници туку извршувале и политичка и дипломатска мисија, што вклучувало и општествен, правен и безбедносен аспект на нивната работа. Тие биле пратени од царскиот двор на Источното Ромејско Царство, односно Византија, во мисија и од грижа за покрстување и утврдување во верата на Словените во средна Европа, но таа мисија несомнено подразбирала и некои други потреби - проширување на влијанието на Византија врз Словените, а со тоа и ширење на интересите, како и обезбедување на источните и северните граници на империјата. Придобиевите Словени за Византија значеле еден голем и амбициозен народ како сојузник - кој и нема да војува со неа, но и ќе ја штити нејзината целовитост. Со ваквиот потег, Византија го победила тогашниот свој најголем соперник - Рим во борбата за влијание и длабоко продрела, барем за некое време, во срцето на Европскиот континент, наметнувајќи го својот духовен, културен и воено-политички интерес.

Токму овие аспекти од делото на светите Кирил и Методиј, како и на нивните ученици, во прв ред свети Климент, кој најмногу го понел товарот на продолжување на сесловенското дело, покрај вечноважечките и примарните пораки за етиката, моралот и вредностите, се интересни и важни за научна опсервација и презентирање. Таквите достигнувања ќе овозможат поглед и на поширокиот општествен контекст во тоа време, но и ќе ја окрупнат сликата за свети Климент и неговите сотрудници и учители како вистински сестрани водачи.

Благодарејќи ви за поканата и на вниманието, ви посакувам успешна работа.

проф. д-р. Димитар Пандев

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

СЛОВО ЗА СВЕТИКЛИМЕНТОВИТЕ ПОРАКИ НИЗ ПРОСТОРОТ И ВРЕМЕТО

Наместо слободно да ја воздигнат веќе оформената словенска црква во Моравија, да воспостават своја црковна хиерархија и да возродат нови и нови книжевни текстови на својот јазик и со писмото сотворено од светите браќа, потем неочекуваниот, кобен за нив, пресврт, лукаво наклеветени, та прогонети низ пусти предели, преживеаните Кирилметодиеви ученици се упатуваат кон јужнословенските земји не толку да ги спасат голите животи пред безмилосните непријатели и прогонители на словенската идеја, колку со цврста решеност, созреана в ум и поткрепена со јазикот словенски сега веќе издигнат на повисоко литературно рамниште и зацврстен со писмото глаголско, да го продолжат штотуку започнатото дело во кое за првпат со неимоверна сила се искристализирала идејата на свети апостол Павле, бездруго блескаво поттикната и перспективно обмислена низ неговите проповеднички патешествија по македонската земја – сите народи да го слават бога на свој јазик, имено, да го разберат и да го примат како свое божјо учење, а никако – примајќи ја верата во бога – себеси да се обезличат.

Плодна почва за продолжување на кирилметодиевската идеја, сесрдно прифатена од нивните ученици, папски благословена и историски поддржана со учењата на сите свети отци кои верувале во иднината на уката и поуката божја ќе биде истата Македонија на свети апостол Павле, од неговите први слова под отворените македонски небеса од кои подеднакво врне дожд за сите, како и од првите македонски цркви и храмови во кои словото божјо подеднакво допира до сите срца. Ќе ја продолжи свети Климент, ученикот Кирилметодиев, сопатникот нивни од сите нивни заложбени истрајби во борбата за светиот образ на иконите и за единството на светата Троица, искрајум недефинираните византиски пространства и евроазиските крстосници по кои биле гонети и апостол Андреј и свети Климент Римски.

И не ќе останела ни трага од смислата на уката на свети апостол Павле, ниту, пак, зрно вистина од раскрилбите по руските земји на свети апостол Андреа, ниту, пак, прав од телото на свети Климент Римски и од неговата промисла да се запишат житијата на сите маченици, да не ја продолжел во Охрид и во Македонија, нашиот свети Климент, истата ука, истата раскрилба и истата промисла. Ќе ги запише свети Климент Охридски житијата на своите учители, доближувајќи ни ги на наш јазик како наши првоучители, и ќе ја запише ревноста на апостолите по земјата македонска, на апостол Лука и на апостол Павле; на Лукините параболи ќе им даде словенска мисла и длабочина, на Павловите слова – словенски дух, овде во Охрид, кај Белото

Езеро кое ќе го заштити од неверниците со цркви и манастири за сите светци, почнувајќи од сите небесни сили.

Величествена е таа идеја заснована врз уште повеличествена градба врз почвата охридска и македонска: Да се заштити исконската смисла на апостолските учења од сите грабливци на историјата на вистинската црква, и од сите превртливци на словото божјо, од сите митомани кои страданијата Христови ги потчиниле за свои грабливи цели, од тревливите јазици. И, воедно: да се заштити делото на своите учители, имено, на Светикириловата блескава Венецијанска одбрана на словенскиот богослужбен јазик и писмото со кое се запишани – на словенски – исконските слова на апостол Јован, да ѝ се даде охридска трпелива трпеливост и од македонските цркви и манастири, како од времето на апостол Павле, одново да се вложи творечка страст за нови книжевни слова со дострел низ сите словенски земји.

Една од клучните разлики меѓу Охрид и другиот словенски свет е што делото и дејноста на свети Климент Охридски, а заедно со него и на сета седмочисленичка дружина, особено на светите Кирил и Методиј, и на свети Наум, отсекогаш им била позната на охриѓани, како и на македонскиот народ на просторот на Светиклиментовата охридска школа која опфаќала значителен дел од македонската јазична територија, а на другиот словенски свет вистината за почетоците на словенската книжевност, за првиот словенски писател и за неговото книжевно и апостолско дело им станала достапна пред помалку од два века, во времето на консолидацијата на словенските народи и на созревањето на словенската национална мисла, во времето на преродбата кај повеќето словенски народи. Тоа е оној крајаголен камен со кој славистиката и словенските хуманистички науки ќе се развиваат врз своите древни писменојазични извори, имено, врз до ден-денес докрај недооткриените и недоизброените пофални и поучни слова на првиот општословенски и македонски писател – свети Климент Охридски.

Охриѓани и Македонци, отсекогаш сме знаеле дека сме имале свет човек и творец - писател во својата средина, кој ги поучувал нашите предци не само во неговото време туку и потоа низ мракот на вековите натежнат над средоземноморските просторства, воспфалувајќи ги цивилизациските, т.е. христијанските вредности на наш општословенски јазик и обесхрабрувајќи ги непријателите на словенскиот род. Сме го имале за свој заштитник и сме верувале во него, како што тој нè закрилувал со својата неимоверна сила.

Свети Климент Охридски прв меѓу првите ја вовел новата тема во средновековната литература, темата за **НОВИОТ ЧОВЕК**, ослободен од бесчислените гревови со кои непријателот го нагрбува тукушто новоздобиениот пријател, му ги измислува и накалемува за да го потчини и да го обезоружа, да му стане слуга и да му биде при рака во сите негови злосторства, а со темата за новиот човек, исчистен од гревовите наталожени врз духот и телото му, ги воведува и темите за односите меѓу луѓето во новото општество, создадено врз своја црква со свој јазик и со своја општествена хиерархизација, во која се прсликани односите меѓу небесните сили во

бесконечните времепространства на христијанското учење, на правостојната догма заснована врз источно-црковното сфаќање за светата Троица, но и за Страшниот суд, за прекор на противниците на верата и на вистинските човекови вредности, на доблеста да биде човек по углед на богочовековата ука. И засекогаш отворената можност скршнатиот од вистинскиот пат да не биде скршен до крај, туку да се врати на правиот пат, ослободен од канците на лукавиот.

Темата за **НОВИОТ ЧОВЕК** свети Климент Охридски, најверојатно, ја осознал уште во Херсон, каде – како еден од придружниците во уште една од многуте долго подготвувани свети мисии за зацврстување на христијанската идеја на пошироки простори – се соочил со преплетот на империјално-религиските идеи, секоја со свој заум да се наметне и да се издигне над која било од другите, но, секако, ја кристализирал на една од следните устремно испратена со врвна поддршка на средноевропската ветрометина, – навидум, не толку пострашна од првата, колку далеку поподмолна. Впрочем, и во едните и во другите предели повторно е заедно со неговите и нашите првоучители, и тоа од најбодрите до најбесчујните нивни здивови, од првите нивни стихоразмисли во слава на великите отци до последните нивни словенотворенија составувани во творечка недобиднина во која мраковито се испреплетуваат сите зли сили насрчени против нововоспеаниот јазик писмено сотворен од неговите учители, од нашите првоучители, на кој едно исконско племе со чиста крв и зрела мисла започнува да пее на новоиздигнат јазик, на стихови исконско новозаветни и тукушто запишани на нововтиснати букви врз пергамент, на ново азбуковидно писмо со далекусежни пораки дека животот земен е добар со поглед устремен кон иднината, со јасна бистрина во погледот срчен и во слухот истанчен за илјадници бои и уште повеќе звуци.

Светиклиментовото дело не запира со последниот учителски здив, кога непријателот во ѓаволска лика и преслика ликува над пепелта од книгите, инаку, дури и со римски благослов испратен меѓу словенскиот род.

Светиклиментовите пораки јасно осмислени среде европските премрежија и цврсто вклопени во неопходно потребни за богослужба свитоци, во чиновни за секојдневни човекотребни дребнавости во чие средиште е **НОВОСОТВОРЕНИОТ ЧОВЕК**, исчистен од гревот бесчислен во новата охридско- црковна средина прераснуваат во слова, во похвали и поуки до самите охриѓани, до сите охридски и македонски негово времени ученици и идно просторни учители низ сиот источно-словенски свет.

Светиклиментовите пораки во Охрид стануваат запис во срцата охридски и трепет во душите македонски, а во Самуилово време со државотворна сила се распотилаат вдолж и попреку цивилизациски разбудениот словенски свет, со нова ука и поука до новите генерации.

Сфатиле ли сите словенски народи чии пораки стасувале до нив, до нивните ново соградени цркви и манастири, чии слова ги препишувале и се поучувале врз нив – не врз ропски превод независно евангелски ли е, или старозаветен, збор до збор преточен од еден во друг јазик, од еден до друг

зборник, го сфатиле ли новото за новиот човек, ослободен не толку од гревот колку од мракот на незнаењето, се допреле ли до сознајот охридски осмислен од свети Климента во погледот негов устремен до охриѓани во предворјата на охридските цркви и низ манастирите во земјата македонска?

Светиклиментовите пораки од пофалните слова за првоучителите и од житијата за нив, од словата и похвалите за сите светци на црквата божја и христијанска до поуците за блудниот син и сите грешници охридски, светски и овоземски, со сиот свој широк книжевен божилак на ангелоподобните и ѓаволообземените ќе ги опстојат охриѓани и сите Македонци низ сите апокалипси византиски, нормански, отомански и какви уште не, низ братоиспреплетканата историја на словенските народи од самото Климентово време до ден-денешен.

И не носи свети Климент Охридски само апостолски стихови и приказни, и не ги толкува само нив до своите чеда охридски, свети Климент носи и царски мисли и одговори, па ги толкува и делата на цар Давид и на цар Соломон, идеи што ќе се заложат во државата на цар Самуил и како поттик ќе траат низ сите македонски заложби за сопствена државност.

Свети Климент Охридски и со телото и со духот природно сраснува со македонската почва, ја облагородува и го облагородува со тоа и македонскиот човек кој му возвраќа со вечен спомен.

Светиклиментовите пораки зрачат низ вековите од негово до наше, денешно време, над сите предизвици и меѓусебни несогласувања од времето на синовите на цар Самуил, преку Теофилаковата жестока нетрпеливост кон охриѓани без да им погледне в очи, низ сите преселби во немирни времиња и уништувањето на Охридската столица до Прличевата неспокојна непомирливост со фанариотизмот и отворената народна борба за обнова на Светиклиментовата црква.

Тоа е таа Климентова порака за секогаш нов почеток потем погромот изнуден со ѓаволска лукавост, тоа е тоа Јоакимкрчовско и Кирилопејчиновско утешение за свои книги, тоа се тие и Партениеви и Миладинови и Прличеви писанија за свои гласила, тоа е револуционерниот подвиг на лозарите и на Мисирков за одделен јазик за народот што им давал книги на сите словенски народи а се довел во ситуација да пита парче збор од соседните и други наречја, но тука е Цепенковата митска преобразба со духовната сила на исповедта синова пред таткото во родот свој, Климентовата исповед срочена уште во времето на неговите учители, а потоа преточена во литература, не само црковна. Тука сме сите ние што го следиме Климентовиот пат.

Впрочем, христијанската идеја за света Троица еволуира во европска и првенствено во општоприфатена сесловенска идеја за единство на народот, на јазикот и на духот народен, тоа е таа иста Климентова идеја за словенска црква, за словенски јазик во словенската црква и за словенска црковна хиерархија што наликува на небесните сили. Климент Охридски беспрекорно ја сфатил апостолската порака дека јазикот е еден дар, а словото друг дар, па прифаќајќи го дарот за јазикот од своите учители ни ги предаде нам на

следните генерации дарот за словото, за словесноста, за литературата и културата, која ја изнедри од својата душевност и штедро ни ја подари преку светлината на знаењето и радоста од учењето.

Свети Климент во драматично време искрено ја прифати Методиевата брегалнички осознаена верба во иднината на македонскиот народ, на македонскиот јазик и литература, исто како што ја прифати македонска промисла на апостол Павле за јазичната разновидност на светот и ја заложи во своето духовно и книжевно дело. Неговиот дух живее во Охрид низ сите драматични времиња со безброј бесчислени пораки за иднината на македонскиот народ.

Радувај се Клименте, опстојува твојот македонски народ пред искушенијата на лукавоста, независно од обличјата им.

проф. д-р. Вера Стојчевска-Антиќ

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ - Скопје

ДЛАБОКИТЕ ВРСКИ НА СВЕТИТЕЛИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЈ И УЧЕНИКОТ СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Слово за светите Кирил и Методиј

*Светите книги за таквите неат пофално зборувајќи:
Ќе се изнајде премудроста на древните, поживејте во
проштитвата, со чувајте ги повестите на знаменитите мажи...“
Откако свесно примија крст на плеките, ја зајдоа сета вселена
исполнувајќи ја со поука...
свети Климент*

Благодатната љубов и врска меѓу браќата просветители Кирил и Методиј и нивниот светлозрачен ученик свети Климент Охридски останува за нас како најевидентен пример на висок просперитетен од по нагорниот пат на просветата и културата. Високо вреднуваните слова на свети Климент Охридски, кои се расеале не само во охридскиот знаменит круг, туку и во целиот словенски свет, остануваат до денес како изворни показатели за длабоките и научни и интелектуални односи меѓу учителите и учениците. Свети Климент со гордост и љубов ги истакнува учителите, а неговата Похвала за учителот Кирил Филозоф е непремостлив пример во поетска вклопеност на еден цел примерен живот, добро познат од авторот.¹ Не се помали врските на Климента и со постариот брат – Методиј². Во опширното Житие на Теофилакт за свети Климент Охридски, во 22 глава се потврдува: „Тој си го постави како пример на својот живот големиот Методиј и се грижел и се молел да не се излаже поддржувајќи го. И поставувајќи си го како пример во своето поведение, неговиот живот и дело, како некаква слика на искусен сликар во уметноста, тој се стремел да се владее според него“. Во истото житие изворно дознаваме дека Климент уште во својата младост го запознал учителот Методиј и бил негов придружник.³

Во воведниов дел ги апострофирам величествените врски меѓу учителите и учениците, зашто и Климент ќе биде возвишен во литературата од свој ученик, талентиран и скроман, зашто ни останал како анониман автор,

¹ Билџбасов, В. А., Кирилл и Мефодий ч.1, Спб. 1868 – 1868-1871.

² Туницкиј, Л.Н., Свети Климент епископ словенскиј, Сергиев Посад 1913, 157-160.

³ Милев, А., Житиј на свети Климент Охридски, Софија 1961.

разбирливо -ученик воспитан од Климента. Тој составил „Служба за свети Климент“, во која свети Климент е заслужено возвеличен:

„Од Бога вдахновен органоне, ластовице златоуста, уме духовен, светило златозрочно, усто благогласна, јазуку медоточен, Клименте светителе, моли се за оние што ти чинат светол помен.

Кое место не се свети со твоите молитви, Светителе, а која црква не се осветила од твоите зборови. Духовна свирко, кимвалу свонлив, кавалу чудесен, со златни зраци те венчаваме“.

Во средновековната наша книжевност посебно е одбележан патот на светите Климент и Наум, како придружнички ученички кадар на браќата во епохалната Моравска мисија. Во неа и двајцата се вредни соработници, но неименувани во поширокиот ученички кадар. Дури со престојот во Рим веќе е посебно подвлечен чинот на признанијата што ги добиваат од папата Јован Павле II. Имено, епископите Формоза и Гаудерих посветиле некои од учениците. Во Второто кратко Наумово житие е наведено: „Потоа ги ракоположи и Климента и Наума заедно со другите за свештеници и ѓакони и нареди да се отслужи целиот вечерен чин, и утрениот...“⁴

Светите браќа Кирил и Методиј се појавија во најрешителниот период во развојот на словенските народи. Истите ги поминаа со ентузијазам и вера земјите на Арапите, Хазарите и Моравците. Стигнаа во Моравија, исполнувајќи ја својата космоисториска и културна мисија. Откако ја осмислија првата словенска азбука, глаголицата, ја продолжија и преведувачката дејност, на чело со големиот и познат лингвист и филозоф – Константин, Кирил. Не ја прескочија и книжевната дејност, на новоформируваниот литературен старословенски јазик, врз основа на јужномакедонските говори.⁵

На овој јазик беа преведени од грчки на словенски јазик најнужните црковни книги: Евангелието (избор од четирите евангелија), Псалтирот, Апостолот, Целиот црковен чин, и други најнужни текстови. Методолошки и образовно подготвени започнаа успешно да го шират словенскиот пишан збор, овозможувајќи им на Словените да се вклучат во современите европски текови. Нивните свети проповеди, нивната Школа, која ја насочија преку нивното стекнато образование во високата Магнаурска школа во Константинопол, отворија нови перспективни хоризонти за словенските народи и нивните дејци. Сето ова се случуваше за време на нивниот живот. Но, сепак, многу значајно е што тие ја трасираа и Школата на нивните бројни ученици, кои во различни средини ја продолжија дејноста на своите учители.

Гласот за учителите и нивните ученици се прошири низ цела Македонија. Нивниот степен на благодатни заслуги се должи и на нивната упорност да создаваат ученички кадар, зашто размислувале за просперитетот на Словените и по нивната смрт. И тоа се покажало во натамошната практика,

⁴ . Поленаковиќ, X., Во мугрите на словенската писменост, Скопје 1973.

⁵ . Вера Стојчевска-Антиќ, Средновековна книжевност, Скопје 1997, Кирилметодијев период-55-103, Свети Климент Охридски -129-163, Свети Наум Охридски -163-179.

бидејќи нивните вредни и истакнати ученици уште во Моравската и Римската одисеја, ја формираа и одржуваа новоформираната Охридска школа. Свети Климент непосредно по смртта на својот учител Методиј во Моравија, во 885 година, застана како важен столб на Школата, која ја продолжи речиси цели два века во Охрид Кирилometодиевата глаголска традиција, и покрај навлегувањето и употребата на кирилската азбука. Оваа Школа стана расадник на писменоста и културата во целата охридска околина и многу пошироко во Македонија.⁶

Свети Климент ги прославуваше своите учители преку искрените и топли предавања, а им посвети и вредни книжевни состави, слова за учителите. Посебно е трогателна топлата Похвала на учителот и филозоф Кирил. Бројните ученици од оваа Школа ги прошируваа своите знаења и познавања на делата на словенските учители. По нивниот пример се раководеа и учениците на светите Климент и Наум. По примерот на својот почитуван учител свети Климент Охридски, еден негов анонимен ученик му посветил на својот учител искрено доживеана Похвала. Во неа истакнува: „Кое место не се освети од твоите молитви Светителе? Која ли црква не се освети од твоите слова -духовни свирки, кимвали што свонат? Како доброгласна труба се јави ти, Клименте блажен, огласувајќи ја вселената со златозарни беседи...“

Големината на просветителите траеше низ вековите. Неа ја пренесуваа не само нивните ученици, туку и целиот образовен свет кој знаеше да процре во нивните суштини. Охридскиот архиепископ Теофилакт, кој има грчко потекло, на грчки јазик состави биографија за свети Климент, признавајќи ја не само силата и славата на Светителот, туку и дарбите кои го истакнуваат високо. Ова се случуваше во XI век, далеку од времето на Климента. Меѓутоа, нужно е да се знае дека учениот Грк, познат магистер на ретодите, како и неговиот учител Михил Псел, кога го добил актот за назначување за охридски архиепископ, бил длабоко разочаран и побарал да не замине за Охрид. Тој сметал дека Охрид за него е казна, дека таму луѓето се неграмотни и прости. Но откако одлуката се извршила, по неговиот престој во Охридската архиепископија, и откако се запознал длабоко со делото на свети Климент Охридски, го составил драгоценото Опширно житие на свети Климент Охридски, на грчки јазик, кое во нашата средина придонесе за научните збогатувања за Охридскиот светилник и по незадоволствата поради несаканиот престој. Тој, длабоко обогатен со сознанијата, напишал: **„Но сè повеќе и повеќе надгледувај го наследство, бидејќи сега имаш повеќе и поголема сила, отколку кога беше жив...“**⁷

Во XIII век, повторно Грк по потекло, охридскиот архиепископ Хоматијан, состави куса биографија за свети Климент. И во наредните векови се нижеа дела во слава на учителите, на словенски, грчки, латински јазици, покрај тие на Теофилакт, Хоматијан, Кавасила, Григориј, Козма, итн. Турската

⁶ . Блаже Конески, Книга за Климент, Охридска книжевна школа, Скопје 1966.

⁷ Панов,Б., Теофилакт Охридски, Скопје 1971.

власт не го спречи ширењето на ракописите и преписите на делата посветени на учителите.

Во XV век се шират преписи од Житието на свети Кирил. Посебно во XVIII век се чувствува наплив од словенски ракописни состави, благодарение на изданијата од Мосхополската печатница, прифатени од администрацијата во манастирот „Свети Наум“ во Охрид. Повторно се шири славата на словенските учители и просветители, како и на нивните ученици.

Во почетокот на XIX век се зголемува интересот за просветителите, особено кај авторот Јордан Хаџи Константинов-Џинот. Меѓу собраните словенски ракописи го откри, го пронајде краткото „Житие на свети Наум“. Тој покажа голем интерес за учителите, за нивните ученици и за ракописното наследство.

Партение Зографски, истакнат интелектуалец и преродбеник, ја преведе на галички дијалект опширната Биографија на свети Климент.

Посебен интерес за овие средновековни дејци пројавија браќата Миладиновци. Димитар Миладинов, заедно со рускиот славист Виктор Григорович, ја истражувале Главеница, како една од хипотезите за епископското седиште на свети Климент. Прастарите корени ги забележува и поетот Рајко Жинзифов во песната „Охрид“, посветена на Климента.

Несмален интерес за средновековните активисти пројавија: Ѓорѓи Пулевски, Крсте Петков-Мисирков, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков, Гоце Делчев, Ѓорче Петров и Димитрија Чуповски. Посебна чест на свети Климента му оддавал Григор Прличев. Тој, пред секое заминување од родната кука застанувал пред иконата и кандилото на свети Климент и му се молел. Мајка му го испраќала со зборовите: „Не бој се! Пред свети Климента горат безбројни кандила!“

Најсветли и до денес присутни традиции за споменатите светци се регистрирани најмногу во Охрид, но и во пошироката околина. Кон нив посебен однос покажуваат и охридските современи творци.

Во секој случај зачуваната традиција показателно говори за нивната присутност во нашата средина од IX век, па сè до денес. И претставената Антологија во оваа смисла, издадена на грчки јазик, ја открива и суштината на наследноста.

Во историјата на браќата и нивните ученици најзабележителна црта, која ќе биде важна и во охридската Свети- климентова книжевна школа, и како најочигледен пример е изборот на највредните ученици за продолжувачи на знаменитото дело. Без тој евидентен пример би ги немале очекуваните резултати. Овој однос на учителите кон учениците може да ни биде показателно полезен и денес, кога веќе во Македонија постојат поголем број универзитети, а не само еден како во времето Свети Климент. И од тој единствен образовен центар израснаа знаменитите мажи , а не случајните просветители. Во моите бројни предавања за средновековната книжевност, на моите студенти не пропуштав да им го нагласам заклучокот во однос на Кирилometодиевото дело: „Дури и денес, ако се раководиме според

упатствата и препораките што ги подготвиле учителите просветители Кирил и Методиј и нивните ученици, во IX и X век, нема да погрешиме, напротив, ќе извлечеме одлични педагошки и морални заклучоци“.

Сигурно е дека Охридската книжевна школа одиграла значајна улога во култниот раст на просветителите. Таа не случајно цели два века и по смртта на свети Климента, ја негувала глаголската традиција. Интересно е да се одбележи и современата Кирилметодиева традиција зачувана и до денес.

Колку била вкоренета Кирилметодиевата традиција во учениците, а тие ја пренесувале несогледливо далеку во перспективите на ци-вилизираниот пат, говори и нивната присутност во нашата современост. Мошне интересна е зачуваната охридска легенда, за ноќниот чувар на Охрид – свети Климент Охридски, која веднаш не навраќа кон понапред изречената похвала за Климента од Теофилакт:

„Климент и денес се јавува
во ноќните часови во Охрид.
Со фенер во раката
шета низ калдрмисаните улички
и го чува сонот на охриѓаните“.

И нашите современи писатели го негуваат наследениот култ на просветителите. Пред да прикажеме некои од нив, запираме на две песни од Блаже Конески, кои можат да послужат како мото на досега презентираниот текст. Не случајно во надалеку преведуваната песна на Конески, „Послание“, доминира филозофијата и перспективата на цивилизаторскиот од. Во таа мозаична слика чекорат извонредните претставници на просветата и културата:

„Без вас Тире и Сидоне,
овде се живеело илјадници години
и, пак, ќе се живее.
Ние луѓето сме како тревана-
ја газат, се суши, се задушува, гине.
Само земјата останува.
Ние луѓето сме како мравине-
ги гмечат, ги ништат, и, пак, се збрале купче.

.....
Наум соградил манастир
на изворот на Белото Езеро...“

Неговата песна „Црква“ е метафора на целокупното наше традиционално наследство?

„Нека е проклет часот кога ми кажаа
дека се урива црквата во Небрегово!
Илјада тажачки како да почнаа
да се гласат и да тажат
во мене
тогаш

како од темно подземје да излегоа.

На самото мое датество значи,
последните жилки му се нишаат
и еве се копачи и мојот најдлабок корен...“

Посебен однос кон учителите негува и Славко Јаневски, кој им посветил песни - „Браќата Солунски“, потоа „Климент“. Петре Бакевски пее за ѕвездата на Константин Филозоф, за неговиот однос кон моштите на папата Климент Римски. Јован Павловски води дијалог со просветителите во песната „Твое е право, вели“.

Тодор Чаловски ја продолжува нашата жива приказна:

„Многу мрак се беше собрал над народите
кога ко река им го отнавте молкот
покажувајќи им го денот сè понапред
со божилакот на словото што сончоглед би...“

Ода на Кирил му воспее Георги Арсовски. Веле Смилевски е полн со импресии по враќањето од San Klemente. Со песната „Аз, буки, веди...“ Видоје Подгорец ја центрира основната величествена дејност на создавачите на писмото:

„Волшепството на зборот се искачува
на трон од многу сончев блесок...“

И нашите иселеници живеат со Кирилометодиевата традиција, распнати во светот. Никола Белчевски пее за првоучителот Кирил:

„По толку векови сега
стар не се чувствувам јас
и убаво се сеќавам
на сите литургии
со кои ме благослови...“

Анте Поповски незаобиколно нагласува во „Вероломно писмо“:

„Трpezата на сидот во црквата беше поставена со леб,
со риба, бокалче вино. И седеше тука
осамена светица, млада и очајна.

Со векови таа го чекаше да се покаже зографот
а кога сфати дека тој безнадежно отпатувал...“

И Гане Тодоровски не може да премине преку Нерези:

„Во секој заглед: Занемена Големина!
Во секоја мисла: Победа на невремето!
И одвет: Ваше сум вчера...“

Ацо Шопов пее за езерото крај манастирот, а Михаил Ренцов за Христовото симнување од крстот.

Покрај песните и прозните состави народот оставил зад себе и бројни преданија и легенди за животот и силата на светителите од раниот период на словенската писменост и традиција.⁸

⁸ Свети Климент, . Вера Стојчевска-Антиќ, предговор, избор и редакција, Скопје 1993,

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

АПОСТРОФИРАМЕ ДЕКА ЦЕЛАТА КИРИЛОМЕТОДИЕВА ТРАДИЦИЈА, ОСОБЕНО ГЛАГОЛИЦАТА, КОЈА ГО НАШЛА СВОЕТО МЕСТО И ПРИМЕНА И ВО ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА, ПО СМРТТА НА СВЕТИ МЕТОДИЈ БИЛА ПРЕНЕСЕНА НА ДРУГ ТЕРЕН, НО ДЛАБОКИ КОРЕНИ ФАТИЛА ПОСЕБНО ВО МАКЕДОНИЈА. НЕ ПОМАЛКУ ЛУМИНОЗЕН И ГЕНИЈАЛЕН ОД БРАЌАТА ПРОСВЕТИТЕЛИ СЕ ПОКАЖАЛ ОВОЈ НИВНИ УЧЕНИК, ВО ПРИДРУЖБА СО СВЕТИ НАУМ, КОЈ СТАНАЛ ОХРИДСКИ СВЕТИЛНИК ОД ТОА ВРЕМЕ, ПА И ДО ДЕНЕС, ШТО ГОПОКАЖУВААТ УМЕТНИЧКИТЕ КНИЖЕВНИ СОСТАВИ НА МАКЕДОНСКИТЕ АВТОРИ. СВЕТИ КЛИМЕНТ ИЗРАСНУВА ВО РОДОНАЧАЛНИК НА СРЕДНОВЕКОВНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ. ЈА ФОРМИРА ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА, КОЈА ПРЕРАСНУВА ВО РАСАДНИК НА ШИРОКА ПРОСВЕТА И КУЛТУРА.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. ДОБРОВСКИИ, и., Кирилл и Методий, Славянские первоучители, Москва 1825.
 2. ГРИГОРОВИЧ, И.В., Очерк путешествия по Европейской Турции, Казан 1848.
 3. ЯГИЧ, В.И., Вновь найденное свидетельство о деятельности Константина Философа, Спб. 1893.
 4. ЯГИЧ, В. И., История славянской филологии. Спб. 1910.
 5. КОНЕСКИ, Б., Охридската книжевна школа, Книга за Климент Охридски, „Кочо Рацин“, Скопје 1966.
 6. МОШИН, В., Словенските ракописи во Македонија, Архив на Македонија, Скопје 1971, I, II.
 7. СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ, В., Историја на македонската книжевност, Средновековна книжевност, Институт за македонска литература, НИП „Нова Македонија“, „Детска радост“, Скопје 1997.
- Свети Климент, предговор, избор и редакција – Вера Стојчевска-Антиќ, Скопје 1993.
8. ПАНОНСКИ ЛЕГЕНДИ, предговор Харалампие Поленаковиќ, превод Радмила Угринова-Скаловска, „Македонска книга“, Скопје 1969.
 9. УГРИНОВА-СКАЛОВСКА, Р., Климент Охридски, Похвали, поуки, предговор, избор и редакција, Скопје 1996.

Климент Охридски, Похвали, поуки, предговор, избор и превод Радмила Угринова-Скаловска, Скопје 1996.

проф. д-р Гоко Ѓорѓевски

Декан на православниот Богословски факултет „Св. Климент Охридски“

БИБЛИСКИОТ КОНЦЕПТ ЗА ОПШТЕСТВЕНАТА ОДГОВОРНОСТ ВО ДЕЛАТА НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Основниот момент на библиското верување не е создавањето на светот, туку создавањето на Божјиот народ. Тоа е народ на ослободени немоќни, потлачени и сиромашни, кон кои Бог погледнува во своето безгранично милосрдие и ги изведува од ропство. Почетокот на таа далечна авантура е опишана во книгата Излез, каде се вели: И Господ рече - „Ги видов страдањата на народот Мој во Египет и го чув пискотот негов од злото... Сега ја знам неговата мака. Па слегов да го избавам од рацете египетски, да го изведам од таа земја и да го воведам во земја добра и пространа, во земја каде што тече мед и млеко...“ (2Мојс 3,7-8). Така започнува историјата на ослободувањето, кога Бог интервенира над една страшна состојба на измачување, пониженост, немоќ, мизерија и неправда.

Веднаш по изведувањето од египетската земја, во услови на слобода се склопува Сојуз и се случува конституирањето на Евреите како Божји народ. И сето тоа врз основа на „десетте збора“, односно Декалогот, кој се резимира во два основни принципа: верноста кон Господа како единствен и вистински Бог и верноста кон ближниот. Тоа се условите за живеење во слобода (а сојузот со Бога е основа на слободата), дефинирани во збирка на норми, позната како Кодекс на Заветот (Сојузот). Таму се регулираат односите меѓу членовите на Божјиот народ, при што посебно се истакнуваат правата на немоќниот, сиромавиот и обесправениот, па и на тугинецот. „На придојден немој да му правиш неправда, ниту да го угнетуваш, зашто и вие бевте придојдени во земјата египетска. Не навредувајте ни вдовици ни сираци; ако ги навредиш и тие, негодувајќи ќе се обрнат кон Мене, ќе го чујам повикот нивни, и ќе се распали гневот Мој, па со меч ќе ве убијам, и жените ваши ќе останат вдовици, и децата ваши – сираци. Кога на заем ќе дадеш пари на некој сиромав брат што е при тебе, не присилувај го и не наложувај му лихва. Ако земеш во залог облека од пријателот твој, врати му ја до зајдисонце; оти таа му е покривка, таа му е единствена облека на телото негово: со што ќе спие? И кога ќе повика кон Мене, Јас ќе го чујам, бидејќи сум милостив“ (2Мојс 20, 21-27).

Последната збирка од овие норми, посебно оние кои се однесуваат на грижата за сиромашните и немоќните, се наоѓа во книгата Девтерономион, (Второзаконие или Петта книга Мојсеева). Девтерономската традиција зад себе има долга историја од инвазии, ропство, депортации, од времето на Мојсеј па сè до времето на Вавилонското ропство, од XIII до VI век пред Христа. Се работи за историја на насилства, против кои пророците неуморно

го подигаат својот глас. Во најхуманитарната збирка од Девтерономион, кое е, впрочем, повторно издание или „втор закон“, се среќава најексплицитната мотивација за интервенцијата во корист на сиромашните, поставена врз теолошка подлога. Не се работи само за созерцавањена верата. Бог е Оној кој го заснова однесувањето на оние кои се дел од Сојузот: „Не загорчувај го правото на придојдениот и сиромавиот и од вдовица не земај облека во залог“ (5Мојс 24,17). Евреите не се повеќе сиромашни, подложни на тортурата на фараонот, но оние кои се лишени од достоинството и слободата во ханаанската земја се сиромавиот, вдовицата и туѓинецот. За смислата на заповедта дадено е следново објаснување: „Сети се, дека и ти беше роб во Египет, и Господ, твојот Бог те ослободи оттаму - затоа и ти заповедам да ги исполнуваш овие наредби“ (5Мојс 27,18).

Врз основа на запишаните заповеди во овие свештени текстови, јасно може да се разликуваат неколку ранливи категории во старозаветното општество, кои експлицитно се поставени под Божја заштита: туѓинецот, сиракот и вдовицата (во оваа група подоцна е вклучен и левитот, кој го претставува најнискиот степен во старозаветната свештена епархија).

Туѓинец е оној кој престојувал во израилската земја, за постојано или на определено време, но и во двата случаја тој не ги поседувал правата кои ги имале членовите на еврејскиот народ. Тоа значи дека можел лесно да биде предмет на злоупотреба, а не поседувајќи никаков имот, бил принуден да живее од надници во состојба на голема сиромаштија. Бог го потсетува Израил дека и тој беше туѓинец во Египет, што значи дека не му се непознати страдањата поврзани со оддалеченоста од сопствениот народ, како и тежината на сиромаштијата. Затоа Бог му заповеда на Својот народ да не им ги причинува маките кои тој самиот ги има претрпено во ропство. Љубовта на Израил треба да се протега и врз туѓинците, а мотивот е секогаш теолошки: Израилците треба да ги сакаат туѓинците затоа што Бог ги сака, исто како што ги сакаше и синовите на Неговиот народ кога беа туѓински народ – затоа што Бог секогаш е на страната на сиромашните и немоќните (Fabris, 1989, 49).

Вдовицата (*'almānā*), по смртта на својот маж, целосно ја губи социјалната поддршка. Затоа „вдовица“ не означува само граѓански статус, односно „жена на починат маж“, туку, пред сè, жена која нема економска поддршка од возрасен маж во семејството (од сопругот или од возрасен син)¹. Во книгата Соломонови изреки се вели: „Домот на горделивите го сотира Господ, но ја утврдува меѓата на вдовицата“ (Изреки 15,25). Штом се говори за меѓа, значи дека, сепак, вдовицата можела да има сопствен посед. Ако имала постар син, тој ја добивал оставштината од татка си и имал обврска да се грижи за својата мајка. Во спротивно, поседот од починатиот сопруг се доделувал на вдовицата. Инаку, иако тука се говори за „меѓата“, таа служи како претстава за сите други права над нејзиниот посед (Alonso Schökel – Vilchez Lindez, 1988, 507).

¹ Состојбата на жената, дури и кога е вдовица, не била безнадежна сè додека имала синови и токму затоа губењето на синовите било посебно горко за вдовицата (сп. 4 Цар 14,5; 3 Цар 17,20), Hoffner, 1995, 311.

Израилскиот закон се обидува да го одржи неповредено наследството на земјата на секое семејство, строго забранувајќи нејзина алиенација². „Меѓата“ е свет знак и го потврдува posedот добиен со ждрепка на почетокот со влегувањето во Ветената земја. Но, неретко се случувало моќните да ја употребуваат својата моќ или, пак, со измама да го зголемуваат сопствениот имот менувајќи ја позицијата на каменот меѓник³.

Во заедницата во којашто живееле, вдовиците останувале без заштита, сиромашни и напуштени. Во контекст на пророчките обвинувања, значително место заземаат опомените кон оние кои вршат неправда над вдовиците (Ис 1,23; 5,8), кои ги подјармуваат сираците и вдовиците (Ис 10,2; Ез 22,7; Ам 2,6; Мих 2,1s.: Мал 3,5) и оние кои со своите постапки го зголемуваат нивниот број (Ез 22,25).

Вдовицата имала двојна потреба: заштита од злоупотреби и неправди и помош кога е во неволја. Овие должности кон жената, кои во нормални услови ги имале сопругот, таткото или возрасниот син, доколку ги немало, тие и припаѓале на заедницата (Глумац, 1999, 155). Во религиозни термини оваа реалност се искажувала велејќи дека Бог си ја презема таквата одговорност и ја пренесува на општеството: Бог е заштитник на вдовицата и татко на своите синови (Пс 67,6; сп. 2 Мојс 22,21.23; 5 Мојс 24,17; 27,19).

Вдовицата и сиракот, немајќи некој што ќе ги брани нивните права, честопати биле предмет на неправда и насилство. Бог е посебно чувствителен на нивниот плач и викот и, како што го беше слушнал писокот на Израелците угнетувани во Египет (2Мојс 3,7), така ќе ги слушне онеправданите вдовици и сираци, а угнетувачот ќе ја доживее судбината на угнетуваниите од него: „ќе се распали гневот Мој, па со меч ќе ве убијам, и жените ваши ќе останат вдовици, и децата ваши – сираци“ (2Мојс 22,24) – вели Бог.

Вдовицата била заштитена од кредиторите на починатиот сопруг: тие не смееле ништо да запленаат (5 Мојс 24,17; Јов 24,3) ниту, пак, да ја третираат вдовицата и нејзините добра како свој плен (Ис 10,2). При секој цивилен процес, на вдовицата и се давала добивката која е под сомнение (2 Мојс 22,21; 5 Мојс 10,18; 7,19; Иса 1,17.23). Освен заштитата од препотентноста и искористувањето на моќните, вдовицата имала право и на некои олеснувања кои претставувале еден вид на „социјална сигурност“: тригодишниот десеток⁴;

² Во областа на приватната сопственост, во Законот се подвлекува значењето и почитувањето на каменот меѓник: „не ја преместувај меѓата на ближниот свој, поставена од прадедовците твои во твоето наследство, што си го добил во земјата, која Господ, твојот Бог, ти ја дава во владение“ (5 Мојс 19,14; сп. проклетството од 27,17: „проклет да е оној, кој ја поместува меѓата на ближниот свој“). А самиот контекст укажува дека земјата е дар Господов .

³ И во овој стих се чини дека под „горделивите“ треба да се подразберат и моќните и богатите, кои во својата горделивост не признаваат никаков закон, па ги угнетуваат слабите и незаштитените. Сп. Whybray 1972, , 235-236.

⁴ Во обврската за десеток треба да се спомне и левиот кој е во постојана света служба: „На крајот на секои три години изнеси ги сите десетоци од житото твое во текот на последната година и стави го тоа во градовите свои, па нека дојде левиот, бидејќи тој нема дел и наследство со тебе, и придојдениот и сиромавиот и вдовицата, што се во твоите градови, и нека

поканата на трпеза за празникот Педесетница и онаа на Сеници⁵ и правото на побирка⁶ (Рута 2; Hoffner, 1995, 312-313).

Познавајќи ги добро старозаветните состојби, псалмопејачот со молитва се обраќа кон Господа: „Но Ти гледаш и ги забележуваш маките и навредите на бедниот; бедниот Тебе Ти се предава, Тебе Ти се остава сиромавиот и сиракот, биди им помошник. Господи, Ти ги слушаш желбите на бедните; закрепи ги срцата нивни, отвори го увото Свое! Дај правда на сиракот и на смирениот, па да престане човекот на земјата да задава страв“ (Пс 9,34-38). Но, тој е сигурен во Божјата закрила и милост, па со одлучност молитвено тврди: „Нема засекогаш да биде заборавен сиромавиот и надежта на бедните нема никогаш да престане“ (Пс 9,18).

Сиромавиот често е принуден да побара помош за да може да преживее. За да се спречат можните злоупотреби од нечија немаштија, Бог заповеда: „Кога на заем ќе дадеш пари на некој сиромав брат што е при тебе, не присилувај го и не наложувај му лихва“ (2Мојс 22,25).

Задолжението да не се дава заем со интерес има теолошка мотивација: тоа што се има во посед, Бог го има дадено без ништо да прими за возврат, значи треба да биде достапно за оние кои од него имаат неопходна потреба. Дури и дадениот залог не смее да биде на сметка на животот на сиромавиот: „Ако земеш во залог облека од пријателот твој, врати му ја до зајдисонце; оти таа му е покривка, таа му е единствена облека на телото негово: со што ќе спие? И кога ќе повика кон Мене, Јас ќе го чујам, бидејќи сум милостив“ (2Мојс 22,26-27). На секој човек треба да му биде гарантиран не само опстанокот, но и она што му е потребно за пристоен живот. Притоа треба да се внимава да не понижува никого, особено оној кој живее во сиромаштија: „Кога ќе дадеш нешто во заем на ближниот свој, не оди дома кај него, за да земаш од него залог, туку почекај надвор, а човекот, кому си му дал заем, ќе ти го изнесе залогот надвор“ (5Мојс 24,10-11).

Законот има за цел да ја поттикне заедничката љубов, вниманието кон оние кои имаат најмногу потреба: односите меѓу припадниците на Божиот народ не треба да бидат засновани врз себичност и експлоатација, туку врз меѓусебна служба и солидарност. Помагајќи го ближниот кој е во неволја,

јадат и нека се наситат за да те благослови Господ, твојот Бог, во секоја работа, што ќе ја вршат рацете твои“ (5Мојс 14,28-29).

⁵Радоста на празникот е полна кога е споделена со сиромашните: „Седум дена празнувај го празникот Сеници, откако ќе ја прибереш жетвата од нивите твои и виното во садовите твои. Па развесели се ти на празникот твој, синот твој и ќерката твоја, робот твој и робинката твоја, левитот и придојдениот, сиромавиот и вдовицата, кои се во градовите твои“ (5Мојс 16, 13-14).

⁶„Кога жнееш на нивата своја во твоеото поле и заборавиш сноп на нивата твоја, не враќај се да го земеш: тој нека остане за придојдениот, сиромавиот и вдовицата, за да те благослови Господ, твојот Бог, во сите работи на рацете твои. Кога ги береш маслинките свои, не враќај се да ги добереш другите: тие нека останат за придојдениот, сиромавиот и вдовицата. Па сети се дека и ти беше роб во египетската земја, затоа и ти заповедам да го правиш ова. Кога го береш лозјето свое, не го бери докрај она што ќе остане по тебе, нека остане тоа за дојдениот, сиромавиот и вдовицата; и не заборавај, дека и ти беше роб во египетската земја, затоа и ти заповедам да го правиш ова“ (5Мојс 24,19-22).

добродетелниот самиот се интегрира во делото на ослободувањето на Бога, Кој го изведе Својот народ од ропството во Египет, со тоа што го овозможува продолжувањето на историјата на спасението (Fabris, 1989, 76).

Всушност, љубовта и солидарноста не треба да се применуваат само кон ближните, туку дури и кон непријателот: „Ако сретнеш вол на непријателот, или заскитан осел, одведи го кај него. Ако видиш дека на непријателот твој му паднал оселот под товарот негов, немој да го одминуваш, туку помогни му да се крене со него“ (2Мојс 23,4-5).

Новозаветната порака ја доосветлува Божјата грижа за слабите и немоќните. Љубовниот избор кон сиромашните е изразен во Христовите зборови: „Блажени сте вие сиромашните, затоа што ваше е Царството Божјо“ (Лука 6,20). Затоа и светиот апостол Јаков потсетува: „Послушајте, возљубени браќа мои, не ги избра ли Бог сиромашните од овој свет да бидат богати во верата и наследници на царството, ветено од Него на оние, кои Го сакаат?“ (Јаков 2,5). Но, за да се разберат овие зборови, треба да се има предвид карактерот на библискиот свет. Некој беше рекол дека Новиот завет може да говори за сиромашните, затоа што првите Христови ученици немале економски, политички или општествени одговорности. Тие формирале мали заедници во кои се решава проблемот на физичка неволја или недостаток на средства преку заемна помош. Таму, сепак, не е даден економски или социјален план кој би одговорил на потребите на сиромашните, кој би нашол решение и за причините кои постојано го причинуваат сиромаштвото. Впрочем, во текот на целата библиска историја се прави обид да се создаде општество и економија кои ќе ги почитуваат принципите од склопениот Сојуз. Господ Исус Христос ја реализира својата јавна активност во текот на само неколку години и со програмата на блаженствата ја продолжува библиската традиција во однос на ова прашање. Тој го објавува Царството Божјо во корист на сиромашните. А сиромашните се оние од Излезот. Евреинот кој го познавал Писмото, ги чита Исаија и Еремија и голем дел од псалмите, знае кои се „сиромашните“. И кога ќе слушне дека се вели: „Блажени сте вие сиромашните, затоа што ваше е Царството Божјо“, слуша порака во полна хармонија со библискиот јазик. Говорот е ист, но новината е во тоа што Христос вели дека Царството Божјо не е во иднината, не е утопија за да се охрабрат и утешат сиромашните, туку тоа дека Царството започнува овде и сега. Царството Божјо не е само рај кој се наоѓа од другата страна, не е само животот подоцна, во вечноста, но нешто што веќе се остварува (Fabris, 1989, 104).

За да ја објасни својата мисија, Господ Христос се повикува на пророчките зборови на Исаија, каде се вели: „Духот Господов е врз Мене; затоа Ме помаза да им соопштам радосна вест на бедните. Ме прати да ги исцелам сокрушените по срце, да им проповедам на заробените ослободување а на слепите прогледување, да ги пуштам на слобода напатените; да ја проповедам благопријатната година Господова!“ (Лука 4,18-19; сп. Ис 61,1-3). Прошталната година е онаа на отпуштањето на долговите, на враќањето на

одземените имоти или куќи на претходните сопственици и посебно на ослободувањето на робовите поради направените долгови. Секоја седма година е посветена на Господа и тогаш земјиштата одмораат и не се обработуваат, а тоа што ќе се роди им припаѓало на сиромашните, туѓинците и слугите (2Мојс 23,10; 3Мојс 25,6-7). После седум саботни години, секоја педесетта (јубилејна) година на претходните сопственици требало да им биде вратен целиот имот што бил одземен или купен, и тоа без никаков надоместок (3Мојс 25). Ослободувањето, пак, не се однесувало само на имотот, туку и на изгубената слобода на оние кои од кои било причини станале нечии робови (Глумац, 121-122). Секако дека приложениот текст од Евангелието и Христовиот говор треба да се разберат, пред сè, во духовна смисла, каде „прошталната година“ е време на ослободување од сите видови ропство.

Во една од малкуте забележани Христови молитви, која се наоѓа на средината од Евангелието според Матеј, се вели: „...Те прославувам, Оче, Господи на небото и на земјата, оти си го сокрил тоа од мудрите и разумните, и си го открил на малите. Да, Оче, зашто таква беше волјата Твоја“ (Мат 11,25-26). Мудрите и разумните се оние кои сметаат дека можат да го контролираат Божјото дејствување, книжниците и фарисеите кои ги имаат писмата и маневрирајќи со законите се чувствуваат овластени да кажат за Бога што прави и што мисли. „Малите“ не се децата, туку потлачените, немоќните и изморените за кои се говори веднаш потоа во текстот (Мат 11,28-20), оние најобичните, кои го сочинуваат најголемиот дел од народот.

Честопати Евангелието се толкува така што се мисли дека практикувањето на сиромаштијата значи откажување од материјалните добра. Но, тоа го прават и стоиците и учителите на источните религии за кои богатството е товар. Библиската и христијанската духовност не ја презира добросостојбата. Проблемот е кога материјалните добра можат да го завладеат срцето и богатството да стане идол на местото на Бога (сп. Мат 6,24). А таквото богоотпадништво содржи неодминливи консеквенции, затоа што секој еден ден за стореното или нестореното ќе треба да даде отчет.

Познат е Исусовиот говор за Страшниот суд, којшто остава впечаток на сите, верници или неверници, оние кои ја практикуваат верата и традиционалните верници. Таму се вели дека, кога повторно ќе дојде Синот Човечки, ќе седне на тронот на Својата слава. И ќе ги постави пред себе сите луѓе, едни од десната, други од левата. И Судијата ќе им каже на оние оддесно: Дојдете, благословени, да го земете во наследство Царството кое за вас е подготвено од почетокот на светот. Христос ги признава како Божји синови и Свои браќа оние кои покажале внимание кон своите ближни, па вели: „оти, гладен бев и Ми дадовте да јадам; жеден бев и Ме напоивте, странец бев и Ме примивте; необлечен бев и Ме облековте; болен бев и Ме посетивте; во затвор бев и дојдовте при Мене. Тогаш праведниците ќе Му одговорат и речат: Господи, кога Те видовме гладен и Те нахранивме, или жеден и Те напоивме? Кога Те видовме странец и Те прибравме, или необлечен и Те облековме? Кога Те видовме болен, или во затвор, и Те посетивме? А Царот ќе им одговори и

рече: Вистина, ви велам: доколку сте го направиле тоа на еден од овие Мои најмали браќа, Мене сте Ми го направиле. Тогаш ќе им каже и на оние што се од левата страна: Одете од Мене, проклети, во вечен оган, приготвен за ѓаволот и неговите ангели. Зашто, гладен бев и не Ми дадовте да јадам; жеден бев и не Ме напоивте; странец бев и не Ме прибравте; необлечен бев и не Ме облековте; болен бев и во затвор бев и не Ме посетивте. Тогаш и тие ќе Му одговорат и речат: Господи, кога Те видовме гладен, или жеден, или странец, или необлечен, или болен, или во затвор, и не Ти послужиравме? Тогаш Господ ќе им одговори и рече: Доколку не сте го направиле тоа на еден од овие најмали браќа и Мене не сте Ми го направиле. И тие ќе отидат во вечна маќа, а праведниците – во вечен живот “(Мат 25,31-46).

Во основа, тука нема ништо херојско, нешто што побарува посебни способности или можности, но се работи за обичен гест и љубовен израз кон оној кој има потреба од помош или е во неволја. На крајот, луѓето ќе бидат прифатени како синови Божји затоа што покажале љубов кон најмалите, со кои Синот Човечки се идентификува. Сега се разбира дека оваа идентификација не е само начин на говор. Самиот Господ Исус себеси се вбројува меѓу најмалите на социјалната скала (Fabris, 1989, 138).

Дејствувањето на првата Црква е раководена од Светиот Дух преку Исус Воскреснатиот. На Педесетница се раѓа нова заедница, која, според апостолот Лука, го реализира библискиот идеал на братство и пријателство: „беа сите едно срце и една душа“ (сп. Дела 4,43). Во заедницата на Христовите ученици во Ерусалим се објавува Светиот Дух: „А сите, што веруваа, беа заедно и сè им беше општо; продаваа имоти и сопствености и на секого му раздаваа според неговата потреба“ (Дела 2,44-45). А подоцна во текстот следи објаснување кое помага да се реши прашањето на богати и сиромашни: „Не постоеше ниеден меѓу нив што имаше потреба за ништо, бидејќи оние, што имаа ниви или куќи, ги продаваа и парите земени за нив ги донесуваа, и ги ставаа пред нозете на апостолите: и секому му се даваше според неговите потреби“ (Дела 4,34-35).

Според библиската логика, целта не е да се има сиромашни за да може да се прават добри дела, туку да се стори сè што е можно тие да исчезнат, односно да престанат да бидат сиромашни. И тоа не се прави во име на некои економски планови, туку преку силата на љубовта која го признава правото на другиот да живее со достоинство кое му припаѓа на секое човечко суштество. Којзнае дали е можно да се создаде општество и економија имајќи ги овие координати и овој хоризонт на библиската и евангелска вера. Словото Божјо не дава оперативен модел, не нуди друго освен хоризонтот, но целта поставена од Божјиот Збор е јасна. Овој проект потекнува од Светиот Дух на Педесетница и се раѓа од љубовта која бара и пронаоѓа средства да исчезне сиромаштијата и да се возобнови достоинството на секој човек.

Како потврда служат и зборовите од Првото послание на свети апостол Јован, претставувајќи ја Божјата љубов како извор и модел на љубовта на човекот: „Љубовта ја познаваме по тоа, што Он ја положи за нас душата своја; но и ние сме должни да ги полагаме душите свои за браќата. А кој има

световни блага, па кога ќе го види брата си во немаштија, та го затвори срцето свое од него – како тогаш ќе пребива во таков Божјата љубов?“ (1 Јован 3,16-17).

Свети Климент Охридски говори со библиски јазик кога се обраќа кон своите современици. Секако дека основата на пораката во неговите поуки, проповеди и пофални слова е онаа евангелската, која ја објавува радосната вест дека „Бог не се згнаси од човекот кој лежеше во распадливост поради престапот, туку прими на Себе човечко тело како облека, и го обнови со Своето Божество“ (Свети Климент Охридски, Слово за Света Троица, 2012, 166) и дека „Господ, нашиот Бог, го порази ѓаволот и, откако ја разруши силата на смртта, воскресна од гробот како бесмртен и сите умрени праведници ги воскресна со Себе“ (Свети Климент Охридски, Поука на Света Пасха, 2012, 155). Но, по подетална анализа може да се забележи дека за свети Климент, колку што е важен едукативно-дидактичкиот момент во запознавање или потсетување на основите на верата, уште повеќе е важно да поттикне на размислување и дејствување, на сообразување на Евангелието со постапките и однесувањето, што значи ревносен повик за одговорно живеење во Црквата, и кон Бога, и кон другите членови на заедницата. „Да бидеме чувари на Божјите зборови, а не само слушатели“ – вели свети Климент во Поуката за Сретение (Свети Климент Охридски, 2012, 281). Токму затоа, главниот дел (посебно од проповедите) се повик за исполнување на обврските како верници, не изоставајќи се себеси, па затоа честопати говори во прво лице: Па така, кога упатува на важноста од правилниот и вистински начин на почитувањето на празниците, тој вели: „Угодувањето на Бога и примањето на нашите молитви се постигнува вака: кога празниците ги славиме нелицемерно, кога не се предаваме на угодување на стомакот, што личи повеќе на пофалба на трpezата, туку да ги следиме нивните свети дела, просветлувајќи си ги душите со чистота, и своите срцата правејќи ги постојано свети. А Бог сака вакви празници: кога примаме туѓинци, кога храниме гладни, кога облекуваме голи, кога посетуваме затвореници со милостина, кога даваме некаква помош на онеправдани, кога помагаме на болни и на сиромашни, кога меѓу себе се почитуваме со смирение, нелицемерно и со вистинска љубов“ (Свети Климент Охридски, Општа поука за апостол, маченик или светител, 2012, 2).

Очигледно е дека набројувањето на лицата кои имаат потреба од помош (туѓинците, гладните, голите, затворениците, онеправданите, болните и сиромашните) се оние од споменатиот Исусов говор за Страшниот суд (Матеј 25). Во Пофалбата на свети Климент, патријарх Римски, кон наведениот список се додаваат и жедните, слепите и куците, кога Охридскиот Чудотворец вели: „да си најдеме, браќа, помошници: туѓинците, жедните, бедните, слепите и куците, зашто тие се Христови наследници и клучот за Царството небесно“ (Свети Климент Охридски, 2012, 74). Во Словото за спомен на свети Димитриј се истакнуваат и должностите кон вдовиците: „на бедните помагајте им, особено на вдовиците и сиромашните со храна и со облека“ (Свети Климент Охридски, 2012, 54). Наведените слова се оние кои ги содржат најкомплетните

списоци на лица кои имаат потреба од помош и токму затоа текстовите се издвоени, но речиси и да нема Светиклиментова проповед без повик за одговорно однесување кон ближните кои страдаат.

Свети Климент не пропушта да потсети дека ваквиот однос на христијанинот го оправдува неговиот идентитет, дека делотворната љубов кон сиромавиот и немоќниот е негов императив, затоа што самиот Богочовек дојде во светот не како богат моќник, туку како обичен и сиромав човек. Во Поуката на Рождество Христово стои: „Милостивиот Господ Бог наш, не трпејќи да не гледа поробени на непријателот и во толкаво зло паднати, ги преклони небесата и слезе поради избавување на делото на Своите раце, се облече во нашето тело сакајќи да го обожи со Своето божество; денес се раѓа од чиста Дева и, како дете, се повива во пелени Создателот на сите твари, Кој со магла ја повива земјата, и беше положен во животински јасли како сиромав човек, Оној што почива на плеќи херувимски, за да нè избави од скотскиот начин на живеење“ (Свети Климент Охридски, 2012, 80-81). Во Поуката за претпразненство на Богојавление, кога го опишува моментот на крштението во Јордан, повторно се забележува: „Тој дојде во облик на сиромав и како обичен човек ја приклонува Својата глава“ (Свети Климент Охридски, 2012, 89). Смеслата на таквиот парадоксален Божји избор е објаснет во Словото за Цветници: „Тој слезе од небесата поради нас и доброволно осиромаша, та ние да се збогатиме преку Неговата сиромаштија“ (Свети Климент Охридски, 2012, 150; слично говори и во Општата поука, Поуката во неделата Сиропусна).

Па така, давајќи му на ближниот, му даваме на Христа и не од нашето, туку од Божјото. И не станува збор за херојски подвиг, туку за нешто што е сосема обично и нормално. „Затоа, браќа, кога ќе видиме туѓинец, или сиромав, или необлечен, или гладен, и си заминеме без да им направиме некое добро, да знаете дека сме Го одминале со презир Самиот Христос, и себе се лишивме од вечните блага. Да, браќа, поради мала скржавост се лишивме од вечните блага! Оти секој има или дава не свое, а Божјо. Затоа барем од Божјото да даваме доволно. Оти Он не бара од нас имот или нешто тешко, туку храна и облека, та со мал излишок да примиме милост од Господа“ (Свети Климент Охридски, Поука за Раѓање на Пресвета Богородица, 2012, 44). „Бог ти дал за да Му оддаваш благодарност и да го употребиш богатството добро, а не да живееш скотски преку него, во пијанство и непристојни дела, туку со него да нахраниш гладни, жедни, голи, странци, сираци. Богатството ти е дадено поради нив, а не си го здобил сам и за себе“ (Свети Климент Охридски, Слово за Света Троица, 2012, 169).

Значи, со одговорното однесување кон ранливите категории во општеството, ползата не е само на оние кои биваат помогнати, но, пред сè, ползата е на добротинителите. „Господ рече: „Ова ви го заповедам: да се љубите еден со друг, како што и Јас ве возљубив вас, и поради вас се воплотив. Бев гладен и жеден и гол, жеднеејќи за вашето спасение. Поради храната, што ќе биде дадена од вас, Јас ќе ве наситам со вечна, небесна храна. А наместо обичната

облека, што ќе му ја дадете на бедниот, јас ќе ве облечам во нераспадлива облека. Откако го слушнавте ова, браќа, не правете ги вашите срца нечувствителни кон бедните, зашто не им даваме ним, туку на Самиот Христос - нашиот Бог“ (Свети Климент Охридски, Поука на Преображение, 2012, 184). Свети Климент мудро заклучува: „Никој не заминува од овој свет со богатството и со власта, туку сите го оставаме нашиот имот и заминуваме само со делата“ (Свети Климент Охридски, Поука во Цветна недела, 2012, 296). „Вистинското богатство е тоа што го скриваме на небесата. Го даваме во рацете на бедните, за да го најдеме таму умножено. Затоа, браќа, да го следиме примерот на праведните и да ги правиме истите дела“ (Свети Климент Охридски, Поука во Сиропосна недела, 2012, 401).

Постапувајќи одговорно кон сиромашните и немоќните членови на заедницата, се потврдуваме себеси како членови на едно семејство каде Бог е наш Творец, а ние сме меѓу себе браќа. Ако постапуваме поинаку, тогаш „не Му оддаваме достоин почит на својот Создател, туку се валкаме како свињи во калта (на гревовите), постојано обременети од нашето самоволие, поробени од зависта, исполнувајќи се со гнев, помрачени од лажните похоти на овој живот, поради немилосрдие и мрзливост лишувајќи се од секое добро“ (Свети Климент Охридски, Поука за Богојавление, 2012, 89). Да го запазиме сопственото достоинство – порачува свети Климент и да се натпреваруваме до доброто. „Затоа и ние, Христољупци, ... да не се враќаме на поранешните гревови, како пес на својата блујавица... отфрлајќи ги сите нечисти дела на ѓаволот, да ја истресеме од себе сонливата тежина, и бргу да се насочиме кон покајание, украсувајќи се со добри дела ... вооружувајќи се против врагот непријател, со љубов еден кон друг да се натпреваруваме, со милостина и чистота својот ум просветлувајќи го, да го впериме угоре. Овие добродетели лесно вознесуваат на небото и, оние што ги извршуваат, ги прават сожителите на ангелите“ (Свети Климент Охридски, Похвално слово за свети Јован Крстител, 2012, 102).

Запишаните текстови јасно ја отсликуваат и одговорноста на свети Климент кон сопствената улога во Црквата како пастир и епископ, кој тогашното општество го набљудува низ призмата на библиската традиција, која сиромашниот и немоќниот ги става под посебна Божја закрила, а на одговорност на другите членови од заедницата. Климентовата порака не е нова, туку е онаа евангелската, само обнародена и појаснета. И во Израил, и во Охрид, Бог е заштитник на сиромашниот и немоќниот, на сиракот и вдовицата. Оној кој нив ги презира или угнетува е богоборник, а оној кој е рамнодушен кон нив е неверник. Кој нив ги отфрла, Го отфрла Бога, а со тоа Царството Божјо и вечниот живот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Alonso Schökel, L. – Vilchez Lindez, L., *Sapienciales I. Proverbios*, Nueva Biblia Española, Madrid 1984 = *Proverbi*, *Commenti biblici*, Roma 1988.

Душан Глумац, *Библијска археологија*, Београд – Србиње 1999.

Ѓорѓевски, Ѓ., *Енигма над енигмите*, Скопје 2007.

Hoffner, H.A., *'almānā, TWAT I, Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, 1-8, ed. G.J. Botterweck – H. Ringgren, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1970-1995

308-313.

Fabris, R. *La scelta dei poveri nella Bibbia*, Roma 1989.

Whybray, R.N., *The Book of Proverbs*, CNEB, Cambridge 1972.

Свети Климент Охридски, *Собрани дела: Слова, поуки, житија*, (превод Јован Таковски), Скопје 2012.

доц.д-р Дејан Борисов

Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“

УКАЖУВАЊЕ НА НЕКОИ НЕТОЧНОСТИ ВО НАРОДНОТО ПРЕДАНИЕ ЗА ДЕЛОТО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Народното предание

Историјата претставува сведоштво за човековото постоење на земјата. Таа е колективна меморија на човештвото, која се чува и се пренесува преку опипливи материјални докази, но и преку народното предание (колективната меморија). Историјата, покрај материјалните докази и сведоштва, го ползува и народното предание кое, низ вековите се пренесува усно од поколение на поколение. Честопати тоа е најобемниот материјал со кој се соочува еден истражувач на минатото, но истовремено и најнезгодниот за работа. Истражувачот во својата работа го користи народното предание иако истото не претставува цврст доказ за случување на одреден настан, ниту, пак, доказ за реално постоење на некоја личност. Тоа, честопати во себе содржи и фолклорни и митолошки делови кои во одреден историски миг му биле потребни на тој народ, а истите ги немало во реалноста, па тој самиот ги создал. Историската валидност и точност на народното предание е под силно влијание на индивидуалниот пристап и наративен капацитет на раскажувачот, односно пренесувачот на преданието, како и под влијание на разни социјални, политички и економски фактори во историската реалност кога се случува пренесувањето на преданието. Имајќи предвид дека тоа се пренесува усно и по пат на меморирање на нарацијата, истата претрпува и промени под влијанието на времето, односно, колку е подолга паузата меѓу две раскажувања, толку бледнее и изворното (точното) сеќавање на нарацијата. Деловите кои во меѓувреме избледнеле честопати се надополнуваат со додатоци и наративни украси на раскажувачот, кој во своето раскажување се обидува да ја сочува суштината на нарацијата.

Народното предание се обидува да ги сочува највлијателните и највпечатливите настани и личности од историјата на еден народ, независно дали тие се карактеризираат како добри или лоши. Но, дали нешто е добро или лошо зависи од личниот став на оној кој ги чува и пренесува спомените. За историчарите, пишаниот збор, материјалното наследство, најчесто, се примарните извори за историските настани, но, сепак, лично сведоштво - мемоар за еден настан, временски период или личност е она што навистина прави истражувачот да трепери од возбуда и да му се радува на секој податок, особено доколку со истиот се сретнува за првпат. Но сите сведоштва, како што посочивме претходно, сами за себе се вистинити и целосни колку и ставовите, размислувањата и согледувањата на раскажувачот но, исто така, и на слушателот кој понатаму ги пренесува.

Примарната цел на народното предание не е историски и фактографски точно да ги пренесе настаните и случувањата, туку преку колективната меморија да ја пренесе пораката и поука на помладите генерации. Не сите настани и личности се запазуваат во народното предание туку само оние чиј карактер, дела и постапки оставиле долготрајно и генерациско влијание независно од тоа дали ова влијание е позитивно или негативно. Народното предание во својата суштина го пренесува искуството.

Кај секој народ народното предание секогаш има поголемо влијание од официјалната историја, иако не секогаш тоа може и да се потврди со опишани историски сведоштва кои може научно да се обработат. Ова е вака бидејќи нарацијата на преданието секогаш доаѓа од жива и вистинска личност која стои пред нас и на која ние најчесто ѝ веруваме, додека научните сознанија доаѓаат од лица кои најчесто не ги познаваме и со кои не можеме да оствариме лична врска. Сè додека преданието и најмалку соодветствува на официјалната историја ние сме подготвени да му веруваме како на неоспорен факт, некогаш дури и намерно игнорирајќи ги недоследностите во самата нарација. Луѓето сакаат да можат да се поврзат со преданието, да го почувствуваат како нешто што навистина може да му се случи некому, или некој навистина да може да ги изврши делата за кои се зборува - па дури и ако тие се на границата на невозможното.

Не смееме да испуштиме и да посочиме дека и историската наука има влијание врз народното предание запишувајќи го и на тој начин зачувувајќи верзија на преданието во дадениот историски миг, која подоцна дозволува споредба и следење на промените на истото, но, исто така, и преку откривање на историски потврдени податоци кои го потврдуваат или не го потврдуваат, делумно или во целост, тоа предание.

Во случајов нашето внимание ќе биде насочено кон споредба на денешното народно предание за свети Климент Охридски кај Македонците и *Житието на свети Климент архиепископ словенски (Опширно житие)* напишано од охридскиот архиепископ Теофилакт (1040-1127). Ова житие е најобемното историско сведоштво за свети Климент сочувано до нас чиј авторитет како валиден историски документ не е оспорен. Се спори авторот на *Опширното житие*, но не и самиот текст. Постои уште едно кратко *Житие на свети Климент епископ словенски* од архиепископот охридски Димитриј Хоматијан (1216-1234). Се одлучивме споредбата да ја направиме со *Опширното житие* од Теофилакт поради неговата старост (напишано околу 1089-1091 година), но и поголемата сеопфатност на податоците што ги нуди, како и нарацијата во прво лице што се сретнува низ текстот што укажува дека истото е напишано под влијание на постар словенски текст од личност која, најверојатно, била личен сведок на животот на свети Климент.

Што се однесува до податоците од народно предание за свети Климент денес, ги собравме преку личен разговор со повеќе лица од Скопје, Охрид, Штип, Велес, Куманово, Кочани и Берово. Имајќи предвид дека денес податоците за животот и делото на свети Климент се дел од програмата на

задолжителното образование во Република Македонија, бевме изненадени од фактот што податоците од народното предание кои историската наука ги има утврдено како неточни или историски непоткрепени со научна фактографија, сè уште се широко распространети и општоприфатени како вистинити. Како што спомнавме, народното предание го пренесува народното искуство и за тоа што ќе сочува од заборавот на времето има свои специфични и формално не нормирани критериуми.

Зошто споменот за свети Климент до ден-денес е сочуван во народното предание?

Зошто и покрај сериозните научни сознанија за животот и делото на свети Климент и денес имаме недоследности во народното предание? Одговорот на ова прашање денес вообичаено се колеба меѓу: бидејќи бил христијанин; бидејќи потекнува од овие краишта, бидејќи ја создал *кирилицата*; бидејќи е роден во Охрид; бидејќи ја основал Охридската архиепископија. Сите овие одговори се темелат на денешното предание за свети Климент, без да го имаат предвид времето и состојбите во општеството кога започнува колективното сеќавање за свети Климент, а, пред сè, неговата личност и изборот што го направил уште на млади години, а тоа е да му служи на Бога.

Свети Климент е роден во IX век, во период кога македонските Словени сè уште даваат отпор кон прифаќањето на христијанството. Ќе укажеме на фактот дека тие имаат близок контакт со христијанството веќе неколку векови претходно и тоа се идентификувало како религија на Источното Римско Царство - Византија, а со самото тоа и неговото прифаќање би претставувало и конечно целосно потчинување под власта на оваа држава. Навистина, македонските Словени биле воено и административно потчинети на Византија, но културно и религиски сè уште успевале да ја сочуваат својата посебност. Ова го потврдува и дејноста на свети Методиј и свети Кирил, кои во втората четвртина од IX век вршеле административна и мисионерска дејност во таканареченото Словенско кнежевство, кое било дел од Византија. Христијанството било разбираано како симбол на Византија, како туѓо политичко, социјално и религиозно влијание, а неговото прифаќање било знак на покорност и послушност. Ова јасно се гледа во препирките меѓу Рим и Константинопол околу јурисдикцијата врз епархиите во Борисова Бугарија, како и околу прашањето кој официјално да ја врши христијанизацијата во Борисовата држава. Дури и во времето на масовната христијанизација на Борисовата држава (864) истото се вршело под силен државен притисок и предизвикувало востанија против власта. Од *Опишното житие* од охридскиот архиепископ Теофилакт (2016) дознаваме дека меѓу народот сè уште имало незнабошци [нехристијани], и народот бил сосема неук и скотоподобен.

Свети Климент е христијански мисионер кого македонските Словени го прифаќаат и почитуваат за време на неговиот живот и кого веднаш по

смртта почнуваат да го слават како светител. Почитта што му ја укажувале додека бил жив народот веднаш ја преточил во светителско почитување. Ова сведочи дека тој бил редок христијански мисионер меѓу македонските Словени кој христијанството го пренел онака како што тоа го правел Христос, кротко и со личен пример, а не како дотогаш присилно преку световните византиски и бугарски институции и црковна дипломатија. Тој не е прв Словен кој станал епископ, доволно е да го посочиме неговиот учител Методиј кој бил архиепископ, но е првиот епископ кој богослужел на старословенски јазик¹.

Доколку се прочита неговото *Житие* од Теофилакт Охридски веднаш станува јасно зошто овој човек и денес е дел од колективната историја на македонскиот народ. Тој со личен пример и несебично деноноќно му помагал на народот, кој во голема мерка воопшто не бил христијански. Лично работел на неговото образование, помагајќи им на децата, секому одделно, да ги совладаат вештините на пишување и читање, и им објаснувал што, всушност, значи напишаното. Со ваквата негова дејност достигнал неверојатно високо ниво на описменување на населението за кое претходно се вели дека било толку варварско што кај Теофилакт се нарекува - скотоподобно.

Покрај описменувањето, свети Климент од свои средства обезбедувал и храна за оние кои немале. Тој знаел дека дури духот и да е бодар, ако телото е слабо ползата од знаењето ќе биде мала. Поради ова не само што духовно и телесно ги хранел, туку од Византија донел и поплодоносни растенија, со што ја подобрил севкупната материјална положба на населението.

Свети Климент ја преработил глаголицата во кирилица?

Свети Методиј како архиепископ успеал да формира словенски клер од околу 200 свештеници, ѓакони и ипоѓакони. Следејќи го примерот на учителот, свети Климент додека бил учител во областа Кутмичевица ја правел истата работа, но во многу поголем обем. Имено, тој често се среќавал и поучувал околу 3.500 лица кои не биле на едно место туку „во секоја парохија“ и биле избрани од многуте што ги поучувал (Теофилакт, 2016, 46, 69-70). Ова укажува дека покрај општата мисионерска дејност тој имал и посебно одбрана група на ученици на кои им посветувал посебно внимание, но и помала група на негови лични ученици кои постојано биле во негова близина. Токму еден од овие последниве сведочи дека групата од 3.500 ученици најчесто биле деца кои свети Климент деноноќно лично ги подучувал, но не само на познавање на Светото писмо туку и да пишуваат и да читаат. Оваа негова дејност многу брзо давала плод, па во рок од седум години во секоја парохија веќе имало по 300 ученици кои му помагале. Дел од овие ученици станале дел од клерот на

¹ Житието на свети Климент сведочи дека во Моравија во периодот кога таму архиепископи се свети Методиј и неговиот ученик Горазд при богослуженијата биле користени црковни книги напишани на словенски и грчкијазик, но, исто така, и дека во времето на свети Климент во Бугарија официјален богослужбен јазик е грчкиот и при богослуженијата се користат книги на грчки јазик.

Црквата. Сите свои ученици свети Климент ги учел да пишуваат и читаат глаголица.

Опишаното житие од Теофилакт Охридски воопшто не спомнува дека свети Климент извршил каква било промена на глаголицата. Теофилакт пишува за преводите и авторските дела на свети Климент, за тоа како ги подучувал и своите ученици и клерот и народот да пишуваат и да читаат и дека тие имаат проблем да ги читаат грчките книги. Теофилакт кога го пишувал ова *Житие* пред себе имал текст од некој од учениците на свети Климент, а самиот тој како архиепископ во Охрид имал пристап до сите црковни документи, книги, библиотеки, сепак, никаде не спомнува нова азбука - кирилица, ниту каква било модификација на буквите од глаголицата. Тој не остава ниту простор за размислување дека свети Климент извршил каква било измена на глаголицата, а не, пак, создавање на нова азбука - кирилица.

Податокот дека свети Климент на некој начин е поврзан со создавањето на кирилицата произлегува од *Житието на свети Климент Охридски (Кратко житие)* напишано од Димитри Хоматијан, каде се вели: „Измисли и други форми на буквите за поголема јаснотија од тие што ги пронајде Кирил“ (Хоматијан, 2016, 94).

Историските податоци сведочат дека во Бугарија покрај глаголицата постоела и кирилицата, а во 893 година на соборот одржан во Преслав било одлучено да се изврши и нејзина реформа. Реформата ја направил Константин Брегалнички, а не свети Климент Охридски.

Свети Климент ја основал Охридската архиепископија и бил нејзин прв епископ?

Кога свети Климент, Ангелариј и Наум ќе тргнат кон бугарските земји, тие не одат таму со цел да се стават во служба на бугарскиот кнез Борис, туку да ја продолжат својата мисионерска дејност во земја која не ги гони христијаните што не го исповедаат погрешното учење *filioque*. Управителот на градот Белград Боритикан е оној кој „реши да ги испрати туѓинците кај бугарскиот кнез Борис, бидејќи знаеше дека Борис одамна е жеден за такви мажи“ (Теофилакт, 2016, 65-66).

Откако ќе пристигнат кај Борис тие својата мисионерска дејност ја вршат меѓу највлијателните и најимотните луѓе во Борисовото кнежевство, почнувајќи лично од Бориса. Борис во свети Климента гледал учител кому му припаѓаат најголеми почести и од кого секојдневно учел и личност која многу брзо добивала голем авторитет на престолнината. Свети Климент потекнувал од Византија, таму го добил своето образование, неговиот учител Методиј бил дел од византиската администрација и управувал со *Словенското кнежевство*, односно ги бранел византиските граници од Бугарите. Таканаречената *Моравска мисија* е дипломатска мисија на Византија која преку христијанството требала од Велика Моравија и Панонија да направи сојузници на Византија против Франките и Бугарите. Свети Климент својот свештенички чин го добил од римскиот престол кој сè уште се обидува, исто како и

Константинополскиот, да има свое влијание во Бугарија. Се чини дека иако Борис, навистина, го почитувал свети Климента, сепак, поради грчкиот клер и влијанието на Константинополската патријаршија не можел да го задржи свети Климента кај себе. Ќе укажеме дека во ова време клерот во Бугарија бил испратен од Константинополската патријаршија, а официјален богослужбен јазик бил грчкиот и при богослуженијата се користела литература на грчки јазик. Ова се променило дури по доаѓањето на Симеон на власт.

Борис одлучил да го исползува Климентовиот учителски дар, но не во престолнината туку во најоддалечената област од неговото кнежевство. Тој, „ја оддели Кутмичевица од Котокија, откако го повика Утар од управувањето. На Домета тој му го предаде блажениот Климент, или поточно, на Климент му го предаде Домета - едниот да биде послушен во сè, а другиот да се ползува од првиот како свој сотрудинок [...] Самиот Борис му подари на преблажениот Климент три од најубавите куќи во Девол, наменети за комитскиот род. Освен тоа тој му подари и места за почивка кај Охрид и Главница“ (Теофилакт, 2016, 68-69).

Еве како свети Климент за првпат се поврзал со градот Охрид. Тој бил испратен како учител во Кутмичевица, а во близина на Охрид добил *место за почивка*. Додека бил учител во Кутмичевица тој немал постојано место на живеење туку ги обиколувал местата што ги спомнавме и вршел христијанизација на населението (Теофилакт, 2016). Ова укажува дека оваа област му била дадена бидејќи Борис увидел дека свети Климент сиот свој живот вршел само една работа - проповедање на христијанството.

Уште додека бил жив кнезот Борис свети Климент во *местото за почивка* во Охрид изградил манастир посветен на свети Пантелејмон и една црква во градот. Ова е време кога тој уште не бил поставен за Драгвички епископ. Самиот Борис, според Теофилакт Охридски (2016), изградил црква во Охрид која подоцна ќе стане архиепископско седиште. Свети Климент живеел во Велица, а навраќал од Велица во Охрид да види како напредувал народот. Овие навраќања биле кратки престои во неговиот манастир каде се повлекувал на тihuвање(во мирување).

По ова, за време на владеењето на цар Самуил, свети Климент добил епископски чин. Тој бил поставен за Драгвички (Велички) епископ. Според *Опширното житие* свети Климент кога дошол во оваа област морал да почне од почеток со христијанизација на населението. „Увиде дека народот од таа област е сосема неупатен во божествените зборови и во Писмата и дека не е научен во ништо од она што ја краси Црквата и го упатува народот кон добриот поредок и украсувањето на духот [...] (народот) беше сосема неук, и воопшто гледано - скотоподобен. И што стана? Тој ги хранеше со словото, со вистинскиот леб што вистински ги закрепнува срцата. Но, се грижеше и телесно да ги храни оние кои гледаше дека имаат потреба од таква храна“ (Теофилакт, 2016, 73-74).

Во длабоката старост кога телото веќе почнало да го издава, свети Климент пред царот Симеон си поднел оставка на епископската катедра, и

побарал да му се дозволи да се повлече во манастирот во Охрид. Симеон не му ја прифатил оставката по што свети Климент си заминал во манастирот, каде штом се вратил се разболел (Теофилакт, 2016). Свети Климент починал во својот манастир во 916 година.

Во *Опширното житие* никаде не се спомнува дека свети Климент основал нова помесна црква, ниту, пак, се спомнува Охридска епископија или Охридска архиепископија. Напротив, секогаш се потенцира Драгвица (Велица). Доколку свети Климент навистина основал нова автокефална помесна црква тогаш во некој од изворите од IX или X век ова ќе беше забележано, особено во оние кои доаѓаат од Константинополската патријаршија. Досега не е пронајден извор кој би потврдил дека свети Климент основал нова автокефална црква во Бугарија паралелно со постојната која имала само автономен статус под јурисдикција на Константинополската патријаршија. Исто така, доколку навистина постоела Охридската архиепископија во времето на свети Климент таа би била запишана во диптисите на другите автокефални цркви² што не е случај.

Литература

Белчовски, д-р Јован (1997). *Охридската архиепископија од основањето до паѓањето на*

Македонија под турска власт. Скопје, Македонија: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“.

Велев, Илија (2015). Свети Константин - Кирил и Методиј како афирматори на словенската цивилизација, култура и писменост. In ĆirgićAdnan (Ed.), *Lingua Montenegrina*, god. VIII/1, br. 15, (pp. 3-24). Cetinje, Crna Gora: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Велев, И., Макаријоска, Л., Црвенковска, Е. (2008). *Македонски споменици со глаголско и со кирилско писмо*, Скопје, Македонија: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Илиевски, Хр. Петар. (2011). Нови сознанија за областа наречена „Кутмичевица“, каде

што свети Наум ја продолжил учителската дејност на свети Климента. In Митрополит Тимотеј, Цветковски д-р Сашо (Ed.) *1100 години од упокојувањето на свети Наум Охридски* (pp. 29-39). Охрид, Македонија: Канео.

Миловска, Д. (2004). *Стари книжевни текстови од Кирил Филозоф до Дамаскините*.

Скопје, Македонија: Менора.

Поленаковиќ, Х. (1985). *Творците на словенската писменост*. Скопје, Македонија:

Мисла.

² Овде ја вбројуваме и Римската црква, бидејќи во овој период и таа е дел од Црквата.

- Санџаковски, С. (2009). Свети Климент Охридски и неговата философија на животот – квинтесенција на духовното битие на православниот македонски народ, *Годишен зборник на Православниот богословски факултет во Скопје*, Книга 13, (pp. 41-47). Скопје, Македонија: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“.
- Стојчевска-Антиќ, В. (1997). *Македонска средновековна книжевност*. Скопје, Македонија: Детска радост.
- Стојчевска-Антиќ, В. (1998). *Светлините на традицијата*. Скопје, Македонија – Мелбурн, Австралија: Матица Македонска.
- Стојчевска-Антиќ, В. (1996) *Средновековен зборолет*. Скопје, Македонија: Мисла.
- Теофилакт. (2016). Житие дејност, исповедништво и опис на некои од чудата на светиот отец наш Климент архиепископ словенски напишано од најсветиот и почитуван архиепископ охридски и на Јустинијана Прима господин Теофилакт, мајстор меѓу говорниците, образован во Константиновиот град, и Митрополит Дебарско-кичевски господин Тимотеј (Ed.), *Свети Климент Охридски - хагиографија и химнографија* (pp. 27-89). превод на македонски Недески Виктор. Охрид, Македонија: Канео.
- Хоматијан. (2016). Кратко житие на свети Климент епископ словенски напишано од архиепископот охридски Димитриј Хоматијан, и Митрополит Дебарско-кичевски господин Тимотеј (Ed.), *Свети Климент Охридски - хагиографија и химнографија* (pp. 90-95). превод на македонски Недески Виктор. Охрид, Македонија: Канео.

Презвитер, м-р Бобан Митевски*Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“**Македонска православна црква - Охридска Архиепископија***ДОГМАТСКИТЕ СПОРОВИ ВО ПРОСТРАНТО ЖИТИЕ НА
СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ**

Пространото житие на свети Климент Охридски се појавило кон крајот на XI, односно почетокот на XII век, или во периодот меѓу есента 1089 и пролетта 1091 година¹, а по друга претпоставка меѓу 1088 и 1090 година, непосредно пред празникот Свети Климент - 27 јули.² Во науката, ова литературно дело, најмногу поради обемот, се сретнува и под називот Опширно житие.у. Постои и Кратко житие, кое се сретнува под називот Бугарска легенда³ (*Legenda bulgarica*). Напишано е на грчки јазик, и тоа, најверојатно, врз основа на постар извор – Словенското житие на свети Климент, чие постоење се докажува според одредени места од зачуваните извори за свети Климент, меѓу кои е и Пространото житие.

Вредноста на ова Житие е поради богатството на информации и деталите што ги содржи. Во светот на науката особено е ценето, бидејќи како средновековен литературен споменик дава извонредно значајни податоци за словенската писменост, во тој контекст за делото на светите браќа Кирил и Методиј, но и за дејноста на нивните ученици, во прв ред свети Климент Охридски. Речиси две третини од Житието се посветени на настаните пред доаѓањето на свети Климент Охридски на Балканскиот Полуостров. Иако малку се зборува за дејноста во Моравија, сепак, авторот дава опширни информации за случувањата по смртта на свети Методиј, со што се нуди јасен приказ за судбината на Кирилометодиевото дело, но и сведоштво за крајот на истото меѓу западните Словени. Така, Теофилакт тука зборува за борбата на учениците со латинското и германското свештенство, за богословските, т.е.

¹Константинос Нихоритис, *Атонската книжевна традиција в разпространението на Кирило-методиевите извори*, Кирилометодиеви студии, кн. 7, Софија 1990, стр. 124 - 125;

² А. Воронов, *Главнейшие источники для истории свв. Кирилла и Мефодия*, Киев 1878, стр. 124-125;

³ Многу добро објаснување на терминот легенда дава А. Милев: „Во црковната литература многу рано се појавиле животописи на прославени христијански дејци, описи на црковните настани и празници. Тие биле наменети за читање пред богомолците во црквите и пред поклониците во манастирите. Терминот „легенда“ ја истакнуваа таа нивна намена. Образуван е од латинскиот глагол *lego* „чита“. Пасивниот партицип на идно време од тој глагол е *legenda* и значи „нешто кое треба да се чита“. Во агиографската литература, зборот „легенда“ значи житие. Во црковната литература има многу зборници со житија на светители, коишто се нарекуваат „легенди“. Најпознат е зборникот на Јаков Ворагински, кој се нарекува „Златна легенда“ (*Legenda aurea*) - сп. Александър Милев, *Жития на свети Климент Охридски*, Синодално издателство, Софија 1910, стр. 7, ф. 2;

догматските спорови, како и за судбината, страдањата и прогонот на поддржувачите и протагонистите на словенската мисија. Од Моравија, свети Климент, заедно со светите Наум и Ангелариј, како што сведочи текстот на Житието (XV,43), пловејќи по Дунав, стигнале кај управителот на Белград, Боритакан, кој ги испратил за Бугарија, кај кнезот Борис. По извесниот престој на дворот, кај истакнатите болјари Есхач и Чеслав, свети Климент бил испратен за учител на населението во областа Кутмичевица⁴. Свети Наум останал на дворот на Борис, а Ангелариј се упокоил. По смртта на Борис, престолот го зазел Владимир, но тој набрзо се упокоил, па власта му припаднала на Симеон, во чие време свети Климент бил ракоположен за епископ на Драгвица, или Велица⁵, станувајќи *прв епископ на јазикот на Бугарите* (XX, 62).

⁴ Кутмичевица е географски поим, а претпоставките за тоа каде се наоѓала оваа област, и дали тоа е назив на месност, на село, река, има многу, но ниту едно мислење досега не надвлдадеало или, пак, станало општоприфатено. Во Пространото житие се зборува дека Борис ја одделил Кутмичевица од Котокија и за нејзин управител го поставил Домет (XVII, 53). Златарски смета дека кнезот Борис ја разделил бугарската држава на три дела, а под Котокија се подразбирал третиот дел, односно целиот југозападен дел на бугарската држава во времето на Борис. Токму од таа област била одделена Кутмичевица, што подразбира дека е помала од Котокија. Баласчев сметал дека Кутмичевица е област со поголема територија бидејќи во неа имало 12 епархии. И Туницки сметал дека Кутмичевица е голема област, која опфаќа една третина од територијата на тогашните бугарски земји. Златарски, пак, дури се обидел да ги постави границите на областа, велејќи: „Кутмичевица, врз основа на географските податоци коишто се спомнуваат во двете Климентови житија (Охрид, Главиница и Девол), ја опфаќала западната страна на Охридското Езеро, во областа на реките Девол и Шкумба (во горниот и долниот тек) и меѓу базените на реките Семена и Војуса, долниот тек, до јадранскиот брег“. Снегаров смета дека Кутмичевица ја опфаќала, пред сè, Охридската Котлина - Александър Милев, *Житија на свети Климент Охридски...* стр. 100, ф. 2;

Постои мислењето и на С. Новаковиќ, кој ги презентира следните заклучоци: 1. дека Кутмичевица била најблиску до Девол, на еднакво растојание меѓу Главиница и Охрид; 2. дека положбата на областите Котокија и Кутмичевица треба да се бара не на исток од Македонија, туку на југозапад од македонско-албанскиот езерски предел, меѓу Валона и Корча; 3. дека на сета таа месност живеело словенско население - А.-Э. Н. Тахиаос, *Святыя братья Кирилл и Мефодий просветители славян*, Сергиев Посад 2005, стр. 341, ф. 3;

⁵ Називите се земени според: Свети Климент Охридски, хагиографија и *химнографија*, Охрид 2016, стр. 70. Инаку, во изданија на ова Житие што ни беа достапни, се сретнуваат неколку варијанти на овие термини: Дрембица и Велика - Александър Милев, *Житија на свети Климент Охридски...*, стр. 105, Александър Милев, *Гръцките житија на Климент...*, <http://promacedonia.org/bugarash/ko/>; Дрембица и Велика - А.-Э. Н. Тахиаос, *Святыя братья Кирилл и Мефодий ...*, стр. 344; Дрембица или Велика - Д. Матов, *Животопис на Св. Климента, Български архиепископъ - отъ Теофилакта, охридски архиепископъ*, Пловдив 1896, стр. 24; Древеница или Велика - Н. Л. Туницки, *Материјали для истории и жизни и деятельности учениковъ Кирилла и Мефодія*, Сергиев Посадъ, 1918, стр. 123;

Лоцирањето на овие поими е предизвик на науката. Шафарик, Константин Иречек, Голубински и др., засновувајќи ги своите претпоставки на Д'Канжовиот список на бугарските архиепископи, прифаќаат дека епархијата на свети Климент е совпаѓа со Тивериополската епархија. Дринов вели дека титулата Велички произлегува од Велика Моравија, со тоа што е испуштен делот „моравски“. Г. Баласчев го бара местото на Климентовата епархија околу Охрид и вели дека таа епархија се наоѓала на североисток од Охрид и ги опфаќала Дебарца, Кичево и Полог и областа на реката Треска, која во горниот тек се нарекува Велика. Со селото

Како што веќе спомнавме, покрај другите податоци коишто ги нуди Житието за времето во кое живее и дејствува свети Климент, како и неговите учители и соработници, за нашето проучување интерес побуди присуството на догматските спорови, кои се од голема важност за доловување на општествениот контекст во периодот на дејствувањето на свети Климент Охридски. Тоа е времето кога се засилува воено-политичката борба за влијание меѓу Истокот и Западот, особено во Средна Европа, која се води меѓу Франките и Германите, од една страна, и Византијците, од друга страна. Во таа војна, доминантно место зазема учењето, наречено *Filioque*. Несомнено е дека тоа време од историјата е период каде што во борбата за доминација, причина за стапувањето во војна со својот најголем соперник би можела да биде и еден догматски збор, што не е случај денес, кога никој не би придавал толкаво значење на некакво религиско гледиште.⁶ Сепак, можеби не толку конкретно, иако и денес религиските несогласувања, навредите врз основа на религиски аспекти, како и терористичките напади, извршени врз религиски убедувања, се присутни во голема мера. Се сеќаваме на примерот кога иранскиот ајатолах Хомеини во февруари 1989 година издал смртна фатва за писателот Салман Ружди, под обвинение за богохулење против исламот во неговиот роман „Сатанските стихови“. Исто така, свежи се и трагичните спомени од нападот, што се случи на 7 јануари 2015 година, на францускиот сатиричен весник „Шарли Ебдо“, во кој беа објавени контроверзни карикатури со ликот на пророкот Мухамед.

Во Житието се спомнуваат и други еретички учења, како Евномијани, Манихејци, Духоборци итн., но тие само се ставаат во контекст на *филиовето* и околу нив не се води конкретен догматски спор.

Историски развој на филиокве

Filioque (*filius* - син, *que* - и = *и* од *Синот*) е псевдодогма која се развива на Запад, а денес го означува прифатеното учење од страна на Римокатоличката црква, кое станува една од најголемите причини за одвојувањето на Западната и Источната црква во 1054 година, за исходењето на Светиот Дух и до Синот, покрај од Отецот. Православната црква учи дека личното својство на Светиот Дух е Неговото исходење единствено од Отецот.

Дрембица, Златарски ја поврзува средновековната тврдина Дебрица, која се наоѓала до селото Дебреште, во околината на градот Прилеп (таму има неколку значајни, недоволно истражени локалитети: Горна Црква, Градиште, Загориче, Млака - н.з.), а селото Велика, кое е на север од Кичево, покрај изворите на река со истото име, го идентификува со Велика, или како што тој пишува „Велица“. Снегаров повеќе го прифаќа мислењето на Баласчев: „Најверојатно епархијата на свети Климент ги опфаќала Дебарца, Кичево и Дебарско, а ако се исклучи Дебарца, таа се совпаѓа со денешната Дебарска епархија“. Тој смета дека имињата Дрембица и Велика може да бидат не само имиња на градови или села, туку и на реки и области. Допушта дека е можно да имало и село со име Велика. В. Сл. Киселков смета дека Климентовата епархија за свој центар го имала градот Охрид. Лингентал, пак, местоположбата на Климентовата епархија ја поставува меѓу Валона, Гирокастро и Берат, а Тунички ја поставува во Северните Родопи бидејќи таму наоѓа епископии со многу слични имиња со Дрембица и Велика - Александър Милев, *Житија на свети Климент Охридски...*, стр. 105, ф. 2.

⁶ Јован Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад 2001, стр. 238.

Ова учење својот почеток го има во VI век, во Шпанија. Имено, во тоа време се случило преобраќањето на Висиготите и нивниот владетел Рикард од аријанство во православие. Како и секој прозелит, тој бил дури фанатично приврзан кон новото верување, па од желба да докаже дека и Втората Ипостас од Света Троица – Синот е Бог, единосуштен и рамноправен, т.е. еднаков со Отецот, со што би се спротивставил на деградацијата што аријаните ја проповедале во однос на Синот, го пронашол *филиоквето*, кое тогаш постоело на Запад, но не во некоја официјална форма. Тој влијаел ова учење да се вметне во официјалното исповедање на верата, па така свиканиот Трет толедски собор во 598 година, во Символот на верата, меѓу зборовите *од Отецот* и *исходи*, додале и *од Синот*. Иако ова било само еден вид изолиран почеток, сепак, станало појдовна точка во создавањето на една нова епоха. Така, ова учење почнало полека да се распространува меѓу христијаните во Шпанија, за што особено помогнале и Четвртиот (634), Шестиот (638), Деветтиот (675) и Петнаесеттиот толедски собор (693). Од Шпанија, *филиоквето* почнало да се шири по западниот христијански свет, но на почетокот се соочувало со отпор на официјалните лица на западното христијанство. Така, за време на Латеранскиот собор (649), одржан во времето на папата Мартин, епископите што учествувале на овој собор ја исповедале верата дословно по Никео-цариградскиот символ, односно онака како што одлучиле отците на Никејскиот (325) и Цариградскиот вселенски собор (381), со што останале на истата линија со одлуките на, речиси, сите Вселенски собори за неприкосновеноста и неизменливоста на овој символ.

Работите особено се менуваат во VIII век, со појавувањето на историската сцена на Франките и на Карло Велики. По освојувањето на делови од Шпанија, Франките го затекле и додатокот *филиокве* во Символот на верата, кој полека почнал да се одомаќинува и во нивната земја. Иако ваквата новотарија наидувала на отпор, за што сведочи деветтата посланица до лионските христијани на познатиот богослов од Галија - Алкуин, во која тој им пишува да се чуваат *од заблудата на новите шпански секти и да не внесуваат ништо ново во символот на соборната вера*, сепак, политичката потреба за *филиоквето* надвлелеала. Имено, Карло Велики, како амбициозен владетел, сакал да се здобие со царска круна, па во неговиот план тоа било преку единствениот духовен авторитет кој можел да ја задоволи таа негова намера - папата во Рим. Всушност, тоа значело реализација на неговиот план за воспоставување на чисто римска држава како наследничка на Ромејското Царство. Овој негов план се судрил со историската и правна реалност - на исток постои Источното Римско Царство како легитимен продолжувач на Римската Империја, со владетел кој се смета за наследник на Ромеите. Желбата на Карло се идентификува и со тврдењето дека кога Франките стануваат христијани, називот *Ромеи* е нешто значително, што тие сакаат да го присвојат за себеси.⁷ За вакво нешто, современите Грци, кои неоправдано

⁷ Йоан Романидис, *Кратка православна светоотеческа Догматика*, Руенски манастир 2007, стр. 59.

полагаат легитимност на севкупното византиско наследство, ги обвинуваат Словените, односно Русите, чија намера е да ја претворат Москва во трет Рим, односно во наследник на вториот Рим, т.е. Константинопол. За да завојува со Византија, Карло Велики го искористил *филиоквето* како орудие во кое ја вложил сета своја воена моќ - почнал да ги обвинува Византијците за еретици зашто не го прифаќале ова учење. Оваа војна не се водела само на еден фронт, туку Франките го користеле *филиоквето* како аргумент за борба со Византија и во Средна Европа, каде што ги убедувале Словените дека Византијците се еретици и дека треба да се прекине секаква соработка со нив и истите да бидат сметани за непријатели.⁸ Истото се случувало и на територијата на Италија, каде што се појавиле две партии, кои се бореле за надмоќ: Латините, кои ја признавале власта на Константинопол и тие што воспоставувале соработка со Франко-германите. Борбата меѓу овие две страни, во која бил вклучен и спорот за *филиоквето* завршила со победа на профранко-германската партија, која воспоставува воена моќ и ги наметнува своите погледи преку поставувањето на папи и епископи кои биле или франкофили или го присвоиле богословскиот концепт на Франките. На овој начин, преку обвинението за ерес, се целело на намалување на влијанието на Византија во Источна Европа и Италија. Набргу борбата се пренела и на територијата на Византија, кога во 809 година, една група галикански монаси, патувајќи на поклонение по Светата Земја, служеле литургија со додавката *филиокве*, по што дошле до судир со православното свештенство. Така, монахот Јован од манастирот посветен на свети Сава Осветен, ова учење го нарекол еретичко. Навредените галикански монаси, молејќи за заштита и совет, се обратиле со писмо до папата Лав III, кој истото го препратил до императорот Карло Велики. Поради овој настан, во ноември 809 година, тој свикал собор во Ахен, со кој самиот претседавал и каде што од мнозинството било усвоено новото учење. Преку делегати, одлуката за прифаќањето на *филиоквето* била испратена кај папата Лав III, кој откако ја прочитал, изјавил: „Така мислам, така држам... ако некој сака за оваа работа да мисли или учи поинаку, му забранувам“.⁹ Се смета дека папата се одлучил на овој чекор поради својот долг кон Карло Велики, кој неколку години пред тоа го спасил од опозициските црковни кругови, кои едно време успеале и да го прогонат од Рим. Со интервенција на кралот на Франките, Лав III бил вратен во Рим и сите обвиненија против него биле тргнати, за што папата се оддолжил, крунисувајќи го Карло за цар на Светото Римско Царство на 25 декември, на Божиќ, 800. година. Но иако го направил овој компромис, папата Лав не бил подготвен да ја официјализира одлуката на соборот во Ахен, па го одбил барањето на соборските посланици да го вметне *филиоквето* во Никео-цариградскиот символ на верата. Напротив, на Римскиот собор кој бил свикан во 810 година, наредил на две сребрени табли да се изреже текстот на Символот на верата без *филиокве* и истите да бидат поставени во храмот „Свети Петар“. Под таблиците напишал: „Јас, Лав, го поставив ова од љубов и

⁸ Ibid, 59

⁹ *Acta collationis romanae* (Sancti Leonis III), PL. 102, стр. 971.

поради одржување на православната вера“.¹⁰ По овој папа, во тек се редат неколку римски епископи и состојбата во однос на *филиоквето* е различна. Во времето на папите Николај I и Адријан II доаѓа до судир со константинополскиот патријарх Фотиј I, колку од политички причини, но, главно, и поради протежирањето на *филиоквето* од страна на овие папи, што придонело Фотиј во 867 година да испрати Окружно послание во кое го избличува секој оној што се обидува да го вметне *филиоквето* во Символот на верата. Интересно за споменување е времето на папата Јован VIII (872-882), наследник на папите Николај I и Адријан II, кој негувал пријателски врски со патријархот Фотиј, па дури и ги признал решенијата на Светософскиот собор, познат во науката уште како Четврт цариградски или VIII вселенски собор, одржан во 879 година, на кој биле анатемисани сите оние што прават додавки на Никео-цариградскиот символ на верата. Официјално во религиозната практика, Римската црква го воведува *филиоквето* во Символот на верата при пеењето на Вјерују (Credo) за време крунисувањето на германскиот император Хенрих II, во 1014 година, кога римски епископ бил Бенедикт VIII. Работите особено се влошуваат при папата Сергеј IV (1009 - 1012), чие исповедание на верата, што го испратил преку окружно послание до Константинопол, го содржело *филиоквето*. Цариградскиот патријарх Сергеј го исклучил името на папата од Диптихот, што на некој начин означувало прекин на заедничкото општење. Формалниот чин на расколот, односно поделбата на Црквата на Источна (Православна) и Западна (Римокатоличка) се случил на 16 јуни 1054 година, кога папскиот делегат, кардиналот Умберто, дојден во Константинопол по решавање на некои одредени прашања меѓу двете Цркви, ја положил на чесната трпеза во олтарот на „Света Софија“ папската анатема против цариградскиот патријарх Михаил Керулариј и неговите соучесници, во која, меѓу другото, стои и обвинувањето дека „слично на духоворците, го исклучуваат од Символот на верата исходењето на Светиот Дух и од Синот“. Ова учење го задржуваат и од него не се одрекуваат ниту верските заедници што по реформацијата се одвојуваат од Рим. *На тој начин, целокупната западна теологија е обележана со овој филиоквистички псевдодогмат, кој не е едноставно една теологумена, туку е додаток на Никео-цариградскиот символ на верата*¹¹.

Како што можеме да забележиме од историјатот на развивањето на ереста *филиокве*, истата својата официјална потврда ја добива кога свети Климент не бил жив, но, сепак, таа почнала да се шири уште во времето додека свети Климент, заедно со своите учители, го спроведувал делото на христијанизација на Словените, а по смртта на Кирил и делото на создавање на Словенската црква на просторот на Моравија и Панонија. Оваа мисија по својот карактер била византиска, со белези на византиската духовност и како таква пречела на франко-латинското и германо-латинското свештенство. Иако

¹⁰ Hefele, *Conciliengesch.* III, стр. 754.

¹¹ Здравко Пено, *Догматика, кратко изложјење православне вере, књига прва*, Београд 2011, стр. 75.

во прво време папите го давале својот благослов за словенската мисија и нејзината типичност, сепак, антагонизмот на дел од клерот, особено оние што живееле и проповедале во деловите каде што се развивала Словенската црква, кон делото на светите браќа и нивните учители бил очигледен. Тој одел дотаму што не се прифаќале и папските одлуки, односно благослови, со кои се допуштала и регулирала словенската мисија, што укажува на фактот дека, сепак, тоа премолчено непријателство било допуштено и од Рим.

Спорот за филиоквето во Пространото житие на свети Климент Охридски

Во Пространото житие на многу места се говори за спорот со оваа псевдодогма и со латинските свештеници што ја пропагирале.

Пред да посочиме каде точно се зборува за спорот, ќе истакнеме едно согледување. Имено, веќе беше спомнато дека *филиоквето*, во времето на свети Климент не постоело во формата, во која се посочува во *Пространото житие*. Некои учени лица, присуството на спорот и терминологијата во таков вид, ја припишуваат на интервенцијата на авторот на *Житието*, кој без двоумење го поставил своето богословие во устата на *Методијевите ученици*¹². Теофилакт се потпира на најспецифичните особености од учењето на константинополскиот патријарх Фотиј Велики, менторот на светите Кирил и Методиј, по однос на учењето за Светиот Дух, иако тој внесува и свои согледувања. Во времето на свети Фотиј Велики не е разработено прашањето за Светиот Дух од аспект на вечното постоење и временото испраќање, т.е. не се говорело ништо за времената мисија на Светиот Дух. И свети Методиј во своето исповедание ја применува источната редакција на Символот на верата, во којашто за произлегувањето на Светиот Дух се говори „преку Синот“ (*per filium*), а не западната „и од Синот“ (*filioque*)¹³.

Во *Житието*, уште во 5 глава се говори како „великиот Методиј не престанувал да дава секакви совети на кнезовите (се мисли на кнезовите Ростислав и Коцел), упатувајќи ги кон благочестив живот, и предавајќи им ја **црковната догма** како „вистинска царска монета која ја отпечатувал во нивните души нештетено и сигурно“. Зашто и тогаш имало **такви кои ги изопачувале и изменувале одредбите** што ги предале црковните отци и мнозина си „наштетиле на своите души преку измамата донесена од Франките **кои тврдат дека... Духот излегува од Синот**“¹⁴. Методиј, со своето знаење кое се темелело на учењето на светите отци, го соборил еретичкото учење и мнозина насочил од лажното кон вистинското познание, оставајќи им на своите ученици аманет да го чуваат апостолското исповедање на кое и самите се втемелени, „а Бог и Отецот на сите и пред векови бестрасно родениот од

¹² А. Милев, *opus citatum*, стр. 52.

¹³ *Ibid*, стр. 53.

¹⁴ Свети Климент Охридски, хагиографија и *химнографија*, Охрид 2016, стр. 39.

Него, Син, и Светиот Дух Кој исходи од Отца, ќе ги упати на секоја вистина¹⁵. Во продолжение на истата глава, животописецот говори за општествените случувања, за смртта на Ростислав и за доаѓањето на тронот на Светополк, кој поради приврзаноста кон насладите од овој свет, поради недоволното образование и варварскиот карактер, бил лесно подводлив¹⁶. Теофилакт говори и за лукавоста на Франките, кои воспоставиле систем на несанкционирање на недобриот и недуховниот начин на живот за оние кои се согласувале на нивното учење¹⁷. А која била нивната цел? Теофилакт вели: „за да привлечат повеќе следбеници“. Методиј останал неуморен во работата со новиот кнез. Иако знаел дека еретиците лесно може да го убедат и приклонат кон себе, моравскиот архиепископ не се штедел во напорот да го увери во православното исповедание, докажувајќи му ја вистинитоста на своите зборови преку претскажувањето на времето на својата смрт. Пред смртта, Методиј со вдихновена беседа ги укрепувал и своите ученици во подвигот што им претстои: „Вие знаете, о мили мои, колку се силни еретиците во лошото и како го изопачуваат словото Божјо... Се молам... да не бидете привлечени од убедливоста на нивните зборови, ниту да се прелажете од празната измама, бидејќи сте втемелени на каменот на апостолското исповедање и учење... Спротивставете им се со тврда вера. А Бог и Отецот на сите, и пред векови бестрасно родениот од Него Син, и Светиот Дух Кој исходи од Отецот, ќе ве упати во секоја вистина“. Веднаш по смртта на свети Методиј, започнала активната борба со словенското дело и неговите протагонисти. Во времето на Методиј, поради неговиот голем авторитет и кај кнезовите и кај народот, еретиците не можеле да успеат со својата убедливост и намера. Но сега, по смртта на Методиј, бил погодниот момент да се урне Словенската црква и да се спречи влијанието на Византија на тие простори. Свети Методиј за свој наследник на архиепископскиот трон го поставил Горазд, кој бил Моравец по потекло, но латинските свештеници, по пат на измама поставиле и свој епископ во ликот на некој Вихинг. Исто така, тие ја добиле и наклоноста на кнезот Светополк. Сите овие настани Теофилакт ги опишува од VI глава/поглавје 23 до XIII г./п. 40, каде што ги поместува и препирките кои настануваат меѓу еретиците и учениците на Методиј, како и затворањето, измачувањата и нивниот конечен прогон од Моравија и Панонија. Во овој дел, особено важни се 26, 27, 28 и 30 поглавје, каде што е поместено изложувањето на светите Горазд и Климент на православното учење за Светиот Дух пред соборот на еретиците и кнезот Светополк, пред оние коишто ги мешаат својствата во Троица¹⁸. На прашањето на еретиците, зошто тие (се мисли на учениците на свети Методиј) не исповедаат дека Синот е роден од Отца, а **Духот излегува од Синот**, свети Климент и свети Горазд, во името на сите го изнеле православниот став: „...Ние веруваме во Духот на Синот како Дух на

¹⁵Ibid, стр. 44-45.

¹⁶ Ibid, стр. 40.

¹⁷ Ibid, стр. 41.

¹⁸ Ibid, стр. 47.

животот и вистината... Но тоа дека Тој произлегува од Синот, ниту сме го примале ниту ќе го примиме... Ние веруваме дека Духот произходи од Отецот и дека Неговиот Причинител и Происходител е Родителот на Синот и дека Тој (Духот) е и на Синот и преку Него секогаш се раздава на достоините. Но едно е *да исходи*, а друго е *да се раздава*. Првото објаснува на каков начин суштествува Духот, зашто како што Синот се раѓа од Отца, така и Духот исходи. А *да се раздава* означува не начин на суштествување, туку обогатување и предавање. И за да го појасниме ова слово со пример, онолку колку што ќе бидеме просветлени, претстави си дека некој цар дава од своето сокровиште многу големо богатство на својот син и дека тој, откако го примил, го прифати како свое, и го раздава на оние кои му благоугодуваат. Царот е Отецот, богатството според ова изобразување е Духот Кој излегува од неисканите сокровишта на Отецот; царскиот син е Синот на Отецот, чиј е Духот и преку Кого се раздава. Гледате ли дека Духот, како што разбираме ние, не излегува од Синот, туку преку Синот се раздава... Но оваа хула нека падне врз вашите глави, зашто штом допуштате два почетока: Отец – за Синот и Син – за Духот, вие сте полуделе од некаква друга манихејска лудост. Ние, пак, имаме еден Бог и еден почеток на Тие Кои се од Него: за Синот Тој е Отец, а за Духот Тој е Происходител...¹⁹ Овој диспут со еретичкиот епископ Вихинг и неговите приврзаници завршува со теолошка победа на свети Климент и неговите соработници. Но *Житието* не го завршува со ова овој спор, туку животописецот открива дека еретиците, откако не успеале со зборови да убедат, прибегнале кон сила и клевети – го придобиле кнезот Светополк преку лага дека Методиевите ученици воведуваат нови учења и дека сакаат да го симнат од тронот²⁰. Кнезот ги повикал да дадат одговор за обвинувањата, а учениците, повторно преку устата на светите Климент и Горазд, го образложиле православно учење, овој пат говорејќи на полесен стил поради нивото на образованост на Светополк. Но иако отците сè докажале во согласност со православно предание и Светото писмо, сепак, Светополк го одбил нивното образложение со изговор дека е „потполно необразован“²¹, па одлучил спорот да го реши според клетва. О. Полах, разгледувајќи го овој момент од *Житието* како аргумент во полза на Теофилактовото авторство, вели дека „за православните христијани таквото разрешување е туѓо. Тоа постоело во Западна Европа. Ако автор на житието бил некој од учениците на Методиј, кој живеел во Моравија, тој не би се чудел на разрешувањето на спорот преку клетва, како што се чуди Теофилакт“²² со коментарот „ставија соодветен крај на безумната пресуда“²³.

¹⁹ Ibid, стр. 48-50.

²⁰ Ibid, стр. 52.

²¹ Ibid, стр. 55.

²² А. Милев, opus citatum, стр. 54

²³ Свети Климент Охридски, opuscitatum, стр. 56.

Догматско објаснување на филиоквето

Филиоквето, еден од големите богословски проблеми што ја обременувал Црквата, а кој и денес е предмет на занимавање во христијанскиот свет, е поврзан со третото Лице од Света Троица, Светиот Дух. Главно, се однесува на Неговото место во Света Троица, на Неговото ипостасно својство, додека Црквата никогаш не се сомневала во божеството на Светиот Дух. Имено, исповеданието, т.е. верата на Црквата во однос на постоењето/суштествувањето на Светиот Дух и во однос на Неговото лично/ипостасно својство секогаш била една и иста, иако до Вториот вселенски собор, кога се случило конечното разрешување на спорот со Македонија, таа вера била изразувана со различни термини и биле акцентирани различни аспекти.²⁴

Свети Василиј Велики, во своето учење се занимавал со суштествувањето на Светиот Дух, ставајќи акцент на тоа дека Тој Своето постоење го има од Отецот. Во однос, пак, на ипостасното својство, овој кападокиски отец говори дека Светиот Дух е осветувачка сила. Значи, учењето на Црквата, изразено преку делата на светите отци е дека како и Синот, и Светиот Дух Своето суштествување го има од Отецот, но не по начинот на раѓање, туку по начинот на исходење. Учењето за исходењето на Светиот Дух од Отецот, Црквата го формулирала на Вториот вселенски собор, врз основа на учењето на кападокиските, антиохиските и александриските отци, процес во кој не учествува ниту еден од латинските отци: *И во Светиот Дух, Господ, Кој живот твори, Кој исходи од Отецот, Кој со Отецот и Синот е сопоклонуван и сославуван, и Кој говорел преку пророците*. Во овој став на Вториот вселенски собор јасно се изразува ипостасното/личното својство на Светиот Дух, а не енергијата (дејството) на Отецот. Ова доведува до следниот заклучок, во согласност со светоотечката литература:

1. Светиот Дух, начинот и причината на Своето суштествување ги има единствено од Отецот, исто како и Синот, но не со/по раѓање;
2. Светиот Дух, начинот и причината на Своето суштествување ги има не како раѓање, туку како исходење.²⁵

Во пристапот кон разгледувањето на учењето за *филиоквето*, треба најпрво да се даде акцент на терминологијата²⁶, односно значењето на изразите кои се користат. Латинската верзија на Символот на верата е следна: *Et in*

²⁴ Йоан Романидис, *opus citatum*, стр. 46-47;

²⁵ *Ibid*, стр.49;

²⁶ Грчкото ТриаV не е термилошки напoлно исто што и латинското Trinitas. Според истата лoгика, и хрватскиот израз „Тројство“ (како мултипликувано Едно), не е исто што и српското Троица (три реални божествени личности). Изразот proswnone е исто што *ipersona*. Овој латински израз не бил доволно јасен и можело да доведе до затемнување на реалното разликување на Ипостасите на Света Троица. Поради тоа, морало да биде засилен со терминот upostasiV. Истото се случува и со многу други елински изрази преведени од латински јазик – Здравко Пено, *opus citatum*, ф. 227, стр. 184-185.

Spiritus Sanctum Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit... Вака претставеното верување, може да се сфати дека се однесува и на теологијата, од една страна – односно на предвечните, внатрешнотроични односи на Трите Лица, и на икономијата, од друга страна – односно дека Светиот Дух се испраќа и од Отецот и од Синот. Значи, латинскиот глагол *procedere* не го пренесува верно значењето на грчкиот глагол ἐκπορεύομαι, употребен според библиското предание: *А кога ќе дојде Утешителот, Кого што ќе ви го испратам Јас од Отецот, Духот на вистината, Кој излегува од Отецот, Он ќе сведочи за Мене* (Јн. 15, 26) - ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ²⁷. Со ова се докажува дека исповедањето: *И во Светиот Дух Господ, Кој живот твори, Кој од Отца и Сина исходи*, кај римокатолиците може да се сфати и теологично и икономично, но проблемот е во истиот израз што се користи и за двата односа (*procedit*), а кој не е доволен за да ги искаже двата плана на Божјото постоење.

Од ваквото идентификување на троичноста и икономичноста, произлегува и неправилното толкување, или подобро речено „злоупотребувањето“ на Светото писмо од страна на западното богословие во одбрана на *филиоквето*. Така, во таа насока, Латинците, на прво место, се повикуваат на Христовите зборови кажани на Тајната вечера: „А кога ќе дојде Утешителот, Кого ќе ви Го испратам Јас од Отецот, Духот на вистината, Кој излегува од Отецот, Он ќе сведочи за Мене (Јн. 25, 26)²⁸. Поврзувањето на зборовите „Кој излегува од Отца“ и „Кого ќе ви Го испратам Јас од Отецот“ ја дало смислата: *Кој од Отецот и Мене исходи*²⁹. Но и овде се гледа мешањето на значењето на глаголските облици *исходи/излегува* = ἐκπορεύεται, кој е во сегашно време, и *ќе испратам* = πέμψω, кој е во идно време, а со тоа и мешање на вечното исходење на Светиот Дух од Отецот и испраќањето на Светиот Дух во времето од Синот.

Исто така, претходните Христови зборови, римокатолиците ги ставаат во контекст на една друга Христова изјава: „Сè што има Отецот, Мое е“ (Јн. 16, 16), а која не означува ништо друго, освен дека по суштина и Божественост, Синот има сè што има и Отецот, како што и Отецот има сè што има и Синот, но тоа ги исклучува личните особености (својства), зашто ако истите (својства) би се мешале и пренесувале, Троица нема да биде Троица. Неправилното толкување на зборовите *сè што има Отецот, Мое е*, и ставањето на ова тврдење во контекст на исходењето на Светиот Дух, несомнено, и според таа логика, доведува и до констатацијата дека на Синот може да Му припаднат и други својства – како нероденоста на Отецот или способноста на Отецот да раѓа. Според тоа, тврдењето дека Синот е извор на Светиот Дух, доведува и до воведување двоначелие (дијархија) во Света Троица – две онтолошки начела во Света Троица. Секако, Запад има различен

²⁷ Greek New Testament, United Bible Society, стр. 384.

²⁸ Цитатите од Светото писмо се земени според изданието на Библијата од 2001 година.

²⁹ Здравко Пено, *opus citatum*, ф. 230, стр. 75.

пристап во оваа смисла, односно дека единсуштноста (едната природа) го изразува Бога како еден, што за Исток и отците на Црквата не е доволно, зашто токму во начелото на монархијата е полнотата на Божјото постоење – Отецот е причина за вечното и беспочетно постоење на Синот и Светиот Дух, што укажува на онтолошката врска меѓу Лицата на Света Троица и едно од Лицата.

Од каде произлегува, кај Римокатоличката црква, проблемот наречен *филиокве*? Од учењето на Августин, највлијателниот отец на Запад. Сакајќи да ја изрази тајната на Света Троица, Августин создава концепт, кој го темели врз антропологијата на Платон, т.е. неговото учење за метафизички совршеното битие – а тоа е Бог. За платонизмот, совршеното метафизичко битие е Ум(от) - Нус, кој се идентификува со Бога: Бог, всушност, тоа е совршено битие, кое по својата суштина е Ум. Ова совршено натприродно битие, тој Бог, бидејќи истовремено е Бог, поседува и други карактеристични елементи. Првиот елемент е Сеќавањето/помнењето, кое е извор од кој излегува Вистината, односно Знаењето. Бог, како совршено метафизичко битие, и Самиот го поседува тој извор на вистина. Според Августин, во Бога тој извор на целокупниот живот, мислење и дејствување, односно тоа Сеќавање е Отецот. Но Сеќавањето не е пасивно, бидејќи како ризница, како извор, го продуцира Знаењето, односно Вистината. А тоа, по аналогијата со класичната хеленска терминологија е Логосот, термин кој се користи за втората Ипостас во Света Троица – Синот. Значи Логосот, Знаењето, кое се раѓа од Сеќавањето, одговара на Синот, Кој се раѓа пред сите времиња од Отецот. Во овој контекст, совршеното натсетилно битие, не поседува само Сеќавање и Знаење, туку и Љубов, зашто е привлечено од Доброто и Убавото. Августин поставува аналогија меѓу Љубовта и Светиот Дух, Кој, со други зборови кажано, е волјата и љубовта што ги поседува Умот.

Јасно е дека Августин говори со јазикот на своето време, сакајќи да ја доближи догмата за Света Троица. Но тој се оддалечува од основните христијански начела, поставени од кападокиските отци. Тој Го идентификува, односно во своето објаснување за Бога сака да употреби психолошки својства кои се одлика на човекот. Всушност, Августин говори за Бога по икона и подобие на еден човек, кој поединечно ги поседува сите погоре споменати елементи (Сеќавање, Знаење, Љубов) и на тој начин наликува на совршено битие, додека отците од Исток, пред сè, Кападокијците, онтолошкото постоење на Света Троица симболички го претставуваат преку три личности – три лица, истакнувајќи го фактот дека трите Лица во Света Троица не претставуваат, едноставно, енергии на единствениот Бог, туку се три потполни Ипостаси. Бездруго, оттука значи потекнува и неговото тврдење – во Бога претходи суштината Божја, или едниот Бог е едната Божја суштина³⁰, односно Бог е еден, зашто една е суштината, што е спротивно на православно учење дека Бог е еден, зашто еден е Отецот, или: едниот Бог не е една безлична суштина, тоа е личноста на Отецот. Во Августиновото богословие, Лицата

³⁰ Јован Зизјулас, *opus citatum*, стр. 244.

претставуваат односи кои се појавуваат внатре во едната суштина: Отецот, Кој е Секавање, го раѓа Знаењето, односно Синот, Кој Му претходи на Светиот Дух, односно Љубовта. Според православното, пак, богословие, во Бога постои монархија, едно начело (почеток), кое не е едната суштина од која произлегуваат Лицата, туку е едното Лице, т.е. Отецот, Кој го раѓа Синот и го изведува (исходи) Светиот Дух. Зборот „отец“ означува однос, па јасно е дека не може, дека немало време, немало кога постоел Отецот, а да не постоеле Синот или, пак, Светиот Дух.

Воедно, Августин, набљудувајќи Го Бога од аспект на човечките својства, Светиот Дух го нарекува *pexus amoris* – или врска на љубовта меѓу Отецот и Синот. Оттука и принципот, кој произлегува од природните односи, дека за постоењето на едно битие не е доволно едно, туку потребни се две битија. Или: постоењето на едно Лице во Света Троица, бара постоење на други две Лица. Оттаму – Светиот Дух произлегува од врската меѓу Отецот и Синот. Исто така, ставајќи аналогија меѓу Знаењето и Синот и Љубовта и Светиот Дух, Августин го заема ставот дека Знаењето и претходи на Љубовта, па така и Синот претходи на Светиот Дух. Но за православните отци знаењето нема првенство над љубовта, туку тоа се идентични процеси – ако сакаме нешто да познаеме, треба и да го сакаме.

Истовремено, суштината на овој проблем не е само во неправеењето разлика меѓу термилолошкото значење на *ἐκκλoρεύoμαι* и *procedere*, или, пак, во првенството на психолошкото наспрема онтолошкото согледување, туку и во тоа што римокатоличкото богословие не ги разликува Божјата суштина и енергиите, односно непристапната Божја суштина/природа и причасните/пристапните Божји благодатни дарови/енергии, кои во икономјата на спасението ги раздава Светиот Дух. Во согласност со учењето на римокатолиците, кои се повикуваат на Тома Аквински, Божјата суштина (есенција) и Неговите својства, односно дела, се идентични, поточно не се прави никаква разлика меѓу Божјата природа и Божјите енергии. Така, неразликувајќи ги овие две нешта, Латините не сфаќаат дека под терминот Свет Дух се подразбира и Ипостаста/Личноста на Светиот Дух и благодатта, која е заедничка на Трите Личности, а која е наречена Свет Дух³¹.

Проблемот *фшлиокве* е еден од камењата на сопнување меѓу Западната и Источната Црква. Неговото надминување, треба да значи враќање кон вистината и изворното христијанско учење, а, пак, неговото ставање во контекст на православното разбирање – т.н. можност за постоење на

³¹ Целокупната библиска историја сведочи за животворното и благодатно дејствување на Светиот Дух. Духот животен што Бог го вдахнал во Адама, не беше душа, туку беше Духот Свет и животворен, како што говори свети Атанасиј Велики. Светиот Дух е Дух на животот, преку Него живее целокупното создание: *Го праќаш ли Духов Свој, се создаваат...* (Пс. 103, 30). Светиот Дух, според свети Василиј Велики, се наоѓа во секое битие кое е приемливо за Неговата енергија. Оваа мисла на свети Василиј укажува на разликата меѓу давањето на животворниот Дух на севкупното создание и меѓу личниот удел во Светиот Дух, Кој Христос го дарува на апостолите (Јн. 20, 22) и на сите кои, примајќи го Духот на восиновувањето (Рим. 8, 15), постанаа причесници на вечниот живот – Здравко Пено, *opuscitatum*, ф. 230, стр. 186.

православен *филиокве* ќе значи задржување на разликата меѓу вечната и икономиската Троица, како и неприфаќањето на Синот да Му се припише улогата на причина.

проф. д-р Марина Малиш-Саздовска
 Факултет за безбедност-Скопје, вонреден професор
Сара Саздовска
 Институт за психологија, студент

ПОУКИТЕ НА СВЕТИКЛИМЕНТ ОХРИДСКИ- ПОРАКИ ЗА МЛАДАТА ГЕНЕРАЦИЈА ДЕНЕС

АПСТРАКТ

Современото општество се соочува со бројни и комплексни предизвици кои се однесуваат на севкупното човеково живеење. Имено, глобализацијата и современите трендови на технолошкиот развој создаваат нови вредности, луѓето се поврзуваат на специфичен начин притоа создавајќи свет кој претставува „глобално село“. Во такви услови на современо живеење се поставуваат бројни прашања за етичкиот и морален „компас“ на човекот, како и прашања за универзалните вредности кои треба да се почитуваат, со цел одржување на човековата цивилизација почитувајќи ги вистинските вредности.

Особено ранлива категорија во денешното современо општество претставуваат младите луѓе, кај кои одредени истражувања во Република Македонија покажуваат дека е присутно насилството, агресијата, нетолеранцијата и други негативни поведенија.

Денес, кога се одбележуваат 1100 години од светиКлимент Охридски, значајно е да се потсетиме на поуките кои се искажани пред векови со цел почитување на вредностите кои ќе не доведат до вистинска добродетел и братољубие. Авторите во трудот прават преглед на одредени актуелни состојби кои се однесуваат на образованието и едукацијата на младите луѓе, како и можноста за примена на Светиклиментовите пораки за етичност, толеранција, правда и правичност во современото општество.

Клучни зборови: поуки, поведение, духовност, љубов, правда и др.

I ПОУКИТЕ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Дејствувањето на светиКлимент се реализира и преку создавање на одредени текстови, Светиклиментовите творби: слова, житија и поуки¹. Тие се однесуваат на општите поуки за луѓето, кои, всушност, произлегуваат во најголем дел од Библијата. Но, со толкувањето и објаснувањето од страна на

¹Во овој дел од текстот поуките се преземени од светиКлимент Охридски, собрани дела: слова, поуки и житија, превод од старомакедонски, протопрезвитер д-р Јован Таковски

светиКлимент, тие се доближуваат на народот со цел нивно почитување и практична примена.

Во 893 година светиКлимент бил поставен за прв епископ словенски на Дремвица или Велика. Новата дејност на светиКлимент била и нова можност за уште позасилена и збогатена дејност, која се состоела во пренесување на знаењето за словото и писмата на народот. Така „тој не им давал сон на очите свои, ниту дремка на веѓите свои, а грижата за народот му била храна и задоволство“. СветиКлимент бил целосно посветен на својата дејност што може да се заклучи од животописецот, кој во името на другите вели „Ние никогаш не го видовме да безделничи, туку тој или ги учеше децата, и тоа на разни начини, на едни им ги покажуваше формите на буквите, на други им ја објаснуваше смислата на напишаното, а на трети им ги насочуваше рацете за да пишуваат, и не само дење, туку и ноќе, или се одаваше на молитва, или се занимаваше со читање, или, пак, пишуваше книги, а понекогаш истовремено работеше две работи: пишуваше и на децата им предаваше некакво знаење, бидејќи знаеше дека безделништвото е учител на секое зло, како што рекла, преку еден од своите служители, Мудроста, учителката на секое добро“.

Преку овие текстови заклучуваме за самопрегорот и посветеноста на светиКлимент кон дејноста и работата која ја спроведувал како епископ, како и целосната негова посветеност кон ширење на знаењето за словото и писмото кај народот. Постојаната, деноноќна работа може само да биде пример како треба да се дејствува преку почитување на поуката за посветена работа наспроти безделништвото, како и почитување на поуките за учење, стекнување на знаење според учителката на секое добро, Мудроста.

СветиКлимент целиот свој живот служел како пример за сите оние кои се сметале за продолжувачи на неговото дело, а тој пример за својот животен образец го имал во свети Методиј. Така, свети Климент дал и пример како еден епископ, треба да постапува со „својот имот“, со тоа што еден дел од својот имот дал за епископијата, а другиот дел за манастирот. На тој начин свети Климент го покажал и својот став кон материјалното добро, кон кое во денешницата се насочени поголемиот број од луѓето, а, всушност, потребно е да бидеме насочени кон духовноста и духовниот развој на човекот. Поделувајќи го имотот на епископијата и на манастирот, свети Климент укажува дека неговата дејност и работа за него биле најважни.

Во однос на празнувањето и однесувањето на луѓето за време на празниците, значајни се поуките на светиКлимент. Имено, светиКлимент потенцира дека луѓето треба да ги просветлуваат душите со чистота, и дека за време на празниците треба да се: примаат туѓинци, да се хранат гладни, да се облекуваат голи, да се посетуваат затвореници со милостина, да се дава помош на онеправдани, да се помага на болни и на сиромаси, да се почитуваме меѓу себе со смирение, нелицемерност и со вистинска љубов. Исто така, светиКлимент посочува дека треба да се почитуваат Божјите заповеди, да постиме со страв, не воздржувајќи се само од разговори, туку и лошите мисли од нашите срца да ги прогонуваме и со чисти усни да бидеме. Затоа, во

љубовта еден со друг треба да се натпреваруваме да ги почитуваме заповедите: Не убивај!, Не кради!, Не прави прелјуба!, Не сведочи лажно!, Почитувај ги својот татко и мајка!, Сакај го блискиот свој како самиот себе!

На ваков начин, живејќи според овие поуки, светиКлимент нè учи дека треба да се живее со чиста мисла и со дела кои ќе бидат насочени кон помош и почит меѓу луѓето, како и кон сиромашните, онеправданите, болните и сите други на кои им е потребна нашата помош. Значи, човекот не треба да се задоволува само со чинење на добри дела кон своите најблиски, туку треба да има љубов и кон сите оние кои имаат потреба од нашата помош.

Исто така, се потенцира и потребата да се помага на бедните, вдовиците и сиромасите со давање на храна и облека, да не ги мачиме сираците и домашните да не ги жалостиме. Сè што правиме да правиме со љубов, а животот да се живее со чистота и милостина. На ваков начин светиКлимент посебно се осврнува на помошта за посебно ранливите групи во општеството, како што се сиромашните, бедните, вдовиците, сираците и др. Притоа, се потенцира дека секој однос кој го имаме со секого, со подалечните, но и со домашните, треба да биде преку давање на љубов, а, исто така, нашиот живот да се отсликува со чистота и милостина. На тој начин повторно можеме да заклучиме дека материјалните добра кои ги има човекот не се најважни, тие треба да ги споделиме како храна и облека со оние кои немаат и се наоѓаат во незавидна позиција во општеството.

Животот треба да се помине во духовно празнување, а не во пијанство и игри, треба да се отфрли злото и да се поживее во правда. Никој не е бесмртен, во овој свет сè е како сон, и минува како сенка, и овенува како полски цвет. Затоа, препораката е да не се минува животот во наслади и веселби, и тоа наскоро ќе помине. Значи, поуката на светиКлимент е дека сè е минливо, сè се менува и дека треба човекот да живее во правда отфрлајќи го злото.

Животот на човекот треба да биде со воздржување од примамливоста на овој свет и да се одрече од делата како што се: идоложртвување, братоомраза, клевети, држење гнев, завист, јарост, омраза, кражби, разбојништва, пијанство, прејадување, угодување на телото, навреди, бесовесни песни, хулења, срамно говорење, баење, чедоморство, блуд, прелјуба, горделивост, лага, прекршување на клетва и колнење во Божјото име. Значи, може да се констатира дека се разработуваат сите активности на човекот кои нанесуваат болка или страдање на другиот или самиот на себе-си, а кои можат да бидат предизвикани со конкретни дела, но и со мисла. На тој начин се потенцира потребата на човекот да ги почитува другите, но и себеси, преку несторување на дела со кои може да се наштети, но и со задржување на чиста мисла. Тоа може да се стори само: љубејќи го со сето свое срце, со сета мисла и со сета сила, и ближниот свој како самиот себе, просветлувајќи се со братољубие, и цутејќи со гостопримство кон туѓинците, за да влеземе во бесконечната радост, во бесмртниот живот, во неискажливата красота.

Натаму, во врска со секојдневното дејствување на човекот, свети Климент ќе порача да се следат сите свети со добри дела и молитви, со постење и со милостина, со смирение и чистота, и со други добри дела, во мир и со љубов. А вистинскиот пост е: не само да се воздржуваме од јадење и пиење, туку да бегаме од секаков грев што ја убива душата. Свети Климент се запрашува каква полза има човек ако го придобие целиот свет, а ја загуби својата душа, или ја оштети?

Да ја почитуваме изреката „клони се од зло и прави добро“ и на тој начин да се откажеме од сите лоши дела, да љубиме со сето свое срце, со сета мисла и сета сила, и ближниот свој, како самиот себе, просветлувајќи се со братољубие, кроткост, воздржување, љубов кон бедните и цутејќи со гостопримство кон туѓинците, за да се влезе во бесконечната радост. Тој ни порачува: да не одминеме без помош ниту гладен, ниту необлечен, ниту туѓинец, туку да ги примиме во својот дом со љубов. Понатаму вели „Гневете се, но не грешете, и сонцето да не ве зајде во вашиот гнев, не давајте му место на гневот. Затоа откако ќе покорите сè под нозете свои, препашете се со добрина, со љубов, со кроткост, со чистота, со трезвеност и со милостина, зашто тие покриваат мноштво гревови. Правете сè со љубов, хранете ги сиромасите и бедните, давајте им помош на онеправданите“.

II ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА

Основната задача на Охридската книжевна школа била прифаќање, негување и издигнување на традиционалната форма на светиот јазик, а преку јазикот на свети Климент Охридски се проникнува во структурата на заедничкиот словенски јазик и се придонесува за понатамошни стилски разновидност. Заедничкиот словенски јазик се задржал на европската културна сцена и по Светикирилометодиевото дело, бидејќи свети Климент го избира токму Охрид како културна средина за продолжување на делото на првоучителите. Така „со перото на свети Климент Охридски и неговите приврзаници и ученици, преку благопријатните творечки услови на Охридската книжевна школа се пренесуваат транстериторијално и трансвременски повеќе нови, дотогаш непознати, па и непојмливи литературни форми, како што се житието, похвалата, расправата...“².

Значи, во Охридската книжевна школа една од задачите била совладување на теоријата и на техниката на преведувањето, како и насочување на вниманието на преведувачот кон проблемите кои можат да се јават при оваа активност. Таму се создавала и преводна црковна литература, при што се преведувале црковните книги од грчки на словенски јазик. Исто така, се создавале и нови литературни творби, најпрво, од страна на свети Климент Охридски и тоа како говорна форма- беседата, а како пишувана- житието и

²Во овој дел од текстот податоците се преземени од Пандев Димитар, Охридска читанка, Охрид 2007

похвалата. Тој за првпат го „вovedува редоследот на настаните во нарацијата, што претставува обид за систематизација на податоците со кои се исполнува соодветна литературна форма“. Свети Климент е автор на житијата за свети Кирил и за свети Методиј, но тој не е обичен запишувач и проследувач на настани. Тој во Житието за Кирил се осврнува на покајанието, разумот, разбирањето и осознавањето на вистината.

III АКТУЕЛНИ СОСТОЈБИ КАЈ МЛАДАТА ПОПУЛАЦИЈА ДЕНЕС

Во денешното современо општество, за жал, имаме појава на отуѓување воопшто, а особено кај младата популација. Имено, во постојаната „трка за профит“ која е карактеристика на современите економски системи, родителите се често отсутни од домот, децата се принудени времето да го минуваат со врнци, на улица, со постари роднини, со честа употреба на современи компјутерски и други електронски уреди и слично. Во минатото во Република Македонија постоеше систем на ангажирање на децата и младите луѓе во училишни секции и спортски клубови за кои родителите не одвојуваа посебни финансиски средства, туку тоа беше во рамките на училишните активности и активностите на спортските клубови. На тој начин младата популација го исполнуваше своето слободно време со корисни активности, преку организиран систем на настава и спорт и рекреација. Голем дел од децата и младите беше вклучен во вакви и слични активности, каде се промовираа идеите за заедништво, толеранција, чесност, компетитивност итаканареченото. „братство и единство“. Денес, колку и да се критикува поранешниот социјалистички систем, едно треба да се признае, дека за младите постоеше организиран начин за ангажирање, кој во голема мера ги превенираше девијантните и други казниви поведенија на децата и младите луѓе.

Денес овој систем не функционира, во услови на конзумеристичко општество кое се базира на капиталистички начела, речиси секое членување е поврзано со плаќање на членарина, плаќање за спортска опрема и реквизити и слично. Се создава раслојување во општеството, појава на елитизам и ситуација дека оној што може да плати, може да смета дека детето ќе биде „згрижено“ во слободното време во одредена образовна или спортска установа. Ако порано постоеше разлика во класи, при што најголем дел од луѓето припаѓаа на таканаречената средна класа, сега тој јаз е уште поистакнат и раслојувањето по класи е очигледно и присутно. Поради тоа потребно е во наредниот период сите општествено надлежни органи и институции да преземат конкретни чекори за ангажирање на децата и младите во вистинска смисла, а не само декларативно да се преземаат активности кои се „општествено корисни“.

Денес во општеството постои култ за убавина и слава, и акцентот се става на убавиот изглед, луксузот и авантурите. Поради тоа премногу луѓе,

меѓу кои и младата популација, ги обожуваат суетата, гордоста, расипаноста и похотата³.

Сето ова придонесува криминогените фактори кои влијаат на појавата на деликвенцијата и казнивото поведение кај младите луѓе, да има големо влијание врз младата популација. Бидејќи поголем дел од младите во своето слободно време се препуштени сами на себе, а поради влијанието на телевизијата, компјутерските игри, криминогената средина и слично, тие се под влијание на негативните аспекти на современото живеење. Така, тие стануваат дел од девијантни групи, банди и други форми на заедничко дејствување, како резултат на што се случуваат и конкретни казниви поведенија, прекршоци и кривични дела.⁴

Младите не се во можност да имаат позитивен пример од околината таканаречениот *role model* за промовирање на позитивни морално-етички вредности бидејќи родителите често се отсутни од дома, учителите и наставниците имаат многу административна работа и покрај образовно-едукативната работа изостанува педагошката работа со децата. Доколку и во пошироката околина младите немаат позитивен пример на кого ќе се угледат во своето секојдневно однесување, тие се под влијание на негативни ликови и карактери од околината, од медиумите и др.

Но, она што загрижува уште повеќе се резултатите од истражувањето во средните училишта во град Скопје⁵, а кои резултати се однесуваат на одредени морално-етички принципи и практики во општеството денес. Така, на прашањето - Колку меѓусебното непочитување помеѓу учениците е проблем во училиштата?, 34 % од учениците сметаат дека е сериозен проблем и 16% сметаат дека е донекаде сериозен проблем, што укажува дека половина од испитаниците сметаат дека ова е проблем на кој треба да се посветимание. На прашањето - Колку непочитувањето на учениците од страна на наставникот е проблем во училиштата?, 23 % од учениците изјавиле дека е сериозен проблем, 32 % дека е донекаде сериозен проблем, а другите испитаници сметаат дека донекаде и не е проблем, дека воопшто не е проблем или, пак, воопшто не се изјасниле. На изјавата дека - Подобро е да не се мешаат родителите кога се работи за безбедноста на учениците, - потполно се сложувам- се изјасниле 16% и донекаде се сложувам 24%. На изјавата дека - Секогаш е најсигурно да сепотпреме на помошта на другарите кога некој нè загрозува или ни се заканува, - потполно се сложувам- се изјасниле 22 %, а донекаде се сложувам 33%.

³Вујичиќ, Н. Живот без граници, Скопје, 2016

⁴Истражувањата покажуваат дека безбедноста во училиштата во град Скопје е нарушена, и дека испитаниците- ученици во средните училишта сметаат дека сериозни проблеми се: кражби на лични предмети, вандализам, насилство, тепачки, носење оружје, консумирање алкохол, консумирање наркотици и др. Батиќ, Д., Акимовска-Малетиќ, И., Малиш-Саздовска, М., и др., Безбедност во училиштата, истражувачки извештај, Скопје, 2011

⁵Види повеќекај Батиќ, Д., Акимовска-Малетиќ, И., Малиш-Саздовска, М., и др., Безбедност во училиштата, истражувачки извештај, Скопје, 2011

Овие резултати за односот помеѓу младите, наставниците и родителите, а во врска со безбедноста на учениците во средните училишта во град Скопје, се разочарувачки и вознемирувачки. Резултатите укажуваат дека не постои доверба помеѓу учениците и наставниците, од една страна, и учениците и родителите, од друга страна, во задоволителен обем. Имено, учениците, најчесто, се чувствуваат поддржани од своите соученици, а родителите и наставниците не ги доживуваат како личности во кои имаат доверба да им се обратат за одреден проблем. Се поставува прашањето - Зошто учениците немаат изградено однос на доверба и почит кон овие личности, и Како во наредниот период да се преземат мерки за надминување на јазот помеѓу младите и нивните родители и наставниците, бидејќи основен принцип и предуслов за меѓусебно почитување е довербата.

На изјавата дека - Учениците со проблематично однесување секогаш доаѓаат од проблематични семејства, одговорите се дека 22% од испитаниците потполно се сложуваат и 28 % донекаде се сложуваат. На изјавата: Мојата вера е најдобра. Најдобро се чувствувам во присуство на луѓе од мојата вера, 38% од испитаниците одговориле дека потполно се сложуваат и 20 % дека донекаде се сложуваат⁶. Овие резултати укажуваат на одредени предрасуди кои се јавуваат кај младите луѓе, дека од проблематични семејства доаѓаат деца со проблематично однесување, и чувството на нетолерантност дека мојата вера е најдобра и најдобро се чувствуваат помеѓу лица од нивната вера. Оваа нетрпеливост кон оние што се разликуваат од испитаниците е релативно голем проблем, кој лесно може да прерасне во насилно однесување. Значи, кај младите луѓе во средните училишта не постои потребната толеранција на верска основа, и присутна е потребата за групирање по верска основа. Се наметнува потребата да се работи врз намалување на стереотипите и предрасудите кај младата популација, како и заеднички проекти од мултиетнички карактер⁷.

Она што изненадува при предлог-мерките кои ги предлагаат учениците е зајакната дисциплина. Имено, 31 % од учениците потполно се сложуваат дека проблемите во училиштето најдобро се решаваат со строга дисциплина, а 26% донекаде се сложуваат со овој предлог. Ова укажува на желбата на учениците да се прифати еден построг систем за казнување и контрола на дисциплината во училиштето, како неопходна мерка која позитивно ќе дејствува врз безбедноста во училиштата.

Постојат и други истражувања и анализи на насилството и однесувањето на младите во училиштата и во средината во која се движат и дејствуваат, кои укажуваат на слични резултати. Така, според Прирачникот „Намалување на насилството во училиштата- како да се сменат нештата“,

⁶Batic, D., Malish-Sazdovska, M., Prevention of violence in secondary schools, capital of Macedonia, NBP, Journal of criminalistics and law, Vol. XVIII, No. 2, Beograd, 2013

⁷Malish-Sazdovska, M., Youth and ethnic minorities and crime in the secondary schools in Macedonia- Researching Security: Approaches, Concepts and Policies, Volume II Skopje, 2015

потребно е промовирање на социјални, емотивни или вештини на однесување, кои ги вклучуваат следниве вредности и ставови:

- емпатија-чувства, потреби и животи на други, општо чувство на хуманост,
- чувство на идентитет- чувствување на сопствената вредност и индивидуалност (секој е посебен),
- вреднување и почитување на различноста – ценење дека можеме да учиме еден од друг,
- социјална правда и еднаквост – интерес и грижа за глобалните прашања и за праведноста,
- грижа за животната средина- општо почитување и грижа за животот, како и еден за друг.⁸

Со цел надминување на состојбата со насилство во училиштата, а поради отсуство на програми и активности за негување и почитување на различностите за градење толерантно и граѓанско општество, потребно е да се изработи заедничка стратегија со конкретни активности за помош на младите.⁹

Овие констатации укажуваат на потребата за имплементација на Светиклиментовите поуки за љубов, братољубие, почитување, живеење во мир и со чиста мисла, во денешното општество, а особено во меѓусебните релации помеѓу луѓето. Само на тој начин ќе можеме да креираме соживот со толеранција и почитување, а со цел надминување на актуелните негативни состојби во денешното современо општествено живеење.

IV ЗАКЛУЧОК

Анализирајќи ги Светиклиментовите пораки за вистинска добродетел и братољубие, можеме да заклучиме дека тие имаат универзална вредност и дека се актуелни и во денешни современи услови на живот. Имено, пораките да се почитуваме, да бидеме чесни и искрени, со љубов кон ближните имаат своја вредност и значење, како во времето на светиКлимент, така и денес во услови на отуѓување и општествена ерозија. Оваа ерозија се однесува на нивото на морално-етичките норми и нивната примена и почитување денес, како и ерозија на духот и духовните вредности.

Како што напомува светиКлимент материјалните добра не се важни, важно е да чиниме добри дела, да живееме во мир и со љубов, и да не ја загубиме својата душа. Потребно е да се применуваат овие пораки во секојдневието и да бидеме позитивен пример за младите генерации, со цел превенција на нивно асоцијално однесување и деликвенција.

Пораките и поуките на светиКлимент денес треба да претставуваат етички и морален „компас“ на човекот, со цел почитување на цивилизациските придобивки и позитивен општествен развој. Само на тој начин постарите

⁸[http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/ViolenceHandbook_MKD\(1\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/ViolenceHandbook_MKD(1).pdf)

⁹http://www.childrensembassy.org.mk/WBStorage/Files/Izvestaj_Koalicija.pdf

генерации преку сопствен пример на живеење во мир и љубов, можат да дејствуваат на младите генерации за социјално однесување и меѓусебна почит.

V.КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Batic, D., Malish-Sazdovska, M., Prevention of violence in secondary schools, capital of Macedonia, NBP, Journal of criminalistics and law, Vol. XVIII, No. 2, Beograd, 2013
2. Malish-Sazdovska, M., Youth and ethnic minorities and crime in the secondary schools in Macedonia- Researching Security: Approaches, Concepts and Policies, Volume II Skopje, 2015
3. Батиќ, Д., Аќимовска-Малетиќ, И., Малиш-Саздовска, М., и др., Безбедност во училиштата, истражувачки извештај, Скопје, 2011
4. Вујичиќ, Н., Живот без граници, Скопје, 2016
5. Извештај за состојбата за правата на децата во Република Македонија- Скопје, 2012
6. Пандев, Д., Охридска читанка, Охрид 2007
7. Прирачник „Намалување на насилството во училиштата- како да се сменат нештата“Совет на Европа, 2006
8. СветиКлимент Охридски, собрани дела: слова, поуки и житија, превод од старомакедонски, протопрезвитер д-р Јован Таковски
9. http://www.childrensembassy.org.mk/WBStorage/Files/Izvestaj_Koalicija.pdf
10. [http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/ViolenceHandbook_MKD\(1\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/ViolenceHandbook_MKD(1).pdf)

Natasa Pelivanova, PhD

Kliment Ohridski University-Bitola

Mirjana Ristovska, PhD

Kliment Ohridski University-Bitola

JUSTICE AND LAW IN MODERN DEMOCRATIC SOCIETIES

ABSTRACT

*“Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.
Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere alterum non laedere, suum cuique
tribuere.”*

*“Justice is the constant and perpetual desire to give everyone what he is entitled to
The following are the precepts of the Law:
to live honestly, not to injure others, and to give everyone what belongs to him.”*

Justice, as a social and legal value, has been an intriguing phenomenon since ancient times, that encouraged different views, opinions and theories to be produced, that explain the essential meaning of its concept. According to the general axiology, justice is ontologically based on the law of balance and equality in the world. In legal-philosophical context, it means that each element must be balanced with the element with which it is most related, as well as, simultaneously with all other elements. The subject of this paper is theoretical research of justice as a universal category and the relationship between justice and law, as two inextricably linked elements, through the application of legal and historical method, method of casuistry and methods of analysis, induction and deduction. Justice in its essence is practically in accordance with applicable law. Justice begins only where law exists. The ancient Greek term “dikaios” (justified) comes from “dike” (law) and means legal or fair. For Roman jurists, the connection between the law and good and fair was unbreakable “Law is the art of goodness and equity” (Jus est ars boni et aequi). The purpose of this paper is to examine the dilemma whether justice is a value determined once and for all, or its form and its interpretation depend on the dynamic changes occurring in society and consequently whether modern legal systems are sufficiently adaptable to those changes, especially in more justly context of law that will be in the interest of all stakeholders that are part of the social life. In this regard we consider that legal certainty and predictability in the modern democratic societies could be identified as the minimum threshold or minimum standard for fair (just) law. Whereas the formal and the material aspects of justice as a principle are implemented and realized according to the constitutional norms and court decisions,

that practically represents the benchmark in the particular state if the law is equal and fair for all individuals.

Keywords: Justice, law, equality.

1. INTRODUCTION

“Justice is one of the strongest terms of our spiritual Universe. Whether one is religious or not, whether conservative or not, everyone is calling for justice and no one dares to deny it.” (Perelman,1983).

Justice, as the uppermost universal value is realized through the law, morality and religion, as the three main socio-legal systems. Consequently, depending on the aspect of its study, justice can be qualified as legal, moral or religious. In this context, the subject of interest, for the purpose of this paper, is legal justice that, on the one hand, is in indestructible connection with the moral and religious justice, but on the other hand, it has special peculiarities. Legal justice, unlike the other types of justice, is characterized with the most apparent essence of justice; it is justice in the true sense of the word, the pure justice (Lukik, 1992). Everyone expects that the law needs to be in the same line with justice.

Therefore, in all cultures and historical epochs there is an idea that justice is necessary landmark and regulation rule-*iustitia fundamentum regnorum* (Ruthers/Fisher, 2010).

Thus, the basic benchmark of whether the legal norms and rules, which are sanctioned by the state, are good and in the interest of all individuals is their qualification as just or unjust. So, in this respect there is an inevitable dilemma whether there is a law which is absolutely just and whether the content of law, in all cases, is based on justice as a universal concept.

2. LEGAL AND PHILOSOPHICAL FRAMEWORK OF THE RELATION BETWEEN JUSTICE AND LAW

Justice, as the supreme value, has been the subject of study by many philosophers, lawyers and scholars. They were all trying to determine a universal definition of justice, in the context of social, political, economic and religious circumstances in which they have lived and worked.

The ancient Greek philosopher Aristotle studied law and justice, as interrelated concepts, complementing them with equity as a value that corrects the shortcomings of positive law. Namely, according to Aristotle, the law can be divided into natural and positive law. Natural law is eternal and unchangeable and it represents the foundation of positive law that is applied within a state. According to Aristotle, positive law is derived from natural law or natural law is subordinated to positive law (Aristotle, 2011). On the other hand, Aristotle interprets justice as equality. He distinguishes between two kinds of justice: *iustitia distributiva* and *iustitia commutativa*. The first kind of justice is manifested in the awards of honors and for this kind of justice the formula “based on merit and

dignity” is applied. On the other hand, *iustitia commutativa* is achieved by equalization. In this sense, the just is equal and the unjust is unequal. According to Aristotle, legality means justice (Aristotle, 2011). Aristotle states that natural law should be the ideal of every positive law. But, considering the fact that the positive law, as general law, is incomplete and limited, some corrections and amendments are necessary to be done. In this respect, the equity corrects all unjust laws.

Socrates determines justice as a “watchdog” of the society. According to him, the human law should be scrutinized by justice and in certain situations justice may be dominant on the principle of legality. However, according to Socrates, the dominance of justice on positive law does not mean that the positive law should not be respected—*Dura lex, sed lex* (Peric, 1996). In this context, Socrates creates the image of an ideal just state, managed by the best people or aristocrats.

Plato, writing about the ideal state, represents justice as the highest value, equating it with morality. He argues that justice is fulfilled only if each person does the work for which is best trained and does not interfere in the work of other people. Practically, this division of labor, according to Plato, is based on his ontology and psychology. According to him, the ideal state should be governed by rulers—philosophers (Plato, 2002). According to Polemarh justice is a condition in which every man is given what belongs to him, formulation applied by Greek Stoics and Roman lawyers, and undoubtedly, also applicable nowadays.

The meaning of justice within the Christian political and philosophical ideology was developed on previous grounds as well. One of the sources of the Christian system of justice is Hebrew political philosophy, which had marked all stages of Jewish state development. The first kind of social justice, according to this doctrine, was based on the principle of the self-help, honor and mutual loyalty between people and later this kind of justice was transformed into God’s justice.

Thus, in the famous book “God’s country” (*Civitas Dei*), St. Aurelius Augustine concluded that any state that is independent from the church cannot be a just state (Augustine, 2005).

The scholastic thought has reached its highpoint in the works of St. Thomas Aquinas. He distinguished three laws in naturally-legal world order: *lex aeterna*, *lex naturalis* and *lex humana*. *Lex aeterna* is a supreme law, which dominates the other types of laws, as derived from God (*summum bonum*). *Lex naturalis*, according to Aquinas springs up from the human nature, the human mind and the human consciousness based on the metaphysical notion of “good”. Therefore, these two kinds of laws are just laws. On the other hand, *lex humana* is not always just law because according to ideas of Aquinas, this kind of law does not necessarily derive from the first two types of laws. When the human law is adopted, the legislature is coordinated by another kind of principles. Therefore, St. Thomas’ *lex naturalis* sets over *lex humana*. In this context, Aquinas continues the tradition of St. Augustine, keeping alive the doctrine of *lex iniusta non est lex*, or unjust law is not law (Aquinas, 2003). Maritain is in the same line with St. Thomas. According to him, legal justice derives from the natural law, which main contents are human rights and freedom. Maritain argued that the just law and just powers are coming from the God and

therefore, just is inherent to God. Consequently, he describes justice as a divine wisdom of the people and as an order that needs to be respected, accepted and wanted by all human minds. He further states that the existence of the divine in a man is seen through the sense of justice, or in the possession of the idea of natural law.

Interrelatedness between justice and law has been the subject of interest to Hugo Grotius as well. In his book *De iure belli ac pacis*, he practically indoctrinates the rationally philosophical idea into law philosophy. Grotius considers that the natural law is a product of the human mind (ratio). Also, he identifies justice with morality. Thus, entering the ethical dimension to the law definition, he concludes that just is everything that is not unjust, and unjust is everything that is opposite to the ratio (Lukic, 1992).

Stuart Mill, as a part of utilitarian movement, equates justice with equality, stressing out that justice cannot be monitored from subjective point of view, but only in terms of common interest. According to Mill, the law is not the criterion for justice, so as a result of that, it is possible the unjust laws to exist (Mill, 1863).

Gustav Radbruch proclaims the Roman idea that justice is an integral part of the law; it occurred right before the law and the law was derived from the justice. According to Radbruch, justice is an absolute value that has not been derived from any other value and the justice constitutes the law core bit (Radbruch, 1994).

Perelman in his study approaches to the justice on a pragmatic way, emphasizing that all individuals in their lives are looking for justice. Perelman illustrates justice through six elements that could serve as criteria for estimating what is and what is not just: first, everyone gets equally; second, everyone gets according to his merits; third, everyone gets according to his works; fourth, everyone gets according to his needs; fifth, everyone gets according to his rank and sixth, everyone gets according to the law. Full justice is achieved if all six elements are fulfilled, which of course is impossible (Perelman, 1983)

Kelsen considers that the term law should be separated from the term justice, because justice is determined by emotional, not rational facts. He claims that law and justice according to their functions are different concepts: the law that differs from the justice is a positive law. He distinguishes absolute and relative justice. The first kind of justice is simply irrational ideal to which many thinkers are longing, while the relative conception of justice can be achieved only in a democracy, because it presupposes freedom and tolerance (Kelsen, 2002).

3. THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE RELATIONSHIP BETWEEN JUSTICE AND LAW

The question of the relationship between equal and unequal treatment of actual conditions and choosing the right criteria for assessing the just system of the state from philosophical and legal aspect is summarized by three sets of theories: descriptive theories, procedural theories and material theories.

The main subjects of the descriptive theories are moral values in society, applying the method of Meta ethics (Zippelius, 2006). In this context, according to

the individual language-analytical theories, empirical arguments create basis for any ethical justification.

Procedural theories consider the relationship justice - law in terms of shape and course of legislative procedures in a society, emphasizing the importance of procedural rules on content-related results. This kind of theory is practically searching the conditions under which equitable processes or procedural justice can be achieved.

Material theories are generally based on natural law. There are three types of material theories: teleology theories that are profit-oriented on efficient allocation of goods; contractual theories that emphasize the individual autonomy of the will and his rights and freedoms, and equal theories that explain the relationship justice-law in terms of justice, fairness and equality.

4. MODERN CONCEPTS OF RELATIONSHIP BETWEEN LAW AND JUSTICE

The principle of a just law undoubtedly is an imperative in modern democratic societies. Today, legal norms are not bureaucratic regulations imposed by state legislator, nor a resultant from the interests and factors of power (Zippelius, 2006). Justice begins only where law exists. Accordingly, justice exists only if the law is produced. Law, as a product of existential needs of the society has several functions: regulatory, preventive, integrative, repressive and promotional. In this context, legal norms are designed to be equal for all stakeholders and to create legal certainty and predictability. Only in that case the functions of law will be fulfilled. In the modern democratic societies, legal certainty and predictability can be identified as the minimum threshold or minimum standard of fair law.

“Justice” (for Hobbes) means security, particularly security of the Institution of property, created by the sovereign power “in order to preserve the public peace”, and, due to the aggressiveness of human nature, law and authority are its essential: and indispensable prerequisites. Their utility is to be regarded as their ground. Law and authority alone make liberty, security of human enterprise and “the commodity of living possible” (Kessler, 1994).

In this context, we consider that the just law is based on the following principles: clarity and precision, transparency, continuity and security oriented expressed through concrete decisions.

Legal norms should be precise and clear in the semantic term. Namely, with legal norms, as instruments, certain behavior of all individuals should be restricted in a precise way and all legal consequence of non-compliance with specific prohibitions should be defined. Furthermore, transparency is a particularly important principle of modern states. Law must be reviewed and accessible to all individuals, in order to be fair law. Although today there are some thoughts about the awkward complexity of legal processes in internal and international law, however, the law should be publicly determined.

The law is a reflection of the real situation. This implies that legal norms are not defined once and for all, but legal norms are evolving, modifying and adapting

to the new circumstances. However, the principle of continuity of law is an essential element of being qualified as fair law. In this context, the principles of natural law must be a part of the modern legal systems. Natural law must not be a victim of the legislator. Practically, any change in the normative order requires a justification to prove that in any particular case the need for adaptation of law is more justified than the continuity of law.

The specific legal acts, as acts for implementing the law are also existential factor for a just law. When they are finished and done with specific acts, equality and legal security are guaranteed and individualization of justice is realized.

In the modern democratic societies justice is practically determined and accomplished through the constitutional norms, as a constitutive ground of the legal and the constitutional order, and impartial decisions made by the courts.

Thus, through the Constitution, as the highest legal act, justice gets concretization, especially in the area of human rights and freedoms. Practically, the fundamental rights that are inseparable content of each modern Constitution represent material criteria for justice. The basic tendency of constitutional norms that determine human rights and freedoms is equal and fair treatment for all individuals.

Justice, as a value, is operationalized through the jurisdiction as well. The courts have an obligation to make fair and impartial decisions, in accordance to the principle of constitutionality and legality. In practice, overall procedural treatment of the subjects in a court procedure must be fair and in accordance to the adopted principles. For example, breach of the principle of hearing the parties or participants, which is the individualization of the principle of fair procedure, is an essential violation of procedural rules and grounds for filing a legal remedy. Formally and legally, judicial organization is also designed under direct influence of justice.

However, in a modern liberal constitutional state, as a set of competitive and ideologically diverse groups, justice is a controversial term, as a result of the fact that unjust laws are being adopted, unjust decisions are being made and human rights and freedoms are being broken.

In this context the main dilemma is whether this is due to the absence of justice or to the involved individual's subjective assessments. At the same time, there is another dilemma: whether the law, as a general legal act can be qualified as absolutely just, that protects the interests of all individuals equally.

From previous discussions, we can conclude that justice as a universal value in its absolute sense is unattainable for people. In the context of positive law, justice is provided through its antonym, injustice. So, in this respect, positive law should be constantly adjusted and supplemented in order to be just, fair and equal. Even though, in the spirit of Mill, justice is primarily a subjective perception of the legislator or judge as intermediaries between the law and the individual, and the individuals themselves, it is necessary to define objective principles for just law in a modern democratic society.

According to Zippelius, criteria that will provide basic standards for just and fair democratic society could be set as follows: a) self-determination as a reflection

of human dignity and personal freedom; b) equality and adequacy; c) proportionality and fairness; d) minimum level of legal security; e) balancing the social consequences of government actions. Practically mentioned criteria summarize the theories of natural law, theories of ratio, the principle of greatest happiness, theories of equality and culturally conditioned guiding principles.

5. CONCLUSION

At the beginning of this paper we noted that justice is traditional, generally accepted, and universal value, especially in terms of cultural principles. However, at the end, we can conclude that justice also presents value with utopian features. Namely, in this context, the state law cannot be unconditionally equated with justice, even when there is a close correlation between them.

Nowadays, law as a product of direct democracy, still does not have a perfect form in the context of Plato's thoughts; therefore none of the state organizations in modern conditions can be called ideal in terms of justice and fairness.

We can conclude that in modern states there are "more kinds of justice". Although, there are principles that represent the minimum threshold for maintaining justice in society, questions of just or unjust laws, decisions and procedural actions remain current as a result of conflicts of interest between two or more entities. Previous philosophical and legal debates about the relationship between law and justice point out to the same conclusion: human laws are not necessarily just laws.

Boyle, in this context, concludes: "We expected justice, but received a legal state" (Ruthers/Fisher, 2010). Accordingly, in the modern democratic state, justice has been institutionalized through the state law, based on the supremacy of law and the principles of legality and legitimacy in the state body's activities. Protection of human rights and freedoms from state intervention and non-interference in the private sphere of the individual is the minimum tolerable threshold of a just law in our modern democratic states.

6. REFERENCES

1. Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Hackett Publishing, 2011
2. Augustine: *De Civitate Dei Books I and II (Classical Texts)* by P. G. Walsh, 2005
3. Aquinas Thomas *On Law, Morality, and Politics (Second Edition)*, Richard J. Regan, William P. Baumgarth Hackett Publishing, 2003
4. Anton-Hermann Chroust, *The Philosophy of Law of Gustav Radbruch Vol. 53, No. 1, pp. 23-45*, Duke University Press on behalf of *Philosophical Review*, 1944
5. Kelsen Hans, *The Pure Theory of Law*, 2016
6. Kessler Friedrich, *Natural Law, Justice and Democracy-Some Reflections on Three Types of Thinking About Law and Justice*, Faculty Scholarship

- Series, Paper 2730,
1994,http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2730
7. LukicRadomir, Sistem filozofije prava, Savremena administracija, Beograd, 1992
 8. Mill John Stuart, Utilitarianism 1863,
<http://www.utilitarianism.com/mill1.htm>
 9. PerelmanHaim, Pravo, moral I filozofija, Nolit, Beograd, 1983
 10. Ритерс/Фишерс, Теорија на правото, Ламина, Скопје, 2010
 11. Perić Berislav Filozofija povijesti i pravna znanost,1996
 12. Plato, The Republic, 2002,
<http://www.idph.net/conteudos/ebooks/republic.pdf>
 13. Perelman Chain, Pravo, moral I filozofija, Nolit Beograd, 1983

доц. д-р Весна Трајковска
Факултет за безбедност – Скопје
проф. д-р Саше Герасимоски
Факултет за безбедност – Скопје

СТАВОВИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ ВО ВРСКА СО УПОТРЕБАТА НА КИРИЛИЦАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ

Во трудот се прикажани постојните практики на студентите на Факултетот за безбедност во Скопје во поглед на употребата на кирилското писмо, како и нивните ставови во врска со тенденциите во однос на статусот на кирилското писмо во Република Македонија во формалната и во неформалната комуникација, 1.100 години по упокојувањето на неговиот основоположник – свети Климент Охридски. Трудот се сосредоточува на употребата на кирилското писмо во писмената комуникација, со посебен акцент врз комуникацијата со посредство на интернетот, преку мобилните телефони и компјутерите.

Со цел да се испитаат ставовите на студентите по овие прашања, за потребите на трудот беше изработен прашалник којшто им беше поделен на студентите, по што резултатите беа статистички обработени. Сознанијата добиени од истражувањето ќе послужат како добар показател за статусот на кирилското писмо кај оваа категорија помлади говорители на македонскиот јазик, како и за можните тенденции, генерално, во однос на практиките на говорителите на македонскиот јазик во видно глобализираниот XXI век.

Клучни зборови: кирилско писмо, свети Климент Охридски, македонски јазик, комуникација

Вовед - Значењето на Светиклиментовата кирилица

Свети Климент е великан на сесловенската писменост, јазик и култура. Со самиот факт што создал азбука и писмо ги вброил словенските народи во неколкуте култури и цивилизации кои можат да се пофалат со своја азбука, јазик и писмо. Азбуката, јазикот и писмото се врвно културно и цивилизациско достигнување, а бидејќи свети Климент потекнува од овој простор, поточно од територијата на денешна Македонија, ни дава за право да бидеме особено горди и да го чуваме, негуваме и развиваме неговото јазично и книжевно наследство.

Начинот на кој свети Климент Охридски творел, создавал и проникнувал низ тајните на словенската просветителска и книжевна дејност по многу нешта е различен и одделен од такви слични примери низ светската културна историја. Посебното значење и однос на свети Климент Охридски со македонскиот народ особено се согледува во сознанието дека неговото творештво било тесно поврзано со локалните околности во средновековна Македонија и средновековниот Охрид. Тој бил, едноставно, сраснат, втопен со народната паства, вгнезден во неговата душа, дишел со неа, се радувал со неа во успесите и тагувал во миговите на мракобесија и премрежија кои тогаш ги имало неброено. Зад себе оставил грамадно дело, културен подвиг достоин за секаква почит. Кирилицата, Охридската книжевна школа, Првиот словенски и европски универзитет-сеучилиште и неговите близу 3.500 ученици, пребогатата описменувачка, просветителска, преведувачка и богослужбена работа се дела кои предизвикуваат нескриено воодушевување кај своите и всадуваат стравопочит кај другите (Филов, 2013: 56)¹. Свети Климент Охридски морал да го постигне овој натчовечки, херојски, незамислив потфат во содејство и со воздејство на месното, пред сè, охридското жителство, на кои, како што ќе речат верните историски извори, им подарил азбука кирилица на јазик кој бил многу близок на нивниот културен светоглед и кој го доловувал нивниот бит, нивното секојдневно суштествување и поривот за создателство. Тоа единство и таа полнотија на односот на Климент со народниот дух ќе ги изнедри делата кои после многу столетија се оставени како пластови вредно наследство на македонските и словенските поколенија (Герасимоски, 2007: 162-163)². Климент создавал книжевност што сама по себе е јазик, ниту поезија, ниту проза, едноставно, создавал дело, внесувал искреност не само во своите слова туку и во својот братски однос, воспоставен со содружниците, со дружината, со соборот. Создавал школа што сама по себе е општествена институција, академија и универзитет, и за вештините и науките на духот, и за вештините и поуките на телото, на душата и на умот, на сетилноста и промислата (Пандев, 2016: 1-4). Неговите поучителни слова, поуки, проповеди и молитви беа срочени да допрат до умот, да ги разгалат срцата на народните маси, да ги упатат на праведниот живот, па затоа и биле напишани мошне разбирливо и едноставно (Тантуровска, 2011: 228).

Во крајно сложените и тешки средновековни времиња, свети Климент, потпирајќи се на делото на своите претходници, рамноапостолите свети Кирил и свети Методиј, на својот несомнен талент и на народниот дух, направил невидена просветителска, а посебно јазична и книжевна синтеза, која се

¹Свети Климент Охридски ја создал Охридската книжевна школа со доаѓањето во Охрид во 886 година. Иако претежно од теолошки карактер, таа претставува прв словенски универзитет, но и прв европски универзитет, повеќе од два века постар од Болоњскиот универзитет основан во 1088 година, кој, пак, се смета за прв универзитет во Западна Европа.

²За идејата за плиромата (полнотијата) и вернакуларизмот (дијалектизмот) во уметничкото и книжевното дело на свети Климент Охридски, повеќе кај Саше Герасимоски (2007), *Охридската средновековна уметност: социолошка студија*, Охрид: Национална установа Завод и музеј

засновала на веќе создадената кирилица и на говорниот јазик на месното словенско население во Македонија и посебно во Охрид и Охридско. Иако е историски факт дека глаголицата била доминантна во Охридската книжевна школа во Светиклиментово време и по него, сепак, несомнено е дека кирилицата, која тој ја создал во чест на свети Константин (Кирил) Филозоф, како многу поедноставна и поприфатлива, денес е основно писмо на словенските народи од Русија до Македонија. Оттука произлегува и особената гордост и историска одговорност која овој чин ја носи со себе за словенската и македонската култура (Поп-Атанасов, 2015: 11; Велев, 2006: 6)³. Од друга страна, имајќи го предвид средновековниот контекст во кој свети Климент творел, особено потврдениот непосреден контакт и содејство со охридското словенско население, неговата дејност колку што е просветителска, толку е и јазична и книжевна, богослужбена, но ништо помалку, туку напротив, и повеќе и изразито социолошка и социолингвистичка (Тантуровска, 2011: 42)⁴. Во таа смисла на зборот, создавањето на кирилицата како азбука и кирилското писмо како официјално во современите словенски јазици, не можело да се случи доколку Свети- климентовата дејност не била прифатена и не била блиска на битот и светогледот на локалното македонско словенско население, за што постојат непобитни историски докази. На некој начин, мајсторството на свети Климент се согледува во обединувањето на тие јазични и просветителски стремежи, во способноста јазичното и книжевното културно наследство од ерата на своите учители свети Кирил и свети Методиј да го спои со основата на словенските говори и потребата од создавање азбука, писмо и јазик кои ќе го одразуваат тој дух.

Денес кога си спомнуваме за големината на Светиклиментовиот подвиг и влог, доволно е само да насетиме колкаво сокровиште на чистиот, неизвалкан и милозвучен јазик чуваат неговите списи, глаголицата и особено кирилицата и сите словенски и македонски зборови. Тоа предание и наследство не само што се врукот од чиста мисла, глас и збор од кој се напиваме во време на глобализациски ветрометини, туку и орудие со кое постојано копаеме јазични вредности кои ќе ни овозможат да ги превозмогнеме овие сложени времиња и да се зачуваме себеси во својата посебност и чистотата на јазичната својственост. Затоа што, ова време не е само време на восприемање во

³Глаголицата во Македонија се користела најмалку четири века, од IX до крајот на XIII век и се поврзува со Охридската книжевна школа и нејзините центри и следбеници во Македонија, независно на која државна структура (империја, царство) таа и припаѓала. Повеќе за ова може да се види кај Ѓорѓи Поп-Атанасов (2015), *Македонската глаголица*, Скопје: МАНУ. Илија Велев смета дека во првите два века, од IX до XI век, доминирала употребата на глаголскиот ортографски систем. Повеќе за ова може да се види кај Илија Велев (2006), „Континуитетот на македонскиот книжевно-историски развој“, во *Низ преминот на традицијата: книжевно-историски погледи*, Скопје: Дијалог

⁴Лидија Тантуровска смета дека јазичниот идентитет се состои од три аспекти и тоа: генеалошки (родословен), типолошки (структурален) и социолингвистички (вредносен). Повеќе за ова може да се види кај Лидија Тантуровска (2011), „За традицијата, за идентитетот и за современата состојба на македонскиот јазик“, во *Предавања од XLIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: УКИМ, сс: 41-50

културната глобализација, туку е подеднакво и време на давање и предавање на јазичните вредности. Ние и современиот свет уште многу можеме да откриеме од сесветското јазично, книжевно и културно благо на Климента, исто онака како што неисцрпно тоа го правеле поколенијата пред нас и како што сигурно ќе продолжат да го прават и оние што надоаѓаат.
Кирилицата во Република Македонија во XXI век

Дванаесет века по нејзиното создавање, кирилицата денес сè уште го има статусот на официјално писмо на македонскиот литературен јазик како службен јазик на целата територија на Република Македонија. Нејзиниот статус и употреба се регулирани во Уставот како највисок законодавен акт на државата, каде што стои дека „во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо“ (член 7, Устав на Република Македонија, 1991)⁵. Поконкретно, употребата на македонскиот јазик е регулирана и во посебниот Закон за заштита на македонскиот јазик каде што под македонски јазик се подразбира „македонскиот литературен јазик и неговото кирилско писмо“ (член 1, Закон за употреба на македонскиот јазик, 1998). Законот предвидува употреба на македонскиот јазик „во органите на државната власт, во органите на единиците на локалната самоуправа и градот Скопје“ (член 5, Закон за употребата на македонскиот јазик, 1998), но, меѓу другото, и во:

„трговските друштва, претпријатијата, установите и другите правни лица регистрирани во Републиката; (ибид)

називите, рекламите и плакатите на правните лица; називите и упатствата на производитите, лекарствата, етикетите, фактурите и слично;“ (ибид)

„сметките, потврдите и други информации на амбалажата на производитите, лекарствата и слично; (ибид)

„обележувањето на јавните места; натписите во средствата за јавен превоз и во јавните објекти; (ибид)

„титлувањето, односно синхронизирањето на филмовите и емисиите на странски јазик што се прикажуваат јавно;“ (ибид)

⁵Цитираната одредба е содржана во текстот на првиот Устав на суверена и независна Република Македонија, донесен на 17.11.1991 година. Од неговото донесување па сè до денес, Уставот претрпе неколку измени и дополнувања, при што од јазичен аспект најважни се измените од 2001 година, каде што покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, во единиците на локалната самоуправа каде што живеат над 20 % граѓани од друга националност, за службени јазици, покрај македонскиот јазик, се сметаат и јазиците на тие националности. Ова е регулирано во Амандман V, каде што стои дека „На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член“. (извор: амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 91 од 20.11.2001 година)

„меѓународните договори и другите меѓународни акти што ги склучува Републиката“ (ибид) и сл.

Посочениот закон содржи јасни одредби во врска со конкретните ситуации во кои употребата на македонскиот јазик и кирилското писмо е задолжителна. Сите тие, главно, се однесуваат на формалната, односно службената комуникација, и истите не задираат во колоквијалната, односно секојдневната неформална комуникација на граѓаните.

Во однос на заштитата на јазикот како дел од културното наследство, Законот за заштита на културното наследство, во членот 25, јазикот го штити како дел од духовното културно наследство. Или поточно, споменатиот член гласи: „Јазик е литературен, односно стандарден јазик и негово писмо, како и локални говори на ист јазик (дијалекти)“ (Закон за заштита на културното наследство, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 20/04, член 25). Тоа подразбира дека заштитата се однесува на стандардниот јазик и писмото, како и на дијалектите, без посебно да се наведува на кој јазик се мисли, иако тука, секако, дека спаѓа и заштитата на македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, но, во духот на повисоките законски акти, а тоа секако е Уставот, и јазикот и писмата на заедниците кои не се во мнозинство.

Што се однесува, пак, до секојдневното јазично општење помеѓу говорителите на македонскиот јазик во писмена форма, речиси и да не е потребна научна верификација на сè поочигледното свртување кон латинското писмо за сметка на кирилицата. Ова особено е изразено во писмената комуникација која се одвива со посредство на мобилните телефони или компјутерите. Сметаме дека ваквата практика се должи на првичното непостоење на кирилска поддршка на мобилните телефони и оскудниот избор на кирилски фонтови на компјутерите, како и на фактот дека софтверот на овие уреди, главно, беше на англиски јазик. Иако последниве години македонскиот јазик и кирилското писмо го добиваат своето место и во овие сегменти, сепак, се чини дека тоа нема големо влијание врз промената на веќе усвоените навики на говорителите на македонскиот јазик.

Кога веќе го споменаваме англискиот јазик, не можеме да ја заобиколиме неговата улога на светски лингва франка на XXI век и лексичките влијанија врз другите јазици. Ваквиот статус на англискиот јазик се должи на современите глобализациски текови на економско, политичко, културно и други нивоа, кои, меѓу другото, доведоа до своевидна „англизација“ која подеднакво брзо и со подеднакво ист интензитет ги зафаќа јазиците во светот, вклучувајќи го и македонскиот јазик. Процесите на распространување на глобална култура на униформираност и промовирањето на западните културни вредности најдоа своја поткрепа во забрзаниот технолошки развој чијашто важна придобивка за луѓето е, меѓу другото, можноста за користење на интернетот како медиум за комуникација со светот. Имајќи го предвид фактот дека во последните неколку децении англискиот јазик го држи приматот на јазик на модерните технологии, со право може да заклучиме дека токму ширењето на интернетот во глобални рамки во голема мера го катализира

неговото промовирање како јазик на меѓународната комуникација, како и неговото влијание врз другите јазици изразено, главно, на лексички план. Во последниве години, интернетот служи како важна алатка за комуникација на луѓето ширум светот, која во голема мера се одвива преку социјалните мрежи. Нашите искуства со комуницирањето преку социјалните мрежи говорат дека во најголем дел говорителите на македонскиот јазик се служат со латиница во своите објави, коментари, дискусии и сл. Слична е состојбата со коментарите на објави, вести, и воопшто текстови кои се поставуваат на интернет порталите, каде што многу често во цели дискусии под текстот воопшто не може да се забележи кирилското писмо.

Покрај влијанијата од англискиот јазик, сметаме дека намалената употреба на кирилицата се должи и на влијанијата кои доаѓаат од други јазици, вклучително и соседските словенски јазици. Факт е дека голем број говорители на македонскиот јазик следат медиуми на сродните словенски јазици, при што некои од нив користат исклучително латиница, како што е случајот со хрватскиот јазик, а некои, пак, како, на пример, српскиот јазик, користат подеднакво кирилица и латиница, што, исто така, може да влијае во индиректното „наметнување“ на латинското писмо како инструмент за општење во писмена форма помеѓу говорителите на македонскиот јазик.

Методологија на спроведеното истражување

Имајќи ги предвид изнесените согледби во однос на амбиентот во кој се одвива јазичното општење во XXI век, во истражувањето чиешто резултати ќе ги претставиме во трудов сакавме да го утврдиме статусот којшто го ужива кирилското писмо кај одбрана група говорители на македонскиот јазик во поглед на нејзината употреба во секојдневната комуникација. За да одговориме на поставениот предизвик, се сосредоточивме конкретно на група од 129 студенти на Факултетот за безбедност во Скопје, на коишто им беше поделен прашалник со 8 прашања, како инструмент преку кој ги собравме потребните податоци. Откако беа собрани одговорите, истите подоцна беа подложени на анализа во Microsoft Excel, преку која можевме да ги согледаме насоките во кои се движат ставовите на студентите, врз основа на што ги изведовме и заклучоците и препораките во врска со истражуваното прашање.

Резултати од истражувањето

Воведното прашање од прашалникот се однесуваше на употребата на кирилицата во формалната комуникација помеѓу говорителите на македонскиот јазик. Од студентите беше побарано на скала од 1 до 5 да се изјаснат во која мера се согласуваат со тврдењето дека постои тенденција на намалена употреба на кирилицата во формалната комуникација помеѓу говорителите на македонскиот јазик.

Графикон бр. 1

Како што може да се забележи од резултатите во графиконот бр. 1, од вкупно 129 испитаници дури 73 испитаници (57 %) се изјасниле дека се согласуваат со тврдењето дека се намалува употребата на кирилицата во формалната комуникација помеѓу говорителите на македонскиот јазик. Ова практично значи дека повеќе од половината испитаници сметаат дека кирилицата сè повеќе им отстапува место на други писма, дури и во ситуации кога нејзината употреба е заштитена со закон. Во конкретниов случај, формалниот начин на комуницирање во рамките на Република Македонија прецизно е регулиран со Законот за употреба на македонскиот јазик, но и со Уставот како нејзин највисок правен акт каде што јасно стои дека службен јазик во Република Македонија е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Ваквата распределба на одговорите ја сметаме за загрижувачка и би било корисно да се направи едно потемелно истражување со кое детално би се испитало ова прашање со што би се утврдила и практичната примена како на Уставот, така и на гореспоменатиот Закон за употреба на македонскиот јазик.

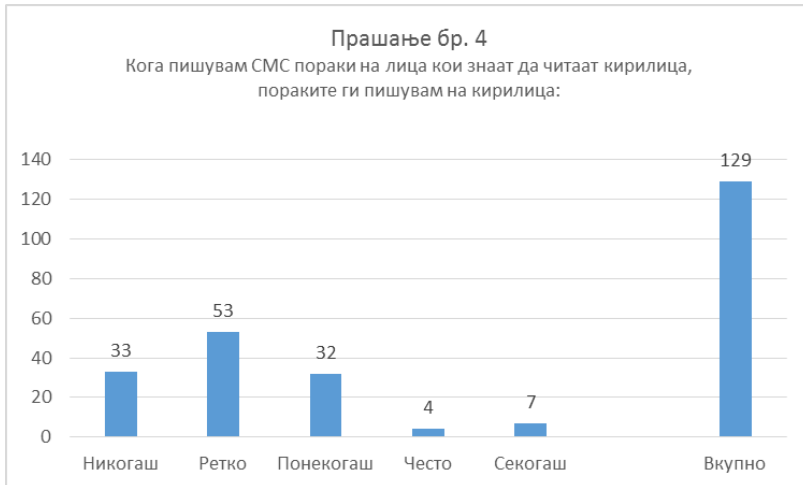
Графикон бр. 2

Второто прашање беше насочено кон испитување на ставовите на студентите во однос на употребата на кирилското писмо во неформалната комуникација помеѓу говорителите на македонскиот јазик. Според добиените резултати коишто се илустрирани во графиконот бр. 2, дури 113 испитаници (87,6 %) или се согласуваат (61 испитаник) или потполно се согласуваат (52 испитаника) дека се намалува употребата на кирилското писмо при секојдневната, неформална комуникација помеѓу соговорниците кога таа се одвива на македонски јазик. Ваквата распределба на одговорите се совпаѓа со нашата претпоставка дека зголемената употреба на мобилните телефони, интернетот и посебно социјалните мрежи значително влијаат врз преминот кон употреба на „некирилско“ писмо за меѓусебна комуникација. Имајќи ја предвид зачестеноста на употребата на мобилните телефони и компјутерите, но и на други современи електронски уреди за комуникација, би можело да се претпостави дека во не толку далечна иднина би можеле да очекуваме уште позагрижувачки одговори во однос на ставовите по ова прашање.

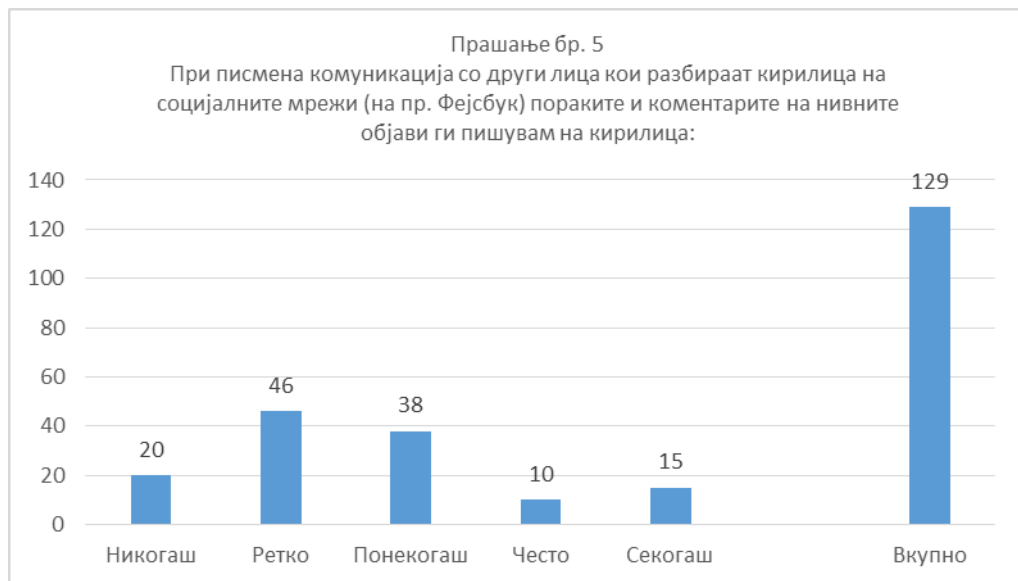
Графикон бр. 3

За да утврдиме дали постои поклопување во однос на нивните ставови во врска со користењето на кирилицата во неформалната комуникација, од една, и нивните специфични практики по ова прашање, од друга страна, ги замоливме студентите да се изјаснат во поглед на нивните искуства поврзани со секојдневната употреба на кирилското писмо кога разменуваат приватни пораки на социјалните мрежи. Според добиените одговори, дојдовме до сознанието дека најголем дел од нив, односно 46 студенти (35,66 %) се изјасниле дека ретко користат кирилица при комуникација со други лица на социјалните мрежи. Голем е и бројот на студенти кои понекогаш комуницираат на кирилица - 38 студенти (29,46 %), а не е за занемарување ниту бројот на студентите кои никогаш не користат кирилица (20 студенти, или 15,50 %). Од друга страна, пак, најмал е бројот на студентите кои често користат кирилица (10 студенти, односно 7,75 %), а ништо поповолна не е ситуацијата и во однос на бројот на студентите кои секогаш користат кирилица, кој изнесува 15, со процентуално учество од 11,63 %. За жал, и овие бројки не оставаат простор за оптимистични очекувања во иднината. Она што најмногу загрижува во конкретниов случај е фактот дека студентите прибегнуваат кон употреба на друго писмо во случаите кога соговорникот разбира кирилица. Со други зборови, тие самите избираат да користат латиница, иако тоа не го налага конкретната говорна ситуација.

Графикон бр. 4

За да добиеме уште поконтретна валидација на нашите почетни претпоставки, студентите ги прашавме и за нивните практики при пишување СМС-пораки преку мобилните телефони. И овде, како и во претходниот случај, добивме слична распределба на одговорите. Имено, дури 53 студенти (41,09 %), ретко пишуваат СМС-пораки на кирилица, 32 студента (24,81 %) кирилицата за оваа намена ја користат понекогаш, а дури 33 студенти (25,58 %) своите СМС-пораки никогаш не ги пишуваат на кирилско писмо. Наспроти нив, скромната бројка од 4 студенти (3,10 %) се изјасниле дека често користат кирилица во СМС- пораките, а само 7 студенти (5,43 %) секогаш ги пишуваат СМС-пораките на кирилица. Одговорите на ова прашање се движееа во рамките на нашите очекувања, што сметаме дека се должи на фактот дека омасовувањето на комуникацијата во писмена форма во последниве години беше поттикнато токму со појавата на мобилните телефони преку кои таа првично, главно, се одвиваше на латиница. Конкретниве бројки послужиле само како поткрепа на нашата констатација во врска со своевидната „фосилизација“ на првично стекнатите навики на говорителите на македонскиот јазик, иако денес постои можноста за употреба и препознавање на кирилското писмо во најголемиот дел на мобилни телефони со коишто се служат говорителите на територијата на Република Македонија.

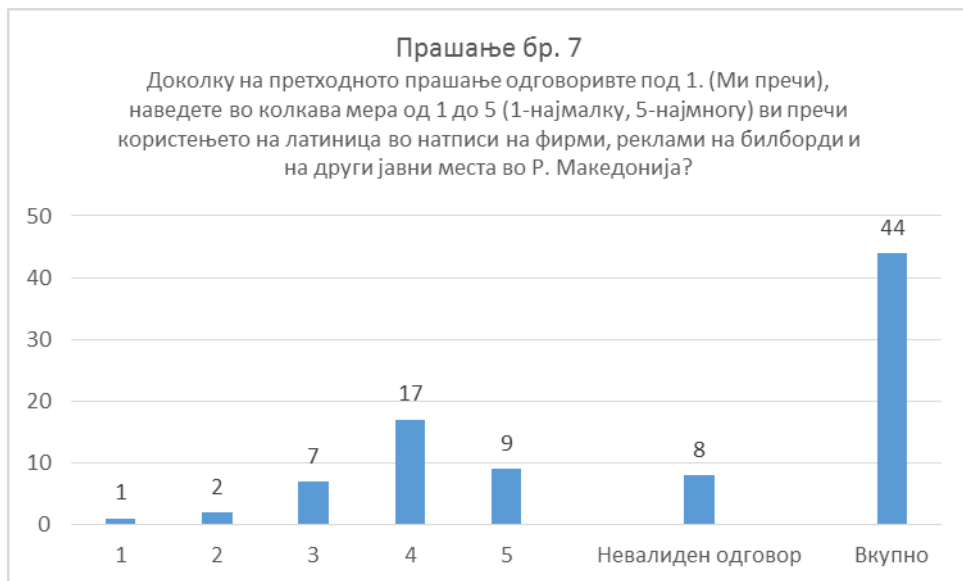
Графикон бр. 5

Ништо поинаква не е состојбата ниту кога се во прашање јавно напишаните пораки и коментари на објавите на социјалните мрежи. За потребите на нашето истражување ги прашавме студентите со каква зачестеност се изразуваат на кирилица на социјалните мрежи од типот на Фејсбук, и добивме слична распределба на одговорите како и во претходните случаи. Од испитаните 129 студенти, само 15 студенти (11,63 %) коментарите и објавите секогаш ги пишуваат на кирилица, а само 10 студенти (7,75 %) изјавиле дека често ја користат кирилицата за таа цел. Наспроти нив, дури 46 студенти (35,66 %) ретко користат кирилица на социјалните мрежи, 38 студенти (29,46 %) ја користат понекогаш, а другите 20 студенти (15,50 %) никогаш не ја користат кирилицата. Од изложените бројки јасно може да се забележи очигледната тенденција на некористење на кирилското писмо на социјалните мрежи од страна на испитаниците. Имајќи го предвид фактот дека конкретните испитаници на истражувањето во поглед на возраста го претставуваат делот од популацијата кој во најголема мера ги користи социјалните мрежи, би било премногу храбро од нас да очекуваме дека еднаш востановените практики лесно ќе се искоренат во догледна иднина.

Графикон бр. 6

Во прилог на претходно изнесената констатација одат и одговорите на прашањето во врска со нивните ставови во однос на користењето латиница на јавни места, како што е примерот со натписите на фирмите или, пак, рекламите на билбордите ширум државата. Добиените одговори јасно укажуваат на впечатокот дека нашите испитаници не се премногу загрижени поради фактот што кирилицата во овој домен ѝ отстапува место на латиницата. Имено, на дури 62 студента (48,06 %) не им пречи употребата на латиницата во посочениот домен, а 28 студенти (21,71 %) воопшто немаат став, што упатува на нивната резигнираност во однос на ова прашање кое сметало дека би требало да биде од исклучителна важност за сите говорители на македонскиот јазик, а посебно за младите генерации. За жал, според добиените резултати, можеме да заклучиме дека само на 37 студенти (28,68 %) им е важно ова прашање, со оглед на фактот дека само тие се изјасниле дека им пречи ваквата состојба.

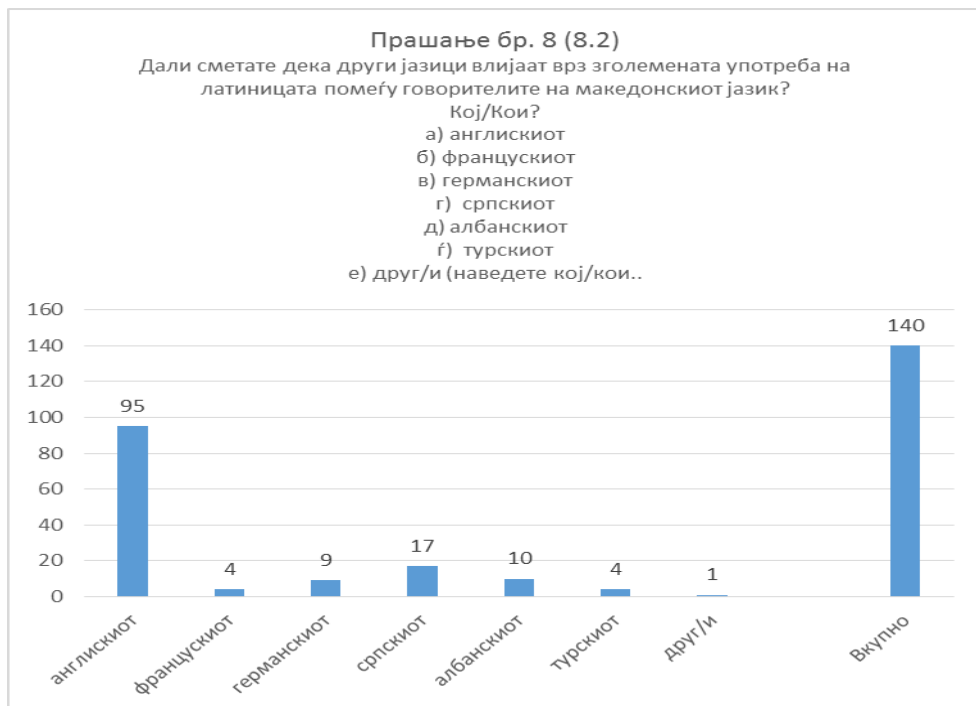
Графикон бр. 7

Прашањето бр. 7 од прашалникот беше поврзано со прашањето бр. 6, бидејќи се однесуваше само на испитаниците кои одговориле дека им пречи употребата на латиницата во претходно наведените ситуации. Вкупно 37 студенти кои се изјасниле дека им пречи ваквата практика требаше да се изјаснат на скала од 1 до 5 во која мера им пречи употребата на латиницата. Сепак, при анализата на одговорите забележавме дека еден студент од оваа група не се изјаснил по ова прашање, така што неговиот одговор го ставивме во групата на невалидни одговори, а истото го сторивме со уште тројца студенти кои претходно се изјасниле дека не им пречи ваквата практика а потоа заокружиле број на скалата и четворица студенти кои се изјасниле дека немаат став, а, исто така, заокружиле број на скалата од 1 до 5. Оттука, во конечниот збир имавме 44 испитаници, со 8 невалидни одговори. Најголем дел од преостанатите 36 испитаници, или вкупно 17 студенти се изјасниле за бројот 4 на скалата од 1 до 5, а по нив следуваат 9 студенти кои го одбрале бројот 5, највисоко на скалата. Другите 10 студенти дале одговори во опсегот од 1 до 3. Врз основа на ваквата распределба на одговорите може да заклучиме дека на поголемиот број студенти во голема мера им пречи употребата на латиницата во натписите на фирми, рекламите на билборди и на други јавни места во Република Македонија.

Графикон бр. 8.1.

Со последното прашање од прашалникот сакавме да ја провериме нашата претпоставка во врска со другите јазици како фактори коишто влијаат врз зголемената употреба на латиницата за сметка на кирилицата меѓу говорителите на македонскиот јазик. За поголема прегледност, во табеларниот приказ прашањето го поделивме на два дела, при што, најпрвин, ги презентиравме одговорите на првиот дел (8.1.), а потоа оние на вториот дел (8.2.). Така, запрашани дали сметаат дека другите јазици влијаат врз зголемената употреба на латиницата, дури 78,29 % (101 студент) одговориле потврдно, а другите 21,71 % (28 студенти) дале негативен одговор. Одговорите се совпаѓаат со нашата воведна констатација дека во голема мера причините за запоставувањето на кирилицата кај говорителите на македонскиот јазик треба да се бараат во јазичниот контакт помеѓу македонскиот јазик од една, и другите јазици, од друга страна.

Графикон бр. 8.2.

Запрашани за конкретните јазици чиешто влијание е најсилно изразено во поглед на „промовирањето“ на зголемената употреба на латиницата кај говорителите на македонскиот јазик, испитаниците во најголема мера се определија за англискиот јазик, со вкупно 95 одговори (67,86 %). Мислењето на студентите и во овој случај соодветствува со нашите согледувања за опишаната појава, што е разбирливо, имајќи го предвид статусот што го ужива англискиот јазик на светско ниво, како јазик на меѓународната комуникација и на новите технологии на кои таа, главно, се остварува во XXI век. Покрај англискиот јазик, со 17 одговори (12,14 %) студентите го препознале и српскиот јазик како носител на влијание врз македонскиот јазик во поглед на поголемата застапеност на латиницата за сметка на кирилицата. Интересно е да се забележи дека иако станува збор за јазик од истата јазична група каде што на државно ниво кирилицата се употребува во службена употреба, српскиот јазик има повеќе одговори во однос на албанскиот јазик, за чиешто влијание се изјасниле само 10 студенти (7,14 %), а претставува јазик кој е врзан со латиницата и кој го говорат прилично голем број говорители во Република Македонија. Во вкупниот број одговори, германскиот јазик учествува со 9 одговори (6,43 %), турскиот и францускиот со по 4 одговори (по 2,86 %), а само еден студент напишал дека влијаат и други јазици, или поточно сите јазици од поранешна Југославија кои користат латиница.

ЗАКЛУЧОК

Сознанијата до коишто дојдовме по спроведувањето на емпириското истражување во однос на употребата на кирилицата во Република Македонија покажуваат дека испитаниците – студенти на Факултетот за безбедност - Скопје забележуваат појава, односно тенденција на редуцирана употреба на кирилското писмо од страна на говорителите на македонскиот јазик. Ваквата појава ја забележуваат не само во колоквијалното јазично општење, туку и во формалната комуникација.

Сепак, студентите од Факултетот за безбедност не се само набљудувачи на оваа тенденција. Врз основа на нивните одговори, повеќе од очигледно е нивното активно учество во процесот на намалена употреба на кирилицата, пред сè, во неформалната комуникација на која, главно, и го насочивме нашиот интерес во истражувањето. Било да се работи за комуникација со употреба на мобилните телефони или компјутерите, за испраќање на СМС-пораки, или, пак, за комуникација преку интернет, добиените одговори упатуваат на заклучокот дека посочената категорија испитаници сè поретко се одлучуваат да пишуваат на кирилица. Во некое идно истражување би можеле да се насочиме кон откривањето на причините за ваквата практика, по што би излегле со поцелосни заклучоци на оваа тема. Загрижува сознанието дека оваа категорија испитаници полека се оддалечуваат од кирилското писмо како инструмент преку кој ја остваруваат писмената комуникација на неформално ниво, но подеднакво е загрижувачки и нивниот индиферентен однос кон оваа појава, кој, гледано долгорочно, би можел да има далекусежни последици во однос на статусот на кирилицата во Република Македонија во иднина.

Податоците од нашето истражување би можеле да се исползуваат како појдовна точка за спроведување на идентично истражување на други високообразовни институции, по што би можеле да извлечеме поконкретни заклучоци и воопштувања во поглед на ставовите и практиките на студентската популација во Република Македонија во врска со ова прашање. Резултатите до коишто дојдовме со нашата целна група ги сметаме за загрижувачки, и треба да послужат како своевиден сигнал дека треба да се преземат конкретни мерки од страна на релевантните фактори за поголема грижа за зачувувањето на кирилицата. Меѓу другото, ваквите мерки треба да бидат насочени и кон зголемувањето на свеста за значењето на македонскиот јазик и неговото кирилско писмо како дел од културното наследство, пред сè, кај помладата популација која ќе треба да се грижи за нив како важна културна и цивилизациска придобивка.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија, „Службен весник на РепубликаМакедонија“, бр. 91 од 20.11.2001 година

- Велев, Илија (2006), „Континуитетот на македонскиот книжевно-историски развој“, во *Низ преминот на традицијата: книжевно-историски погледи*, Скопје: Дијалог
- Герасимоски, Саше (2007), *Охридската средновековна уметност: социолошка студија*, Охрид: Национална установа Завод и музеј
- Закон за заштита на културното наследство, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 20/04 од 2.4.2004 година
- Закон за употребата на македонскиот јазик, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 5/98 од 30.1.1998 година
- Пандев, Димитар (2016), *Слово за свети Климент Охридски (воведно излагање на отворањето на Меѓународната научна конференција)*, Охрид: Факултет за безбедност
- Поп-Атанасов, Ѓорѓи (2015), *Македонската глаголица*, Скопје: МАНУ
- Тантуровска, Лидија (2011), „Јазичниот израз на свети Климент“, *Стил*, сс: 225-232
- Тантуровска, Лидија (2011), „За традицијата, за идентитетот и за современата состојба на македонскиот јазик“, во *Предавања од XLII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: УКИМ, сс: 41-50
- Устав на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 52 од 22.11.1992 година
- Филов, Кире (2013), „Свети Климент Охридски-апостол на словенското просветно дело“, *Воспитание*, бр. 1/2, сс: 53-60

Vanda Božić, PhD*

Department of Criminal law, Faculty of Law, University of Zagreb

Željko Nikač, PhD**

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Beograd

CRIMINAL INCRIMINATIONS BASED ON THE UN CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The UN Convention Against Transnational organized crime is the basic international legal document which requires from the states to criminalize offenses of corruption and organized crime in their national legislation, with an emphasis on encouraging and enhancing international cooperation among states parties, while the additional protocols, the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children and the Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, requires from the states parties to criminalize human trafficking as a criminal offense against public peace and order, and human trafficking as one of the most serious crimes against humanity and human dignity. This paper will provide an overview and analysis of the given and adopted solutions in the national legislation of Croatia and Serbia, as well as possible proposals *de lege ferenda*, all in accordance with the main purpose of the Convention, which is reflected in the promotion of cooperation, in order to increase the effectiveness of preventing and combating transnational organized crime.

Keywords: UN Convention against Transnational Organized Crime with the Protocols, Criminal Code of the Republic of Croatia, Criminal Code of the Republic of Serbia, international cooperation

*This research has been fully supported by the Croatian Science Foundation, under the project no 1949 *Multidisciplinary Research Cluster on Crime in Transition-Trafficking in Human Beings, Corruption and Economic Crime*

**This paper is the result of the research on project *Development of institutional capacity, standards and procedures for countering organized crime and terrorism in the conditions of international integration*, Ministry of Education and Science of the RS no 179045

1. INTRODUCTION

At the beginning of the III millennium, criminality as the most dangerous social phenomenon in peacetime conditions, not only has survived but it has also managed to overcome all the social changes and to adapt to the new terms in society. Nowadays, crime is in expansion and in many areas it even became a way of life, especially in the developing countries and the countries in transition. The consequences of crime reflect on individuals, families, society and international community as a whole; it is especially reflected on casualties and victims of the offenses.

In contemporary moment, crime has received new and significantly more difficult forms and shapes, among which the most dangerous are *terrorism* and *organized crime*, which threaten to destroy all of the heritage of human civilization. As the most common manifestations appear the illegal production and drug trafficking, illegal trafficking or smuggling of contraband weapons or ammunition, human trafficking, high-tech crime and other newer forms. Severity of criminal acts from this corpus, inquietude among the public, victimological dimensions and other elements distinguish these acts, and they are the main reasons why countries give so much importance to these forms of crime. Development of the most severe forms of crime is being significantly contributed by environmental conditions such as the openness of the borders, free trade markets, technological development and other legacies of the developed democratic society that perpetrators abuse for committing a crime.

A special dimension to this issue gives the transnational character, as the preparation of criminal acts, committing a crime and subsequent acts involve perpetrators from several countries, so, both the acts and the consequences can be seen on the territories of various countries. For these reasons, the suppression and the prevention of the most severe crimes is very difficult, and the national authorities are not always completely prepared to respond on time to all challenges, risks and threats. Therefore, it is simply an imperative of survival that states and other entities cooperate on the wider, international level, and to jointly oppose the same enemy. Anti-criminal solidarity among countries is one of the leading principles of the international police and criminal justice cooperation, with appreciation of the specificity of each individual country.

In response to the terrorism, the organized crime and the other forms of the most difficult crimes, countries and the international community have taken numerous measures both on the normative and operational levels. In terms of legislations, several important resolutions, conventions, declarations and other international instruments have been adopted in the framework of the UN, CoE, EU and other organizations. Among these documents, indisputably a source *par excellence* for the combat against organized crime is the UN CATOC. The Convention was adopted at the conference held at the end of 2000 on Sicily, in Italy, in the same-named town of Sicily, which is the cradle of mafia. Also, the following protocols were adopted there: the Protocol to Prevent, Suppress and Punish

Trafficking in Persons, especially Women and Children (I) and the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air (II); and, some time later, the Protocol against the Illicit Manufacturing and Trafficking in Firearm, Their Parts and Components and Ammunition (III). Conventions and additional protocols were an important source for the law in all the countries and in the international community as a whole, because the signatory countries committed to ratify the documents and incorporate their legal solutions into their national legislation. Harmonization of legislation and standardization of (judicial) practice are the most important prerequisites for a successful combat against organized crime on national and international level. The intention was to set up a single legal framework, and in that way to establish standards and cooperation mechanisms that will enable more efficient combat against all forms of organized crime. The most common forms of cooperation implement the exchange of the information, handling the requests, taking actions, joint investigation teams, joint police operations, joint controlled deliveries.

Croatia and Serbia, as well as other signatory countries, have ratified the UN CATOC and incorporated it into the national criminal legislation. Both countries have adopted and amended the regulations in the field of criminal law and procedural law, they have anticipated special investigative methods and techniques, and specialized organs of the police and judiciary to combat organized crime.

2. DEFINITION AND CHARACTERISTICS OF TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME

There is no unique definition of transnational organized crime (Abadinsky:1990), on the contrary, there are more interpretations and approaches to the understanding of its concept (Božić, 2012:28-34). As the two most authoritative standpoints of the definitions are those imposed by the UN and the EU. The UN has tried to determine the concept of transnational organized crime on global level in the 2000. UN CATOC¹ supports the goals of promoting cooperation, in order to increase the effectiveness of preventing and combating transnational organized crime. On the other hand, the EU, with the definition of organized crime, has developed the criteria that must be met in order to be considered as a criminal offense of organized crime. The main characteristic of transnational organized crime is that its actions are transferred across borders of a country, which largely hinders detection of criminal offenses and inevitably requires international collaboration. By this, transnational organized crime legally gains an international character. The concept of organized crime has to be defined, particularly the questions of culpability and responsibility of a single person involved in organized crime. Determination of the term is necessary for demarcation of jurisdiction between the government bodies that work to combat organized crime, and to specify the power of the national authorities to the fundamental right and freedoms of citizens.

¹UN CATOC, Treaty Series, vol. 2225

According to UN CATOC, an offence is transnational in nature if: It is committed in more than one State; in one State but a substantial part of its preparation, planning, direction or control takes place in another State; in one State but involves an organized criminal group that engages in criminal activities in more than one State; or in one State but has substantial effects in another State.²

According to the recommendations of the EU, in order to work on criminal acts of organized crime, it is necessary to satisfy the following eleven criteria:(Fijnaut,Paoli,2007:242-246)³collaboration of more than two people, each having their own appointed tasks,for a prolonged or indefinite period of time,using some form of discipline and control,suspected of the commission of serious criminal offences,operating at international level,using violence or other means suitable for intimidation,using commercial or business structures,engaged in money laundering,exerting influence on politics, the media, public administration, judicial authorities or economy,determined by the pursuit of profit and/or power. At least six of the aforementioned characteristics must be present, three of which must be those numbered 1, 5 and 11, for any crime or criminal group to be classified as organisedcrime.

Attached to the Council Framework Decision from June 13 2002, on the European Arrest Warrant and the Surrender Procedures between Member States,⁴ there is a list of total 32 criminal acts that are in most criminal justice systems of the Member States foreseen as a serious offense and they are(Derenčinović,2014:249-270):participation in a criminal organisation, terrorism, trafficking in human beings, sexual exploitation of children and child pornography, trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances, trafficking in weapons, munitions and explosives, corruption, fraud, including that affecting the financial interests of the EU within the meaning of the Convention of July 261995 on the protection of the EUfinancial interests, laundering of the proceeds of crime, counterfeiting currency, includingthe euro, computer-related crime, environmental crime, trafficking in endangered animal species, plants and varieties, facilitation of unauthorised entry and residence, murder, grievous bodily harm, trade in human organs and tissue, kidnapping, illegal restraint and hostage-taking, racism and xenophobia, organised or armed robbery, trafficking in cultural goods, antiques and works of art, swindling, racketeering and extortion, counterfeiting and piracy of products, forgery of administrative documents and trafficking therein, means of payment, trafficking in hormonal substances and other growth promoters, nuclear or radioactive materials andstolen

² Art.3. *Ibid.*

³EUROPOL (2006) Traffickingof womenand childrenfor sexualexploitationin the EU: theinvolvementof the WesternBalkansorganisedcrime 2006, p.11; Enfopol 161/1994 aneks C; 6204/2/97 ENFOPOL 35 REV 2 (August 20, 2016.)

⁴ 2002/584/JHA: Council Framework Decision of June 13, 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States, OJL 190, p.01–20

vehicles, rape, arson, crimes within the jurisdiction of the ICC, unlawful seizure of aircraft/ships, sabotage.⁵

Organized crime includes systematically planned and prepared criminal offenses of the participants, joined in a criminal organization with a lasting effect, using intimidation, violence, and corruption, regardless of national borders and with the purpose of acquiring financial gain or social power (Sačić, 2001). Here is the following list of indicators that serves for an early detection of forms of organized crime: belonging to a criminal association, conspiratorial activity and preparation of severe crimes, preparing ordered criminal acts, as well as professionalization of feature committing the crime, money laundering, conflicts of members of criminal organizations, team members of the criminal association with the government representatives, intimidation and threats against members and other witnesses of an incriminated event.⁶ According to Secretary-General of INTERPOL, the basic constituent elements of transnational organized crime are: 1. border crossing by criminals or victims and/or of things used in the crime or criminal intent; 2. recognition on the international level that it is a criminal offense (Bossard, 1990).

The combat against organized crime is largely different from the fight against general crime, primarily because of the very characteristics of organized crime such as the lack of victims, undercover activities and preparation of acts of corruption followed by large amounts of money.

3. UN CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANISED CRIME

UN CATOC with Protocol I and Protocol II was adopted on the conference that was held in December 2000 in Italy, Palermo, so, it is also known as the Palermo Convention.

Croatia has signed this document among the first signatory states, ratified it by January 24 2003,⁷ to enter the Convention into force on September 29 2003.⁸

Serbia proclaimed the Law on Ratification of the UN CATOC and the Additional Protocols on June 22 2001,⁹ and it came into force on June 30 2001.¹⁰

UN CATOC imposes an obligation to Member States of adopting such legislative and other measures that are necessary for establishing it as a criminal offense when committed intentionally, and that it should be related to transnational organized crime (Nikač, 2015:265-290).

⁵Art.2./2. *Ibid.*

⁶*Ibid.*

⁷The Ministry of Foreign and European Affairs, Organized Crime, <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/mir-i-sigurnost/transnacionalne-prijetnje/organizirani-kriminal/> (August 20, 2016.)

⁸ Law on Ratification of UN CATOC, Protocol I, II, OG RH, IA No 14/02,13/03,11/04, UN CATOC, Treaty Series, vol. 2225, p.209.

⁹ OG SRJ, IA No. 06/01

¹⁰*Ibid.*

According to the above, it is required the criminalization of participation in an organized criminal group,¹¹ criminalization of laundering of proceeds of crime,¹² of corruption,¹³ of liability of legal persons for participation in serious crimes involving and organized criminal group for specified crimes,¹⁴ including obstruction of justice,¹⁵ and criminalization of seizure and temporary seizure of the benefits arising out of criminal offenses covered by the Convention or property, equipment or other resources that are used or intended to be used in the commission of offenses covered by this Convention.¹⁶ *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children* stipulates the obligation of the States Parties to criminalize *trafficking in persons* in the national criminal legislation. *Trafficking in persons* shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of putting in a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person, of having control over another person for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.¹⁷

According to *Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air*, smuggling of migrants would mean the procurement, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit, of the illegal entry of a person into a State Party of which the person is not a national or a permanent resident.¹⁸ The Protocol requires from States Parties to incriminate *Smuggling of migrants* into its penal law.

4. IMPLEMENTATION OF PALERMO CONVENTION IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA

The crimes that the UN CATOC requires from Member States to include in their positive penal legislation, are entirely contained in the Penal Code of Croatia¹⁹, in its special part. In addition, it is necessary that the descriptions of offenses correspond to the prescribed forms of organized crime, as well as that the prescribed criminal sanctions correspond to the severity of offenses.

Prescribed obligation to criminalize participation in an organized criminal group underwent in the CC RC Art.328. - *Criminal association* and Art.329. -

¹¹ Art.5. UN CATOC

¹² Art.6.

¹³ Art.8.

¹⁴ Art.10.

¹⁵ Art.23.

¹⁶ Art.12.

¹⁷ Art.3.a. Protocol I

¹⁸ Art.3.a. Protocol II

¹⁹ CC RC, OG No 125/11,144/12,56/15,61/15

Committing a crime within the criminal association. Criminal association consists of at least three persons who have joined together with the common purpose of committing one or more criminal offenses which are punishable with a prison sentence of three years or more, and that does not include an association that make people accidentally connected directly to committing one criminal offense.²⁰ The management and organization of criminal association is punishable by imprisonment of six months to five years.²¹ Criminalizing the leadership of criminal association is of particular importance because these are people who are mainly located *in the shadows*, so their culpability may otherwise be questionable since they, *de facto*, do not participate as actors in the crime, but they do belong to the greatest benefit of activities in criminal association (Kurtović, 1998:732–733). Merely participation in a criminal group, as well as an action that is not a crime but for which the perpetrator knows that contributes to achieving the objective of criminal association, even though this association has not committed any further criminal offense, the perpetrator shall be sentenced to imprisonment up to three years.²² The Law has predicted the possibility of an optional exemption of punishment for that offender of criminal offense of a criminal association whom with timely detection of criminal association stops the commission of this crime.²³ Criminalization of criminal association is in line with Art.2. EU Framework Decision 2008/841/ JHA.²⁴

Committing or encouraging another person to commit a criminal offense within the criminal enterprise, knowing the purpose of the criminal association or its criminal activities is punishable under Art.329.CC of *Committing a crime within the criminal association*,²⁵ while assisting in the commission of a criminal offense within the criminal enterprise, knowing the purpose of the criminal association or its criminal activities, can be punished less severely.²⁶ Lenient punishment is predicted by the Law for offender who significantly contributes to the detection of criminal association.²⁷ A significant portion of organized crime refers to money laundering (Pavlović, 1998:787-801) that is provided in Art. 265. CC of the RC and belongs to Chapter XIV of the Penal Code (offenses against the economy). Money laundering involves the execution of actions that conceal the source of money or other property, suspected to be illegally acquired in the country or abroad, and involves the exchange or any other transfer of money or other such property, concealing the true nature, source, location, disposition, movement, ownership, or right concerning money or other such property, acquisition, possession or use of money or other such property.²⁸ The criminal legislation of Croatia is in relation with the criminalization of the offense of money laundering and forfeiture of

²⁰ Art.328/4 *Ibid.*

²¹ Art.328/1

²² Art.328/2

²³ Art.328/3

²⁴ The EU Framework Decision 2008/841 / JHA of October 24 2008, OJL 300

²⁵ Art.329/1 CC RC

²⁶ Art.329/2

²⁷ Art.329/3

²⁸ Art. 2/1 of the Law on prevention of money laundering and terrorist financing, OG 87/08, 25/12

property, and it is used in line with Directive 2014/42/ EU of the EU Parliament and the Council of April 3 2014 on the freezing and seizure of objects and proceeds of crime offenses in the EU.²⁹ For the offense of money laundering can be accused a physical person, legal entity and the responsible person within the legal entity. Investment, taking over, converting, transferring or replacing property of crime³⁰ with the aim of concealing its illicit origin³¹ as well as the concealment of the true nature, origin, location, disposition, transfer and the existence of rights or ownership of the property, gain indirectly derived from a criminal offense,³² is punishable by imprisonment of 6 months to 5 years. The same penalty shall be imposed on the acquisition, possession and use of property, made by the other in a criminal offense.³³ If the crime was committed by acting with negligence, they envisioned a sanction as a sentence of imprisonment up to 3 years.³⁴ Qualified forms of committing the crime of money laundering is predicted in cases of committing crimes in the financial or other operations, then in the case when the perpetrator is engaged in money laundering or any benefits of great value.³⁵ By the law, it is punishable with imprisonment of 1 to 8 years.³⁶ Facultative exemption from the penalties provided by the law is foreseen for offenders who voluntarily contribute to the discovery of a criminal offense with which is acquired pecuniary gain.³⁷ The definition of money laundering under the *Law on Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism*, as *lex specialis*, is not completely identical with the definition of money laundering in the CC. It would be good to completely equalize the two mentioned definitions. For example, an investment of the proceeds of offenses alleged by the Penal Code, according to the Law on Prevention of Money Laundering and Terrorist Financing, can be considered as other transfer of money or other such property or the use of money.

The CC stipulates the principle of property assets³⁸ and defines criminal offenses in Art.77. -*The conditions and manner of forfeiture of property assets*, according to which monetary gain seize the court decision, which established that there was an unlawful act,³⁹ and Art.78. - *Extended confiscation of proceeds*. If the value of property assets as a whole or in parts cannot be determined, the court shall order the offender to pay the equivalent amount of the money that can be determined and in installments.⁴⁰ The Law has left an option to the court not to take away

²⁹Directive 2014/42/EU, OJL 127/39.

³⁰*Property gain*, See:Art.87/22 CC RC, *Proceeds*, See:Directive 2014/42/EU of the EU

³¹ Art.265/1 CC RC

³² Art.265/2

³³Art.265/3

³⁴ Art.265/5

³⁵Art. 89/29, The value of the property is great if you exceed HRK 60,000.00

³⁶ Art.265/4

³⁷ Art.265/7

³⁸Art.5, No one can keep the proceeds of illegal activity.

³⁹ The property gain shall be confiscated and from the person to whom it is transferred, if not acquired in good faith.

⁴⁰ Art.77/4

material gain if it is insignificant.⁴¹ For offenses under the jurisdiction of The Law of the Office for Combating Corruption and Organized Crime⁴² for criminal offenses from Chapter XVII (criminal acts of sexual abuse and exploitation of a child) and Chapter XXV (offenses against computer systems, programs and data), applies only criminalization of Art.78. Extended confiscation of proceeds is applied for any property which is disproportionate to the lawful income and is assumed to be a material benefit of a criminal offense, unless the offender proves that its origin is legal.⁴³

Items and resources produced by the perpetration of a criminal offense shall be confiscated,⁴⁴ as well as those intended or used for committing a criminal offense,⁴⁵ if there is a risk that they might be used for committing a criminal offense or if their confiscation is necessary to protect the public safety, public order or for moral reasons.

Criminalize liability of legal persons for participation in serious crimes involving an organized criminal group for criminal offenses prescribed by the Law on liability of legal persons for criminal offenses,⁴⁶ thus the provisions of the CC, CPC and the Law on the OCCOC.

Criminalization of obstruction of justice is predicted in the Convention through two forms: the first, which refers to the use of physical force, threats or intimidation, the promising, offering or giving benefits to illegal inducements to *false testimony or interference with testimony or evidence in a proceeding* related to the commission of criminal acts covered by Convention,⁴⁷ and the other form, which refers to the use of physical force, threats or intimidation to *interference with the exercise of official duties of the judicial or executive officers* in connection with the commission of offenses covered by this Convention.⁴⁸ The difference between these two forms is to observe whether the used physical force, threats and intimidation are directed towards judicial official or towards the witness.

Tampering With Evidence, according to Art.306 of the CC RC, is punishable by imprisonment of one to eight years, refers to the incitement to perjury or preventing or obstructing the proof to superior witness, witness or expert in the previous criminal proceedings, proceedings before a court, an international court whose jurisdiction Croatia accepts, arbitration in such proceedings, administrative proceedings, proceedings before a notary public or disciplinary proceedings along, using a force, threat or any other form of coercion or promise, offering or giving a gift or some other benefit.⁴⁹

⁴¹ Art.77/6

⁴² See: The Law on the Office for CCOC, OGN No 76/09,116/10,145/10, 57/11,136/12,148/13

⁴³ Art.78/2

⁴⁴ Art.79/1

⁴⁵ Art.79/2

⁴⁶ Art.3/1 Law on liability of legal persons for criminal offenses, OG No 151/03,110/07,45/11,143/12

⁴⁷ Art.23.a. UN CATOC

⁴⁸ Art.23.b.

⁴⁹ Art.306/1 CC RC

By imprisonment of 6 months to 5 years shall be inflicted the one who conceals, damages or destroys the object or document serving as evidence, who falsifies evidence or who submits such evidence, knowing that it is a forgery with the aim of preventing or hampering the collection of evidence in proceedings before the court, an international court whose jurisdiction Croatia accepts for arbitration in such proceedings, administrative proceedings, proceedings before a notary public or disciplinary proceedings.⁵⁰

By imprisonment up to three years shall be inflicted the one who removes, destroys, moves or dislocates boundary stone, geodetic mark, or even a sign on the property or other right, or uses water, or with the same aim falsely places such sign, with the aim of preventing or making presentation of evidence in court proceedings or in administrative proceedings.⁵¹

Coercion against judicial official is a criminal offense prescribed by the Art.312 CC RC, which somebody makes by force or some evil threat in order to prevent the judge, state attorney, notary public or other judicial officials or servants to take any action or make a decision within their power, or forces them to undertake actions or make a decision within or beyond their powers. It is punishable by the law with imprisonment of six months to five years.⁵² In preparing CC RC, the legislator had considered the possibility of introducing a new name to the offense *Obstruction of Justice*, in accordance with international documents, but nevertheless decided to leave the old name.

In accordance with the Convention and the obligation to criminalize corruption, corruptive criminal offenses (Božić, 2016:829-846) under the CC RC are: *Giving and receiving bribe* Art.293-294, *Giving and receiving bribes in business operations* Art.252-253, *Trading in influence* Art.295, *Bribery for trading in influence* Art.296, *Illegal facilitation* Art.292, *Abuse of the public procurement procedure* Art.254, *Abuse of office and authority* Art.291, *Active and passive bribery in the bankruptcy proceedings* Art.251, *Bribing representative* Art.339, *Money laundering* Art.265 (Božić, Kesic, 2016:455).

According to the Protocol I, and mandatory obligation to criminalize human trafficking, a criminal offense is *Illegal entry, movement and stay in the Republic of Croatia, another Member State of the EU or signatories of the Schengen Agreement stipulates* Art.326. CC RC (Božić, Lisičar, Mudrić, 2015:283-301). In accordance with the Protocol II, Art.106 CC RC, criminalizes the *Trafficking in Persons* (Božić, 2015:845-874).

⁵⁰ Art.306/2

⁵¹ Art.306/3

⁵² Art.312

5. IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF PALERMO CONVENTION IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

The CC RS, Art.346, stipulates criminal offense of *Conspiracy to commit offenses* which criminalizes *anorganized group* aimed at committing criminal offenses, which is punishable by imprisonment of three years or more, if the law for such an organization does not provide a more severe punishment. By the Law, it is punishable with imprisonment of six months to five years.⁵³ A person will also be punished for simply belonging to a group, with imprisonment of three months to three years.⁵⁴ Unlike CC RC that left the concept the *group* and talks about *association*, CC RS defines it as a group of people with at least three persons who are connected for permanent or temporary commission of offenses that do not need to have defined roles for its members, continuity of its membership or a developed structure.⁵⁵ Furthermore, the CC RS speaks about organizing a group, but not the leadership, while the height of criminal sanctions are equivalent to the above mentioned in the CC RC, except for the membership in the Association in the CC RC where there are not any prescribed specific minimum penalties.

The organization of organized criminal groups is punishable with imprisonment of one to eight years, provided if such organizing is not predicted with more severe punishment,⁵⁶ while belonging to such criminal group is punishable with imprisonment of six months to five years.⁵⁷ An *organized criminal group* is a group of three or more persons, that exists for a period of time and acts jointly with the aim of committing one or more criminal offenses, for which there is a predicted punishment of imprisonment of four years and more, in order to acquire direct or indirect financial or other benefits.⁵⁸ The difference, compared to the CC RC, is that it does not make distinction between *group that aims to carry out criminal acts* and *organized criminal group*, but it talks about a concept of *criminal association*.

A qualified form of commission of the offense is when a group or organized criminal group commits the offense for which it is predicted a prison sentence of twenty years or imprisonment of thirty to forty years, in which case *the organizer* of the group or organized criminal group can be sentenced to a minimum of ten years, or imprisonment of thirty to forty years, while a *member* of the group or the organized criminal group can be sentenced to imprisonment of six months to five years.⁵⁹ The organizer of the group or the organized criminal group⁶⁰ who exposes or otherwise prevents the commission of the offenses, for which performance a group or organized criminal group is created, shall be punished with imprisonment up to

⁵³ Art.346/1 CC RS, OG No 85/05,88/05,107/05,72/09,111/09,121/12,104/13,08/14

⁵⁴ Art.346/3

⁵⁵ Art.112/2

⁵⁶ Art.346/2

⁵⁷ Art.346/4

⁵⁸ Art.112/35

⁵⁹ Art.346/5

⁶⁰ Par.1, 2, 5.

three years, but may be released from punishment,⁶¹ while a member of the group or the organized criminal group,⁶² who made a criminal offense before, may be subject to a fine or imprisonment that does not exceed one year, but may also be released from punishment.⁶³

Money laundering according to the Art.231 of the CC RS, criminalizes the execution of the conversion or transfer of property for which the perpetrator knows that is derived from the crime, with the aim of concealing or misrepresenting facts about the assets or acquisition, possession or use of property with the knowledge, at the time of receipt, that such property proceeds from a crime. The Law envisages the same penalty as the CC RC, a prison sentence of six months to five years and a fine.⁶⁴ A qualified form of the criminal offense, with imprisonment sentence of one to ten years and a fine, is scheduled for the case when the amount of money or property is higher than one million and five hundred thousand dinars,⁶⁵ and in cases where the crime was committed in a group, the Act foresees a prison sentence of one to twelve years and a fine.⁶⁶ Guilty is the perpetrator who could and ought to know that money or assets are the proceeds of a crime⁶⁷, and for that there is an imprisonment sentence of up to 3 years.⁶⁸ The person in legal entity⁶⁹ shall be responsible if that person could have known or was obliged to know that money or assets are the proceeds of crime. The money and property acquired through criminal offense of Money laundering shall be confiscated.⁷⁰

The basis, conditions and manner of *forfeiture of property gain* are prescribed in the Art.91 and Art.92 of the CC RS and fully comply with the provisions of the CC RC concerning the forfeiture of property gain, but the CC RS does not state under a separate heading of extended confiscation of material gain. Material gain is considered to be good of any kind, tangible or intangible, movable or immovable, thus estimates any invaluable documents in any form, evidencing title to interest in respect of such property. Also, property is considered to be an income or other benefit that is realized, directly or indirectly, from a criminal offense, as well in which it is converted or with which it is mixed.⁷¹

Criminalization of corporate liability is done by the law on liability of legal persons for criminal offenses,⁷² as well as in the CC RS.

Prevention and disruption of proof is a criminal offense provided in the Art.336 of the CC RS. Also, it incriminates the output or promising gifts or other

⁶¹ Art.346/6

⁶² Par.3,4, 5.

⁶³ Art.346/7

⁶⁴ Art.231/1

⁶⁵ Art.231/2

⁶⁶ Art.231/4

⁶⁷ According par.1. i 2. *Ibid.*

⁶⁸ Art.231/5

⁶⁹ According par.1. i 2. i 5. *Ibid.*

⁷⁰ Art.231/7

⁷¹ Art.112/36

⁷² Law on liability of legal persons for criminal offenses, OG No 97/08

benefits, to use force or threat witness, expert witness or other participant on the proceeding before the court or other state bodies, with the intention of that person to give false testimony and thereby affect the outcome of the proceedings. The law has predicted the punishment of imprisonment of six months to five years and a fine,⁷³ which is less than in the CC RC (prison sentence of one to eight years). The prison sentence of three months to three years and a fine shall be imposed to a person who conceals, destroys, damages partially or completely a document and makes it unusable, or some other objects that serve to demonstrate the intention of preventing or obstructing the proof.⁷⁴ A qualified form of the offense is committed in the criminal proceedings for which a prison sentence is predicted of six months to five years and a fine.⁷⁵ A sentence of imprisonment of three months to three years shall be imposed to a person who removes, destroys, breaks down, moves or displaces a boundary marker, a landline mark, or any sign of ownership of the real property or the right to use water, or with the same intent to put this sign in false lineup.⁷⁶

The reference to resistance or failure of judicial decisions or disruption of legal proceedings in another way is provided in the Art.336b of the CC RS as a criminal offense *Obstruction of Justice* which carries a prison sentence of up to three years and a fine.⁷⁷ Three types of qualified commission are predicted for this crime. The first case refers to the actions of interrupting or preventing, insulting, threatening etc. of a judge, a prosecutor, a deputy public prosecutor or a lawyer of judicial or prosecutorial function, or a lawyer's service, which is punishable with imprisonment of six months to five years and a fine.⁷⁸ The second case is designed for offenders who inflict light bodily injury or threaten to use weapons towards a judge, a public prosecutor, or a lawyer, for which there is a predicted punishment of imprisonment of one to eight years.⁷⁹ The third case related to the perpetrators who inflict serious bodily harm to a judge, a public prosecutor, or a lawyer, for which there is a predicted punishment of imprisonment of two to ten years.⁸⁰

The CC RS⁸¹ states six leading corruption offenses:⁸² *Abuse of office* Art.359, *Trading in influence* Art.366, *Accepting Bribe* Art.367, (Božić, 2015:101-150), *Bribery* Art.368, *Abuse of position of responsible person* Art.234, and *Abuse in connection with public procurement* Art.234a.⁸³

According to the Palermo Protocol I, *Illegal border crossing and smuggling of people* is a criminal offense under the Art.350 of the CC RS. The distinction in

⁷³ Art.336/1 CC RS

⁷⁴ Art.336/2

⁷⁵ Art.336/4

⁷⁶ Art.336/3

⁷⁷ Art.336a/1

⁷⁸ Art.336a/2

⁷⁹ Art.336a/3

⁸⁰ Art.336a/4

⁸¹ CC RS, OG No 85/05,88/05,107/05,72/09,111/09,121/12,104/13,108/14

⁸² The joint project of the EU and the Council of Europe *Strengthening the capacity of the police and judiciary to fight corruption in Serbia* (PACS), 2014, p.41.

⁸³ Op.cit. no 62.

relation to the criminalization of human trafficking in the CC RC refers to the independent and voluntary crossing of the state border of Serbia without proper license, under arms or with the use of violence. In accordance with Palermo *Protocol II*, Art.388 in the CC RS *Human Trafficking* is considered to be a criminal act(Božić, 2016:261-276).

6. COMPARATIVE OVERVIEW OF CRIMES IN THE CRIMINAL CODES OF THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA BASED ON PALERMO CONVENTION

In Table No.1 the basic fundamental forms of joint criminal offenses and criminal sanctions in Croatia and Serbia are presented, which are based on the Palermo Convention. It may be noticed that the names of crimes are generally identical, with certain exceptions, relating to offenses of Illegal migration, Obstruction of Justice (Coercion against judicial official), and Abuse of official position (office and authority).

Table No. 1. Comparative overview of the basic, fundamental forms of joint criminal offenses and criminal sanctions in the RC and RS based on the Palermo Convention⁸⁴

CRIMES IN THE REPUBLIC OF CROATIA	CRIMES IN THE REPUBLIC OF SERBIA
<i>Art.328. The criminal association</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years	<i>Art.346. Conspiracy to commit criminal acts</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years
<i>Art.265. Money laundering</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years	<i>Art.231. Money laundering</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years and a fine
<i>Art.306. Tampering With Evidence</i> -Imprisonment of 1 year to 8 years	<i>Art.336. Prevention and Obstruction of Evidence</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years and a fine
<i>Art.312. Coercion against judicial official</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years	<i>Art.336.b. Obstruction of Justice</i> -Imprisonment up to 3 years and a fine
<i>Art.294. Bribery</i> -Imprisonment of 1 year to 8 years	<i>Art.368. Bribery</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years
<i>Art.293. Receiving Bribe</i> -Imprisonment of 1 year to 10 years	<i>Art.367 Receiving Bribe</i> -Imprisonment of 2 year to 12 years
<i>Art.295. Trading in influence</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years	<i>Art.366. Trading in influence</i> - Imprisonment of 6 months to 5 years
<i>Art.254. The abuse in public</i>	<i>Art.234.a. The abuse in public</i>

⁸⁴ CC RC, OG No 125/11,144/12,56/15,61/15
CC RS, OG No 88/05,107/05,72/09,111/09,121/12,104/13,108/14

<i>procurement</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years	<i>procurement</i> -Imprisonment of 6 months to 5 years
Art.291. The abuse of position and authority -Imprisonment of 6 months to 5 years	Art.359. The abuse of position and authority -Imprisonment of 6 months to 5 years
Art.326. Illegal entry, movement and stay in the Republic of Croatia, another Member State of the European Union or signatories of the Schengen Agreement -Imprisonment of 6 months to 5 years -Independent illegal border crossing is not punishable	Art.350. Illegal crossing of the state border and people smuggling -Imprisonment of 6 months to 5 years -Imprisonment up to one year for illegal bordercrossing with the use of violence and weapons
Art.106. Human Trafficking -Imprisonment of 1 year to 10 years	Art.388. Human Trafficking -Imprisonment of 3 years to 12 years

Even though the prescribed criminal sanctions are largely uniformed, there are few exceptions. They are related to the offenses of *Tampering with Evidence* (Prevention and Obstruction of Evidence), *Coercion against judicial official* (Obstruction of Justice), and *Bribery* in which the CC RC foresees higher penalty. On the other hand, for the offenses of *Receiving Bribery* and *Human Trafficking*, the CC RS has prescribed a higher penalty than the CC RC.

Table No.2 shows the numerical strength of the previous 2015, relating to convicted adults for criminal offenses prescribed by Palermo Convention. First of all, it can be seen that certain criminal offenses prescribed by the CC RC have not been introduced in the CC RS. This applies to offenses of Bribery in business transactions, Bribery for trading in influence, Bribery in the bankruptcy proceedings. It is proposed to the legislature of Serbia to consider the incrimination of these acts.

Table No. 2. Comparative overview of adult persons convicted for criminal offenses prescribed Palermo Convention⁸⁵

CRIMES IN THE REPUBLIC OF CROATIA	CRIMES IN THE REPUBLIC OF SERBIA	CONVICTIONS - 2015	
		RH	RS
Art.328. <i>The criminal association</i>	Art.346. <i>Conspiracy to commit criminal acts</i>	15	20
Art.329. <i>The commission of the offense within the criminal association</i>	-	-	-
Art.265. <i>Money laundering</i>	Art.231. <i>Money laundering</i>	8	2
Art.306. <i>Tampering With Evidence</i>	Art.336. <i>Prevention and Obstruction of</i>	1	21

⁸⁵Adult criminal offenders, application, prosecution and conviction in 2015, the National Bureau of Statistics, Zagreb, 2016, Republic Fund for Statistics, adult offenders in the RS in 2015

	<i>Evidence</i>		
Art.312. <i>Coercion against judicial official</i>	Art.336.b. <i>Obstruction of Justice</i>	1	5
Art.294. <i>Bribery</i>	Art.368. <i>Bribery</i>	30	43
Art.293. <i>Taking Bribe</i>	Art.367. <i>Taking Bribe</i>	59	40
Art.253. <i>Giving a bribe in economic transactions</i>	-	-	-
Art.252. <i>Receiving a bribe in economic transactions</i>	-	2	-
Art.295. <i>Trading in influence</i>	Art.366. <i>Trading in influence</i>	5	6
Art.296. <i>Giving a bribe for trading in influence</i>	-	3	-
Art.292. <i>Illegal facilitation</i>	-	1	-
Art.254. <i>The abuse in public procurement</i>	Art.234.a. <i>The abuse in public procurement</i>	-	1
Art.291. <i>The abuse of position and authority</i>	Art.359. <i>Abuse of Office</i>	116	156
-	Art.234. <i>Abuse of the position of the responsible person</i>	-	317
Art.251. <i>Bribery in bankruptcy proceedings</i>	-	-	-
Art.339. <i>Bribing MPs</i>	-	1	-
Art.326. <i>Illegal entry, movement and stay in the Republic of Croatia, another Member State of the EU or signatories of the Schengen Agreement</i>	Art.350. <i>Illegal crossing of the state border and people smuggling</i>	54	407
Art.106. <i>Human Trafficking</i>	Art.388. <i>Human Trafficking</i>	2	14
	TOTAL	298	1032

The most convicted in 2015 in the RS were for a criminal offense under Art. 350. *Illegal crossing of the state border and smuggling of human beings* (407 convictions), while the second place takes criminal conviction from the Art.234. *Abuse of position of the responsible person* (317 convicted).

A slightly different situation was recorded in Croatia. The most convicted were of a criminal offense under Art.291. *The abuse of position and authority* (116 convictions), while on the second place it was the criminal conviction from the Art.293. *Taking bribe* (59 convicted).

As for the total number of convicted for criminal offenses prescribed by the Palermo Convention, the number of prisoners in Serbia was three times larger than in Croatia.

7. INTERNATIONAL COOPERATION BETWEEN STATES IN PREVENTION AND FIGHT AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME

Fighting organized crime requires a continuous study of this phenomenon, monitoring trends, harmonization of legislation and harmonization of legal practice, as well as a joint operational response of the police, judiciary and other organs. Social reaction to organized crime has normative and operational aspects that are manifested in the national and international level (Nikač,2015:48-55).

Inside, the answer includes reaction of the national authorities, that first starts from legislative activities and the adoption of legislative solutions. In the matter of combating organized crime, the leaders are the USA and the developed Western countries that were first to meet this problem. Thus, the USA adopted a number of laws and by-laws, among which are the most significant: the Law on Control of Organised Crime (OCC Act, 1973), RICO Act (Racketeer Influence and Corrupt Organizations Statute), Continuing Criminal Enterprise (CCE statutes), Act on Narcotic drugs (Comprehensive Drug Abuse Prevention and Control Act), Law on witness protection, Law on money laundering and others. Italy has adopted the anti-mafia law (Law on Organized Crime No. 646/82) and several other important legislations in this area. Similarly reacted *Germany*, which adopted the Law on Organized Crime (Sačić,1997:25-34), and it continued, which was important, after the reunification of Germany⁸⁶ in order to combat criminal. An identical approach had other European countries, especially countries of the former socialist bloc (Nikač,2005:722-745) and those in transition. In most countries, the practice is to form special units and authorities to combat organized crime. Such is the case in the USA (FBI, DEA), The UK (SOCA), Italy (DIA), etc.

Member states of the former Yugoslavia reacted identically, according to the US and the EU model, but have adopted a *lex specialis* regulations. Serbia was unfortunately late, and after the assassination of PM Z. Djindjic, PhD, it adopted the Law on organization and jurisdiction of state authorities in fighting organized crime, corruption and other especially serious crimes⁸⁷ which have accepted the decision of the Palermo Convention against transnational crime. On the basis of this regulation, special bodies -Attorney, Police, Court and judicial security have been established. The new CPC adopted general (Art.85-169) and special investigative actions (Art.161-187) which are very important for the fight against organized

⁸⁶Treaty of 18.May 1990.between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic establishing a Monetary, Economic and Social Union. The Federal Government, Bonn, 1990.

⁸⁷Law on organization and jurisdiction of state authorities in fighting organized crime, corruption and other especially serious crimes, OG No 42/02,27/03,39 03,67/03,29/04,58/04,45/05,61/05,72/09,72/11, 101/11,32/13

crime.⁸⁸ Croatia has adopted the Law on the Office for CCOC,⁸⁹ which was established as a special State Prosecution to fight corruption and organized crime, and it also adopted legislative solutions in the field of criminal procedure enactment of Criminal Procedure.⁹⁰

International response includes a common reaction of the countries and the international communities, both on legislative and operational levels, which correlate with the activities of national authorities in the fight against organized crime.

Next to the already mentioned UN CATOC and its Protocols were adopted and signed several important documents on the level of the UN, CoE, EU, regional and bilateral. Both the US and France in 1970 signed the Agreement on cooperation in combating organized crime, on the basis of which was broken *French Connection* drug trafficking (Waller, 1993:193–212). At the multilateral level were adopted important international conventions such as the Single Convention on Narcotic Drugs (1961), UNESCO Convention on the protection of cultural heritage (1970), a set of anti-terrorism documents for security in air transportation (Tokyo, The Hague, Montreal). The regional level adopted the Convention on international Police cooperation in SEE,⁹¹ the Convention SELEC.⁹² The purpose of these laws was to facilitate communication between the state and national authorities, then to harmonize the legal standards and to unify the legal practice. At the bilateral level, Member States typically conclude agreements on mutual cooperation, and mainly a function of the application of the aforementioned is accepting international documents. Such is the case with Croatia and Serbia, which have concluded an Agreement on international police cooperation, which emphasizes cooperation in the fight against organized crime (Nikač, Juras, 2015:283-302).

The operational aspects of the fight against organized crime include joint work and cooperation of the national police and the international police organization, which is manifested in the form of exchange of information, joint investigation teams, joint operations etc. The level of cooperation exists between the judicial authorities in criminal law matters, such as the cooperation of prosecutors' offices for organized crime etc. Thus, at the regional level, are established several specialized non-governmental organizations such as the Prosecutors Advisory Group in SEE (*SEEPAG*), Network of Public Prosecutors of the Western Balkans (Lopandić, Kronja, 2010:201-212). The cooperation of judicial authorities is very important for depoliticization of criminal cases, to facilitate the process of

⁸⁸The Criminal Procedure Act RS, OG No 72/11,101/11,121/12,32/13,45/13,55/14. These are the secret surveillance of communications, secret surveillance and recording, computer search of data, controlled delivery, undercover agent, etc.

⁸⁹The Law on the Office for Combating Corruption and Organized Crime RC, OG No 76/09,116/10,145/10,57/11,136/12,148/13

⁹⁰The Criminal Procedure Act RC,OG No 152/08,76/09,80/11,121/11,91/12,143/12,56/13,145/13,152/14

⁹¹<http://www.pccseesecretariat.si/> (August 31 2016)

⁹² <http://www.secicenter.org/m106/About+SELEC> (September 5 2016)

extradition, execution of procedural legal actions by letters rogatory (examination of witnesses, hearing the victims, expertise, file deliveries).

Police cooperation is the most important and the most mobile. The leader of cooperation is Interpol, in whose work the Member States participate through joint bodies and through the National Central Bureaus. Interpol has a special department for combating the forms of transnational organized crime such as corruption, cyber crime, drugs, financial crime, trafficking in human beings, trafficking in works of art.⁹³ In Europe, the most important organization is Europol, but it is an organization that does not have the operational capacity and is responsible for the running of the EU. Europol also has special units to monitor organized crime and other most serious forms of crime (Nikač, Simić, 2015:341-358). At the regional level there are more International Performances of the police associations that contribute to the fight against crime in general and increase the level of safety. Some of them are: the Association of Southeast Europe Police Chiefs (SEPCA), Network of Police Officers, Police Forum, the Regional Initiative for Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative (MARRI) Regional Anti-Corruption Initiative (RAI).

The increasing number of armed robberies in jeweleries that had been made by the famous criminal group *Pink Panther* throughout Europe, the Middle East, Asia and the USA were solved as a result of international cooperation. The group had been formed by criminals at an international level who mainly originated from the former Yugoslavia. Unofficial information indicates that the group in the period from 1999 until today has executed more than 340 robberies in 35 countries, robbing jewelry worth over 330 million euros. Especially spectacular were the robberies in Tokyo (2004, 2007), St Tropez (2005) and Paris (2008).⁹⁴ In shedding light on the crimes of this group, a significant role played the police agencies from Serbia, Croatia and other countries because they were sharing information through Interpol, they provided good information, based on which the perpetrators were neutralized and then processed.

In the function of fruitful cooperation is the administration of criminal legal incrimination of offenses based on the decision of the CATOC. This is achieved with a large success in Croatia and Serbia, with a note that Croatia is in a somewhat better position as a member of the EU, but also has additional obligations under the regulations and practices of the EU.

8. CONCLUSION

Organized crime with its own characteristics, economic power and transnational character, in addition to terrorism, is the most dangerous form of endangering society in peacetime. The most severe manifestations and forms of organized crime, such as illegal drug trafficking, racketeering, arms smuggling, human trafficking, cyber crime etc., cause enormous anxiety among the public and threaten to demolish all the achievements of human civilization. The problem

⁹³www.interpol.int.(september 5 2016)

⁹⁴*Ibid.*

becomes even more complex because organized crime has a transnational character and knows no boundaries and barriers, while criminal groups are excellently organized and mobile. The special weight of the whole issue gives the methodology of operation of the organized criminal groups, especially corruption, because by bribing people of the state apparatus they are trying to dull the edge of combating this scourge and to send a message that the mafia is stronger than the state.

In response to the challenges of the organized crime, the country and the international communities take measures, which are, by their nature, normative and operational. At the international level several legislative measures had been taken, such as the level of the UN, CoE, EU and other organizations adopted relevant international conventions, resolutions, declarations and other documents as normative-legal basis for the fight against organized crime. Undoubtedly, the most important source of this type is *the UN CATOC and its Additional Protocols I-III*. The Convention is a revolutionary document in the fight against transnational organized crime because it introduced legislation with special bodies, special investigative techniques and methods, mechanisms of international cooperation among states etc. The Convention has been a powerful source for the law and for support to States Parties to adopt it into their national legislation, it has significantly contributed to harmonization of the legal norms and created a basis for harmonization of legal practices of authorities. Some other international documents also have a special influence, and, at the regional level, such is the Convention on International Police Cooperation in SEE and SELEC Convention.

International documents were the basis for the adoption of national legislation and in the work they were used to specify criminal justice legislation passed in Croatia and Serbia, especially criminal incriminations based on the UN CATOC. In particular, it provided an overview of the most serious crimes and carried out their comparative legal analysis, indicated on previous achievements in the legislative activities of the Republic of Croatia and the Republic of Serbia in every way. It is our opinion that, in accordance with Serbia's application for EU membership, it will have to harmonize its legislation with the EU regulations. In this case it means that the legislator in Serbia will most likely have to bring in the remaining criminal incrimination introduced by Croatia and listed in the comparative legal analysis. This refers to several offenses, such as: committing a crime within the criminal association, bribery in business operations, giving a bribe to trade in influence, undue influence, bribery in the bankruptcy proceedings, bribery of MPs, etc. If necessary, the introduction of these or related offenses in the legislation must be thought through, with adequate expert analysis and in close consultation with legislative bodies of the EU.

At operational level, the significance of the multi agency access to engagement at the national level is pointed out, because the combat against organized crime requires coordinated and joint efforts of the special police, intelligence services, customs, tax police and other authorities. At the international level, the fight against transnational organized crime leads to the multilateral, regional and bilateral level. A leader in international police cooperation is certainly

Interpol, but Europol and other international organizations also have an important role. Basic types and forms of cooperation are current information exchange, joint investigation teams, joint operations, liaison officers, controlled delivery etc. According to the Schengen Agreement in the EU, the active mechanisms are exchange of information, cross-border monitoring and cross-border pursuit. Croatia and Serbia cooperate with Interpol and Europol via their national contact points, noting that Croatia is in a better position as a member of the EU. The two countries have very good mutual cooperation, which is above the political level, as demonstrated in specific criminal cases (the assassination of the journalist Pukanic, the extradition of the accused of the murder of the PM).

We believe that *de lege ferenda* there is room for expansion of certain provisions of criminal-substantive and procedural law. In the future, we should consider the application of certain provisions of the law, and based on that give some suggestions according to the demands of time and expertise. This is supported already by regularizing some "non-traditional" methods, such as public promise of reward, raster (rafter) of computer time, etc.⁹⁵ We should also consider more relaxing application of some specific actions of proving, because, without good tools to work, state authorities are powerless in the fight against crime. Of course, all that should be supported with adequate mechanisms to protect human rights, civil liberties and other universal values.

9. REFERENCES

- Abadinsky H, *Organized Crime*, Nelson-Hall, Chicago, 1990
- Adult criminal offenders, application, prosecution and conviction in 2015, NB of Statistics, Zagreb, 2016
- Bossard A, *Transnational Crime and Criminal Law*, Office of IC Justice, University of Illinois, Chicago, 1990
- Božić V, *Trafficking in human organs as a form of organized crime*, PhD Dissertation, University of Zagreb, Faculty of Law, 2012.
- Božić V, *Criminal offense of bribery focusing on corruption of family physicians by pharmaceutical industries*, Annual Academy of Croatian Legal Sciences. 6 (2015), 1; p.101-150
- Božić V, Kesic T, *The criminal justice responses to corruption with proposals de lege*, Proceedings of the scientific conference "European Integration: justice, freedom and security," Tara, 2016, p.455-482
- Božić V, Lisičar H, Mudrić M, *Criminal law aspects of human smuggling in Republic of Croatia and review of mediterranean crisis—Situation analysis and de lege ferenda recommendations* Legal Life, a magazine for legal theory and practice, 9 (2015), p.283-301
- Božić V, *Human smuggling and trafficking in Croatian criminal legislation and jurisprudence (analysis of the situation de lege lata with proposals de lege ferenda)*, Proceedings of the Faculty of Law in Rijeka, 2/2015, v.36, p.845-874

⁹⁵Police Act RS, OG No 06/16

- Božić V, *Comparative legislative analysis of criminal legislation of the Republic of Croatia and the Republic of Serbia in terms of human trafficking as the most brutal violations of fundamental human rights*, Conference proceedings Archibald Reiss Days, 2016, p.261-276
- Božić V, *Corruptive criminal offense of giving a bribe as an illegal „favour for a favour“* Proceedings of the Faculty of Law in Kragujevac, Institute for Social and Legal Studies, (2016), 1; p.829-846
- Council Framework Decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime-Related Proceeds, Instrumentalities and Property, OJL 68/49
- Criminal code RC, OG No 125/11,144/12,56/15,61/15
- Criminal Code RS, OG 85/05,88/05,107/05,72/09,111/09,121/12,104/13,108/14
- Fijnaut C,PaoliL: *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the EU and Beyond*, 2007
- 2002/584/JHA: Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States, OJL 190, p.01–20
- Directive 2014/42/Eu of The EU Parliament and of the Council of April 3 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the EU, OJL 127/39
- Derenčinović D, *The extent of exclusion verification of double criminality of the Law on judicial cooperation in criminal matters with the Member States of the EU*, Croatian Annual of Criminal Law and Practice, Vol. 21, No.2/14, p.249-270
- EUROPOL (2006) *Trafficking of women and children for sexual exploitation in the EU: the involvement of the Western Balkans organised crime 2006*, Enfopol 161/1994 Anex C; 6204/2/97 ENFOPOL 35 REV 2
- Kurtović A, *Organized Criminality-Criminal and Legal Liability Issues (Guilt) and Sanctiones*, Croatian annual of criminal law and practice, Zagreb, vol.5, No 2/1998, p.732–733
- Law on Ratification of UN CATOC, Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, OG, IA No 14/02,13/03,11/04, OG SRJ, IA No 6/01
- Law on liability of legal persons for criminal offenses, RS OG No 97/08, RC OG No 151/03,110/07, 45/11,143/12
- Law on prevention of money laundering and terrorist financing, OG 87/08,25/12
- Law on the Office for Combating Corruption and Organized Crime, OG No 76/09,116/10,145/10,57/11, 136/12,148/13
- Law on organization and jurisdiction of state authorities in fighting organized crime, corruption and other especially serious crimes, OG No 42/02,27/03,39/03,67/03,29/04,58/04,45/05,61/05,72/09,72/11,101/11,32/13
- Lopandić D, Kronja J, *Regional initiatives and multilateral cooperation in the Balkans*, European Movement in Serbia and Friedrich Ebert Stiftung, Belgrade,2010, p.201-212

- Nikač Z, Korajlić N, Becirovic M, *The European arrest warrant and the surrender as a substitute for extradition in the EU's criminal threads* (2013); 1-2, Faculty of Criminology and Security Studies, University of Sarajevo, p.75-91
- Nikač Ž, *Palermo Convention and the Additional Protocols in operation in combating organized crime*, Proceedings of the KPA, Belgrade, 2015, p.265-290
- Nikač Ž, *International police cooperation*, KPA, Belgrade, 2015
- Nikač Ž, *Current status and measures of protection against organized crime*, Symposium: Organized crime-state and measures of protection, MOI RS and PA, Proceedings, Belgrade, 2005, p.722-745
- Nikač Ž, Juras D, *International police cooperation in Southeast Europe in the security function*, Institute of Comparative Law, Foreign Legal Life No.3/15, Belgrade, 2015, p.283-302
- Nikač Ž, Simić B, *By the international police cooperation in Europe with the emphasis on cooperation MOI RS and Europol*, Scientific conference Countering contemporary forms of crime-analysis of the situation, evropski standards and measures to improve, MOI RS, Academy of Criminalistic and Police Studies and the H.Seidel Tara 2015 Proceedings, Volume 1, p.341-358
- The EU Framework Decision 2008/841/JHA of October 24 2008, OJL 300
- Pavlović Š, *Money laundering: special part of organized crime*, Croatian annual of criminal law and practice, 5(1998), 2; p.787-801
- Police Act RS, OG No 06/16
- Republic Fund for Statistics, *adult offenders in the RS in 2015*
- Sačić Ž, *Organised crime-suppression methods*, Zagreb, 2001
- Sačić Ž, *Organized crime in Croatia*, MOI, Zagreb 1997
- The joint project of the EU and the CoE *Strengthening the capacity of the police and judiciary to fight corruption in Serbia (PACS)*, 2014
- The Criminal Procedure Act RS OG No 72/11,101/11,121/12,32/13,45/13,55/14
- The Criminal Procedure Act RC OG No 152/08,76/09,80/11,121/11,91/12,143/12,56/13,145/13,152/14
- Treaty of May 18 1990 between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic establishing a Monetary, Economic and Social Union. The Federal Government, Bonn, 1990
- UN CATOC, Treaty Series, vol. 2225
- UNODC, Vienna, UN CATOC and the Protocols, New York, 2004
- Waller I, *Policy Implications: Related to National and International Surveys*, UNICRI, No.49, Rome 1993, p.193-212

проф. д-р Искра Акимовска-Малетик
Факултет за безбедност - Скопје

ЕТИКА ВО ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА
- предизвик и потреба -

Abstract

Questions about the ethics and ethical conduct were always of interest to the science and the professional and the general public. This is because the ethical behavior is closely linked to the everyday life of the people which may negatively or positively influence their lives. Ethics can be defined as a set of unwritten rules about right and wrong, that are discerned from a certain group and imposed on its members as a means of regulation and limitation of behavior. Often as a synonym of the term ethics morality is used. The ethics of the public servant is defined as "a set of social rules that the official had adopted as its own criterion of conduct given the status of public servant." (Marcetic, 2013)

In general we can say that the legislative and institutional solutions for the public administration create favorable conditions for ethical conduct of public officials. The existence of clear standards and guidelines for ethical behavior of public servants despite impact of raising the quality of public services provided by public administration influence in reducing corruption in the public sector. This contributes to a more effective exercise of fundamental freedoms and rights of citizens and for achieving the concept of good governance.

Republic of Macedonia for a longer period is implementing reforms in public administration, which last year was more intense and more comprehensive in terms of compliance with international standards in this field. As noted in the reports of relevant international institutions generally there is a solid legislation on public administration and performance of the public servants. However, what is most noticeable is incomplete, inconsistent and partial application of legal acts. Moreover the existence of partisanship and incomplete application of the merit system further exacerbates the situation. Therefore, the question that imposes is whether the adoption of the code of ethics for administrative servants (and other ethical codes of conduct for public employees) can contribute and how much they influence in order to have lawful and professional conduct of public servants in the country. However, it can be concluded that generally in the countries there is a need of such normative determination of the ethical standards of conduct for public servants, especially having into consideration the politicization of public administration, tradition, administrative culture and still bureaucratic way of functioning of public administration in some areas. A significant contribution towards raising awareness about the necessity of ethical conduct in public administration could give the leaders of public authorities, showing with personal example to the administrative servants, the way how to conduct in the performance of public service, then investing in

education, continuous training on ethical behavior and especially promoting administrative culture in the delivery of services to citizens.

Key words: ethics, moral, public administration, ethics in public administration, public servants.

1. BOBED

Може да се каже дека етиката постои надвор од о која било професија, но и дека нема професија која постои надвор од етиката. Во таа смисла иако се поаѓа од исти етички уверувања, секоја професија има свои специфични карактеристики и околности поради кои членовите на еснафотво секојдневно извршување на работните задачи се среќаваат со морални дилеми кои се посебни за својата професија. Во овој контекст се зборува за професионалната одговорност како сет од норми и практики од техничка и професионална природа кои даваат насоки за однесување и работење на членовите на одредена професија. Доколку тие се интегрирани во структурата на јавната администрација тогаш стануваат дел од збирот правила, законодавство и принципи кои го насочуваат работењето на јавната администрација во оние области каде се врши професијата. Значи, овие професионални правила и принципи имаат и техничка и етичка димензија. Мошне често овие организирани професии имаат кодекси за однесување и кодекси за професионална етика и основаат специјални механизми за нивна примена и контрола. (Cendon, 1999)

Поконкретно, пред да се осврнеме на етиката во јавната администрација ќе се обидеме да го расветлиме терминот етика. Од етимолошки аспект, поимот „етика“ потекнува од старогрчкиот збор „етос“ (*ethos*) и означува културен обичај или навика, што е приближно значење и на латинскиот збор *moralis* (од *mos*, мн. *mores*), од кој е изведен терминот „морал“ (Вујаклија, 1980). Често како синоним на етиката се употребува терминот морал. Според Пусиќ, моралот е работа на односи меѓу луѓето, „тој се однесува на однесување на поединци, кое вклучува донесување и изрекување судови за сопственото однесување, неговата содржина е усвоена од поединци, интернализиран е, а тоа значи дека дејствува по пат на совеста, односно чувството на вина“. Во таа смисла моралните правила, генерално, можат да се сметаат за „интернализирани општествени правила кои поединците ги доживуваат како израз на одредени основни вредности и во начело од самите нив прифатени“. (Marcetic, 2013)

Постојат многубројни обиди да се дефинира поимот - етика. Притоа, етиката може да се одреди како збир на напишани правила за исправното и погрешното, кои ги востановила одредена група и ги наметнала на своите членови како средство на уредување и ограничување на однесувањата. Етиката се обидува да одговори на проблемот на вреднување на човековата природа, однесувањето и општествените институции. Според едно одредување етиката

ја сочинуваат „вредности иначела кои упатуваат на исправно и погрешно однесување“ (Кораћ, 2013).

Што е етика на јавната администрација? Пред да се обидеме да одговориме на ова прашање ќе се осврнеме на следното. Кога од морален аспект размислуваме за нас, всушност се перципираме како социјална категорија, бидејќи ги оценуваме нашите активности во согласност со една општоприфатена рамка за оправдано дејствување. Во таа смисла и однесувањето на носителите на јавни функции и вработените во јавната администрација е дел од вкупните општествени односи во рамките на кои тие поединци влегуваат со другите членови на политичката заедница. Но, разликата е во тоа што како субјекти кои вршат јавни работи имаат дополнителна одговорност кон граѓаните на кои им служат, имајќи предвид дека при вршење на јавните работи одлучуваат за значајни прашања, како трошење на заедничките финансии и остварување на основните човекови слободи и права (Кораћ, 2013). Моралот или етиката се појавуваат во два вида како социјален морал (социјална етика), чии органи се традиција и авторитет и индивидуален морал (индивидуална етика), чиј орган е совеста на поединецот. Така, управниот морал, првенствено, е социјален морал. Сепак, во денешно време кога толку се истакнуваат слободите и правата на поединецот, и во јавната управа треба, колку е тоа возможно, да се има разбирање и за „конфликти на совеста“. (Petrovic, 2006) Во таа смисла се чини дека патот до утврдување на правилно постапување на јавните службеници повеќе се постигнува преку доброволно усвојување на етичките норми отколку преку присилно наметнување на прописи. Така, етиката на јавниот службеник се определува како „збир на општествени правила кои службеникот ги усвоил како свој личен критериум на однесување со оглед на својството на јавен службеник“. (Marcetic, 2013) Со почитување на етичките норми се гарантира дека јавноста го добива она што и треба на фер начин. Исто така, се даваат насоки на администрацијата за интегритет во нивното работење. Интегритетот, пак, помага да се поттикне довербата на заедницата. Со создавање на оваа атмосфера на доверба, администрацијата и помага на јавноста да разбере дека тие работат на начин имајќи ги предвид нивните најдобри интереси. Интегритет на јавниот службеник практиката на извршување на службените должности кои произлегуваат од доверената јавна служба во согласност со јавниот интерес, етичкиот кодекс и општите морални норми, со почитување на основните човекови права и демократски начела. Од службеникот се очекува во професионалното вршење на доверените јавни должности да дозволи одреден збир на начела на однесувања да ги насочува или одредува неговите постапки на избор (моралност во поширока смисла), кои истовремено би требало да бидат заградени со посебен систем на препреки на природни склоности или спонтани тенденции во постапувањето (моралност во потесна смисла) (Кораћ, 2013). Во таа смисла постои силна потреба за интернализација на посебен збир на етички норми, најчестовообличени во кодекси на однесување на јавните службеници.

2. ЕТИКА ВО ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА

Пред да се осврнеме подетално за етиката на јавната администрација и стандардите кои се воспоставени во врска со неа ќе наведеме една дефиниција содржана во документите на Обединетите нации, во однос на тоа дека доброто владеење опфаќа процеси на водење на јавните работи засновани на владеење на правото така што да бидат утврдени транспарентност, одговорност, еднаква можност и учество на сите заинтересирани општествени фактори, постигнување консензус, ефикасност и делотворност (The United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), 2006). Документите на Европската Унија го одредуваат концептот на добро владеење како транспарентно и одговорно управување со човечки, природни, економски и финансиски ресурси поради остварување на правичен и одржлив развој. (European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Council of Europe, 2011)

Концептот на добра управа (*good administration*) претставува сроден збир на широко одредени начела и стандарди за тоа како треба да постапуваат јавните службеници за правилно да се спроведуваат управните постапки и да се остваруваат зацртаните цели. Тоа се начела на непристрасност, правичност, спроведување на управните постапки во разумен рок, правна сигурност, сразмерност и отсуство на дискриминација во решавање на предметите, утврдување на правата на граѓаните сопствениот случај да го изнесуваат пред јавната управа, делотворност и ефикасност. Притоа од особена важност е целта на примената на концептот на добра управа, особено во земјите во транзиција и помалку развиените земји, а тоа е со посредство на реформите на јавната администрација да се обезбеди службениците да ги извршуваат своите професионални задачи во општ интерес и во интерес на граѓаните чии случаи ги решаваат. (Кораћ, 2013))

Може да се каже дека етиката на јавната администрација е сфатена како посебен збир на етички норми и опфаќа соодветни стандарди на она што е исправно и погрешно кои пропишуваат што треба да прави јавниот службеник во поглед на должностите кои ги има кон јавните работи, начелата, доблестите и користите за општеството. Етиката на јавната администрација како гранка на нормативната етика систематски ја проучува примената на моралните начела и норми во извршувањето на професионалните работи кои произлегуваат од јавните функции. Јавните функционери и службеници во секојдневното одлучување се соочуваат со внатрешен судир дали да служат исклучително на јавниот интерес или и на личниот и приватниот интерес. Поради тоа од особено значење е да се пронајде одговор на прашањето како со нормативните и институционални решенија во организацијата на работата на јавната администрација може да се создаде средина погодна за чинење на морално исправни избори. Разумно е за очекување дека доследна примена на стандардите на етиката на јавната управа може да утврди по квалитетно

донесување на одлуки и дејствување на јавните службеници, а со тоа посредно да се зголеми нивото на квалитет на пружените јавни услуги. (Кораћ, 2013)

Забележителниот тренд на политизација на јавните управи во современите демократски земји придонел во повеќето меѓународни организации да се изработат етички стандарди за јавен сектор. Можеби највлијателни од сите се стандардите кои ги утврдуваат Советот на Европа и ОЕЦД. Моделот кој го предвидува Советот на Европа во Кодексот за однесување на јавните службеници препорачува државите членки да пропишат вршење на јавните работи на политички неутрален, непристрасен, обзирен и законит начин, како и тоа дека јавниот службеник треба да биде верен и одговорен за законито и легитимно избраните власти и да се однесува љубезно кон претпоставените раководители (Кораћ, 2013).

Значи, соодветна основа за етика на јавната управа дава збир на меѓународни стандарди од општ карактер усвоени како препорака на ОЕЦД – Начела за управување со етика на јавната служба (OECD, 1998). Се поаѓа од тоа дека за делотворна примена на етиката во јавните служби е потребно јасно дефинирање на етичките стандардивтемелени во правни норми, така што службениците точно ги знаат начелата и вредноститена кои треба да се придржуваат при извршувањето на јавните работи и каде се наоѓаат границите на прифатливо однесување. Во таа смисла се препорачува етичките стандарди и процедури да бидат јасно изложени во еден документ – кодекс на однесување. Најзначајни меѓународно прифатени стандарди на етика на јавната управа за европските земјисе резултат на повеќе иницијативи покренати во рамките на Советот на Европа и Европската Унија. Моделот на кодексот на однесување на јавните службеници (*Model code of conduct for public officials*) е донесен во 2000 година во рамките на Советот на Европа, со цел да ги одреди стандардите на интегритет и однесување за јавните службеници, како би им помогнал што полесно да ги усвојат, но и да ја запознае јавноста на европските земји точно какво однесување треба да очекува од службениците (The Committee of Ministers of the Council of Europe, 2000).

Институциите на Европската Унија поради јакнење на интегритетот на своите службеници изградиле и усвоиле повеќе основни етички кодекси, кои подоцна послужиле како модел за посебни кодекси на телата и агенциите на Европската Унија. Европскиот омбудсман, во рамките на своите овластувања да ги испитува жалбите во однос на постапувањето на наднационалните институции и тела спрема граѓаните, препорачал усвојување и доследна примена на кодекс на соодветно административно постапување. Црпејќи инспирација од судската практика на Европскиот суд на правдата и административното право на земјите членки на Европската Унија, Кодексот содржи голем број на материјални и процедурални принципи на управното право, како што се принципите на законитост и пропорционалност, забраната на дискриминација на правата на одбраната и обврска да ги наведе причините за одлуките. Во исто време, таа содржи барања, како што се учтивост, кои не се законски предвидливи. Се истакнува дека придонесот на омбудсманот е

поширок отколку решавањето на индивидуалните случаи. Обезбедување на добро владеење, со други зборови, проактивната функција на омбудсманот што вклучува предлагање промени во функционирањето на администрацијата, е подеднакво важно. Оваа улога на омбудсманот може да се концептуализира во три категории: (а) етичките правила да се направат повидливи, (б) законските обврски да се толкуваат во светло на етичките принципи и (в) да се спроведе ангажирање со институциите. (<http://www.ombudsman.europa.eu/activities/speech.faces/en/49379/html.bookmark>). Сличен кодекс за унапредување на интегритетот на наднационалните службеници кој содржи значајни етички стандарди е Кодексот за административно постапување на службениците на Европската комисија во односите со јавноста (*Code of Good Administrative Behaviour for staff of the European Commission in their relations with the public*), усвоен 2000 година.

Исто така, значајни се насоките за примена на етичките норми во јавниот сектор кои ги пропишуваат здруженијата на јавни службеници од соодветните струки. Вакви стандарди во поглед на интегритетот има пропишано Етичкиот кодекс на Американското друштво за јавна управа (*ASPA Code of Ethics*), чие влијание е и надвор од Соединетите Американски Држави пред се поради развиената меѓународна соработка.

Во современи услови како општо правило на етиката се истакнува сфаќањето дека извршените јавни работи мора да бидат отворени за увид на јавноста, со малубројни и однапредјасно и детално утврдени отстапувања (Кораћ, 2013). Но, Кодексот за однесување на јавните службеници на Советот на Европа предвидува и обврска за јавниот службеник на соодветен начин да се грижи за безбедноста и доверливоста на информациите и документите од делокругот на своето работење. Во таа смисла службеникот може да ги даде на увид информациите само во согласност со законските прописи и предвидената постапка, но, истовремено, информациите од свој делокруг на работа не би требало да ги користи на несоодветен начин, да ги задржува за себе, ниту да шири службени информации за кои разумно може да претпостави дека се неточни или дека доведуваат до заблуда. Значи, обврската за почитување на начелото на јавност во вршењето на своите работни задачи и обврските за доверливост треба да се што повеќе урамнотежени.

И санкциите за непочитување на кодексите варираат, почнувајќи од административни санкции како што се прекори, до отпуштање и други дисциплински мерки. Некои кодекси може да не вклучуваат санкции туку, едноставно, да посочуваат на кривичните дела за корупција во постојните кривични закони. Притоа, во голема мера ефикасноста на кодексот може да зависи од санкциите што се обезбедени. Опсегот за преземање на дисциплински мерки е, секако, поширок отколку опсегот на кривичните мерки. Во секој случај како значајна се истакнува потребата самите службеници да бидат консултирани во текот на подготовката со цел да се обезбеди што поголемо почитување на кодексите кои ги утврдуваат етичките

стандарди за однесување на јавните службеници (Совет на министри, Комитет на министри, 2005).

Може да се каже дека во рамките на реформите започнати во земјите во транзиција од средината на 90-тите години на минатиот век започнуваат да се донесуваат закони за државни и јавни службеници, антикорупциски стратегии и мерки, закони за спречување на судир на интереси, а подоцна и етички кодекси и кодекси на однесување. Според Palidaukaite¹ повеќето кодекси во посткомунистичките земји се појавиле во 2000- година како „донекаде понов феномен на основа на кој нововтемелените демократии градат нови управни традиции“. (Marcetic, 2013)

3. ЕТИКА ВО ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Република Македонија од потпишувањето на Договорот за стабилизација и асоцијација во 2001 година и особено по добиениот статус на земја кандидат за членство во Европската Унија во 2005 година, се обидува да ги достигне административните критериуми за членство во Унијата и да создаде услови за приспособување на националните административни структури на механизмите на јавната администрација на Европската Унија. Во 2004 година Договорот за стабилизација и асоцијација помеѓу Македонија и Европската Унија стапи во сила и во 2009 година Комисијата за прв пат му препорача на Советот отворање на претпристапни преговори со земјата. Во 2012 година започна пристапен дијалог на високо ниво на Владата на Република Македонија и Комисијата, со цел да се внесе нова динамика во реформскиот процес за членство во Европската Унија. Со цел да се достигнат административните критериуми за членство во Унијата беше донесена првата Стратегија за реформа на јавната администрација во 1999 година. Оваа Стратегија требаше да овозможи создавање на основни услови за понатамошен реформски процес со измена на основното законодавство за јавната администрација во рок од три години. По преземените законодавни и институционални промени предвидени во Стратегијата може да се каже дека третиот период кој предвидуваше имплементација на правната регулатива иако есенцијален, за жал, се покажа како помалку успешен дел од другите напори за реформа на јавната администрација. Во 2010 година, беше усвоена нова Стратегија за реформа на јавната администрација (2010-2015), која предвидуваше во период од пет години јавната администрација да стане ефикасна, ефективна и одговорна, со услуги ориентирани кон граѓаните, кои се

¹ Palidaukaite е меѓу првите автори кои направиле компаративна студија за етичките кодекси на однесување на јавните службеници и нацрти на документи кои во тоа време сè уште не биле усвоени, во десет земји од Средна и Источна Европа. Таа ги компарирала кодексите на Естонија (1999), Бугарија (2000), Латвија /Летонија/ (2000), Чешка (2001), Македонија (2002), Полска (2002), Албанија (2002), Словачка (2002), Романија (2003) и Литванија (2003).

вршат на транспарентен и отворен начин, и кои ги постигнуваат сите вредности и стандарди на т.н. „Добро владеење“ во рамките на „Европскиот управен простор“. Акцискиот план за реформа на јавната администрација (ревизиран во 2012 година) ги трансферира целите во мерки и активности и се смета за главен документ во областа на реформата на јавната администрација од аспект на Министерството за информатичко општество и администрација, како орган одговорен за спроведување на реформата на јавната администрација.

Заклучоците на Европската комисија за напредокот на земјата во делот на реформата на јавната администрација во последните седум години не се целосно задоволителни. Имено, во 2010 година било констатирано дека напредокот е парцијален и дека, главно, се однесува на законодавни аспекти (European Commission, 2010 SEC(2010)1332), дека во 2011 година има одреден напредок (European Commission, 2011 SEC (2011) 1203 final), со тоа што е утврдена нова рамка со донесување на Стратегијата за реформа на јавната администрација и со тоа што менаџерската и операционалната одговорност за целата јавна администрација е пренесена на МИОА. И во 2012 година се констатирани одредени чекори за напредок на реформата и во делот на јавната и државна служба. Во таа насока се истакна потребата за дополнителни напори во насока на гарантирање на транспарентност, професионалност и независност на јавната администрација. Во 2014 година е нотиран понатамошен напредок со тоа што се констатира дека земјата презема посеопфатни реформи на јавната администрација. Покрај тоа се наведува дека постои напредок на одредени прашања, но и загриженост за политизација (European Commission, 2015 SWD (2015) 212 final).

До 2014 година статусот на вработените во јавниот сектор во земјата беше регулиран со законите за јавни и државни службеници, кои беа критикувани во насока на тоа дека се фрагментарни, кои влијаат врз единството, транспарентноста и одговорноста. И покрај неколку измени на овие закони, обемот на главните закони за одредување на статусот, правата, должностите и одговорноста на вработените од страна на државата и понатаму останаа ограничени во однос на бројот на институциите кои беа покриени. Затоа, голем број на вработени во јавниот сектор беа предмет на регулирање со посебни закони и/или општиот Закон за работни односи и колективните договори (European Commission, 2013, SWD (2013) 413 final). Во наредниот период бројот на вработени во јавниот сектор продолжи да расте и продолжи практиката за креирање на нови работни места за социјална и политичка основа, со што вештачки се зголеми јавната служба, поткопувајќи го принципот на заслуги и главната цел на ефикасна јавна администрација. Во последните години се истакнува сериозна загриженост за зголемената политизација на државните институции. Како резултат на тоа принципите на транспарентност, одговорност и принципот на заслуги не се применуваа целосно. OSCE/ODIHR известуваа за уверливи наводи за притисок кој бил вршен врз вработените во јавниот сектор за време на изборите во април 2014

година (European Commission, Progress Report, 2014). Со цел да се надминат ваквите состојби и да се зајакне законодавството во оваа област во 2014 година беше донесена нова законска регулатива, која се состоеше од Закон за административни службеници („Службен весник на Република Македонија“, бр. 27/2014, 199/2014, 46/2015, 154/2015, 5/2016) и Закон за вработени во јавниот сектор („Службен весник на Република Македонија“, бр. 27/2014, 199/2014, 27/2016). Ова е чекор напред кон обезбедување на унифицирана, транспарентна и отчетна јавна администрација, со воведување на заеднички принципи со цел да бидат почитувани од сите административни службеници и преку создавање на заедничка регулаторна рамка. Законската рамка е насочена кон вработување на мнозинските и малцинските заедници, со што повеќе акцент се става на принципот на заслуги (European Commission, Progress Report, 2014). Било констатирано дека донесувањето на новата законска рамка за професионална јавна служба е во согласност со принципите на административното право. Новото законодавство останува да се имплементира целосно и доследно да сенаблудува неговата примена (OECD/SIGMA, Baseline Measurement Report, 2015). Јавниот сектор дополнително е зголемен со практиката на создавање на нови работни места на политичка или социјална основа, особено пред да стапат во сила новите закони. Законот за трансформација на привремените вработувања во постојани беше донесен во февруари 2014 година, по скратена постапка и без јавна консултација на национално ниво или со партнерите од Европската Унија само неколку дена пред влегување во сила на рамковните закони. Овој Закон го заобиколува принципот на вработување врз основа на заслуги со конвертирање илјадници привремени договори за вработените во постојани државни службеници или вработени во јавниот сектор без јавен конкурс (European Commission, 2015 SWD (2015) 212 final).

Во насока на севкупно уредување на оваа област во согласност со меѓународните стандарди во 2002 година е донесен, а подоцна е изменет Законот за спречување на корупцијата со кој се уредуваат мерките и активностите за спречување на корупцијата во вршењето на власта, јавните овластувања, службената должност и политиката, мерките и активностите за спречување на судирот на интереси, мерките и активностите за спречување на корупцијата при вршењето работи од јавен интерес на правните лица сврзани со остварувањето на јавни овластувања, како и мерките и активностите за спречување на корупцијата во трговските друштва. Со овој Закон се основа Државна комисија за спречување на корупцијата како орган кој е надлежен за примена на овие мерки и активности. Во 2007 година е донесен, а подоцна и изменет, Законот за спречување судир на интереси со кој се има за цел да се обезбеди спречување на злоупотребата на јавните овластувања и должности на службеното лице за остварување на користољубиви цели за себе или за блиски лица и да се обезбеди спречување на можноста приватниот интерес на службеното лице да го загрози јавниот интерес.

Уште врз основа на претходниот Закон за државни службеници, во 2001 година директорот на Агенцијата за државни службеници донесе Кодекс за етичко однесување на државните службеници. Во Кодексот се третираа основните принципи како законитост, еднаквост, стручност, непристрасност и независност. Тој ги опфаќаше и судирите на интереси, транспарентноста, подароците, односите со јавноста, итн. По донесувањето на новата актуелна законска регулатива, а врз основа на Законот за административни службеници, министерот за информатичко општество и администрација во 2014 година го донесе Кодексот за административни службеници („Службен весник на Република Македонија“, бр. 183 од 12.12.2014 година). Со него детално се пропишуваат етичките стандарди и правилата на однесување на административните службеници. Целта на овој кодекс е поттикнување на доброто постапување и однесување на административните службеници и зајакнување на довербата на граѓаните во работата на институциите на јавниот сектор. Во согласност со членот 3 од Кодексот етичките стандарди и правилата на однесување административниот службеник ги применува во односите со колегите, со претпоставените и со странките, на неговото работното место, но и во приватниот живот и јавноста. За непочитување на одредбите на овој Кодекс, предвидено е административниот службеник да одговара дисциплински, во согласност со Законот за административни службеници. При вработувањето во службата административниот службеник потпишува изјава за прифаќање на Декларацијата за заедничката мисија на вработените во јавниот сектор, која е дадена во прилог и е составен дел на Кодексот. Инаку, предвидена е обврска покрај тоа што е објавен во „Службен весник на Република Македонија“, Етичкиот кодекс да се објавува и на веб-страниците на институциите на јавниот сектор.

Во согласност со Етичкиот кодекс административниот службеник ги почитува законските прописи и никогаш не работи на начин за кој знае или се сомнева дека е незаконски, непрописен или неморален. Тој не подлегува на притисоците за извршување на противуставни и незаконски работни задачи од претпоставените. Кодексот предвидува административните службеници при извршувањето на своите работни задачи да ги почитуваат начелата на професионалност, непристрасност, хуманост, еднаквост и социјална правда, недискриминација, политичка неутралност, да ги промовираат демократските вредности и владеењето на правото, да се залагаат за вклучување на граѓаните и засегнатите страни во процесот на креирање на политиките. Во согласност со членот 11 од Етичкиот кодекс, предвидено е административниот службеник со својот личен пример да ги промовира вредностите како: вистинитост, чесност и правичност и да ги поттикнува другите административни службеници да постапуваат во согласност со овие вредности. И овој Кодекс предвидува, она што е карактеристично, воопшто, за етичките кодекси, административниот службеник да го застапува јавниот интерес и да не се доведува во состојба на судир на личниот со јавниот интерес како и да се спротивставува на секое нечесно, несовесно и недолично

однесување во службата. Како што е предвидено и со меѓународните стандарди, а врз основа на законската регулатива предвидено е административниот службеник да им обезбедува вистинити, соодветни, навремени и целосни информации на граѓаните и на јавноста, притоа, почитувајќи го правото на приватност и заштитата на личните податоци. Административниот службеник треба да го олеснува пристапот до податоците со кои располага во своето работење и кои се потребни за остварување на правата и интересите на граѓаните и другите субјекти во заедницата. Притоа, мора да го почитува системот на степенување на класифицирани информации и никогаш да не ги злоупотребува информациите до кои дошол при вршење на работата, со цел напредување, заслуга или остварување на другличен интерес. Етичкиот кодекс ги предвидува начинот на однесување на службеникот на работното место, во приватниот живот и јавноста, начинот на постапување со предмети и документи, однесувањето со странки, однесувањето со колегите и претпоставените, стандардите на пристојно облекување и начинот на користење на ресурсите.

Во Република Македонија особено во последните години постои тенденција на доуредување на етичките стандарди на вработените во јавниот сектор со етички кодекси на однесување. Така, на пример, донесен е и Етички кодекс за инспекторите, Правилник за Етичкиот кодекс на внатрешните ревизори, Кодекс на однесување (за финансиските полицајци), Кодекс за однесување на службени лица во извршувањето на работните задачи во казненопоправните и воспитно-поправните установи и др.

4. ЗАКЛУЧОЦИ

Генерално, можеме да кажеме дека нормативните и институционални решенија за работата на јавната администрација создаваат погодни услови за етичко постапување на јавните службеници. Постојењето на јасни стандарди и насоки за етичко однесување на јавните службеници покрај тоа што влијае на подигање на квалитетот на јавните услуги кои ги дава јавната администрација влијае и на намалување на корупцијата во јавниот сектор. Со тоа се придонесува кон поефикасно остварување на основните човекови слободи и права на граѓаните и остварување на концептот на добро управување.

Демократските општества прибегнуваат кон дополнително пропишување на стандардите на етичко однесување на јавните службеници иако не постои согласност за тоа дали истите се корисни, потребни и дали поттикнуваат етичко однесување на јавните службеници. Во некои земји иако нема донесено посебни кодекси за етичко однесување, сепак, за нив е карактеристично високото ниво на почитување на етичките стандарди од страна на јавната администрација. Поради тоа мора да се истакне значењето на управната култура во одредена држава, управната и правна традиција, политичката и демократска развиеност како и многу други фактори. Поради тоа прифатливо е сфаќањето дека етичките кодекси не треба ниту да се преценуваат, ниту да се потценуваат, дека врз етичкото однесување на јавните службеници влијаат многу фактори, но дека, секако, се вредна алатка за

превенција, но во комбинација со силни институции, јасни и реални стратегии и закони. (Marcetic, 2013)

Република Македонија подолг временски период спроведува реформи во јавната администрација, кои последните години се поинтензивни и посеопфатни во насока на усогласување со меѓународните стандарди и во оваа област. Како што е нотирано и во извештаите од релевантните меѓународни институции, генерално, постои солидно законодавство за јавната администрација и работењето на јавните службеници. Меѓутоа, она што најчесто се забележува е нецелосна, неконзистентна и парцијална примена на правните акти. Покрај тоа постоењето на партизација и нецелосната примена на мерит системот дополнително ја влошува состојбата. Поради тоа основано се поставува прашањето дали донесувањето на Етичкиот кодекс за административните службеници (и други етички кодекси на однесување на вработените во јавниот сектор) може да придонесе и во колкава мера влијае кон законито и професионално постапување на јавните службеници во Република Македонија. Сепак, може да се заклучи дека, генерално, во земјата постои потреба од вакво нормативно утврдување на етички стандарди за однесување на јавните службеници, особено имајќи ја предвид политизацијата на јавната администрација, традицијата, управната култура и сè уште бирократскиот начин на функционирање на јавната администрација во некои области. Значаен придонес кон подигање на свеста за неопходна потреба од етичко постапување во јавната администрација би дале лидерите на јавните органи, доколку со свој личен пример покажат како треба да се однесуваат службениците во вршењето на јавната функција, потоа инвестирањето во образованието, континуираните обуки од областа на етичкото постапување и, особено, промовирање на административна култура при давањето на услуги на граѓаните.

ЛИТЕРАТУРА

1. Acimovska-Maletic, I., 2007. Preparing Public Administration for Europeanadministrativespace,LegalLife, Journal of legaltheory and practice, Association of lawyers in Serbia, Beograd, Vol. 10.
2. Аќимовска-Малетиќ, И., Димитријевиќ, П., 2015. *Управно право*, Факултет за безбедност – Скопје, Универзитет „Свети Климент Охридски“ – Битола.
3. Marcetic Gordana, Eticki kodeksi i etika javnih sluzbenika, *Croatian and Comparative Public Administration*, god. 13, (2013), br. 2.
4. Кораћ, Т. Срђан, *Етичка димензија јавне управе*, (докторска дисертација), Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2013.
5. Cendon, Antonio Bar, „Accountability and Public Administration: Concepts, dimensions, developments“, *Openness and Transpaency in*

- Governance: Challenges and Opportunities*, European Institut of Public Administration, Maastricht, the Netherlands, 1999.
6. Radhika, D., Ethics in Public Administration, *Journal of Public Administration and Policy Research* Vol. 4(2) pp. 23-31 March, 2012, Available online at <http://www.academicjournals.org/JPAPR>.
 7. Petrovic, Milan, *Nauka o upravljanju kao pretpostavka upravne politike* (opsti deo), Nis, 2006
 8. Koprić, I., Musa, A., Lalić-Novak, G., 2012. Europski administrativni proctor, *Institut za javnu upravu*, Zagreb.
 9. Вујаклија, Милан, *Лексикон страних речи и израза*, 1980.
 10. Препорака на OECD – Начела за управување со етика на јавната служба (*Principles for Managing Ethics in the Public Service*). („Principles for Managing Ethics in the Public Service“, *PUMA Policy Brief*, No. 4, May 1998, Public Management Service, OECD, www.oecd.org/dataoecd/60/13/1899138.pdf)
 11. Совет на министри, Комитет на министри, *Препорака (П) 2000) 10 на Комитетот на министри до државите членки за Кодексот на однесување на јавните службеници*, во компилација на инструменти на Советот на Европа, Корупција и организиран криминал, Фер и ефикасна правда, Административно право, Скопје, декември 2005
 12. „Model code of conduct for public officials“, Appendix to Recommendation No. R (2000) 10, 11 May 2000, The Committee of Ministers of the Council of Europe, [www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec\(2000\)10_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec(2000)10_EN.pdf).
 13. „The European Code of Good Administrative Behaviour“ достапен на: www.ombudsman.europa.eu/resources/code.faces.
 14. „Code of Good Administrative Behaviour for staff of the European Commission in their relations with the public“, достапан је на: http://ec.europa.eu/civil_society/code/_docs/code_en.pdf.
 15. „What is Good Governance?“, The United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), 24 December 2006, www.unescap.org/huset/gg/governance.htm
 16. „Stocktaking on the Notions of ‘Good Governance’ and ‘Good Administration’“, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Council of Europe, 8 April 2011, Strasbourg, [www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD\(2011\)009-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD(2011)009-e.pdf)
 17. Влада на Република Македонија, *Стратегија за реформа на јавната администрација (2010-2015)*, 2010.
 18. Закон за административни службеници („Службен весник на Република Македонија“, бр. 27/2014, 199/2014, 46/2015, 154/2015, 5/2016)
 19. Закон за вработени во јавниот сектор („Службен весник на Република Македонија“, бр. 27/2014, 199/2014, 27/2016)

20. Кодекс за административни службеници („Службен весник на Република Македонија“, бр. 183 од 12.12.2014 година)
21. Етички кодекс за инспекторите („Службен весник на Република Македонија“, бр. 108 од 17.07.2014 година),
22. Правилник за Етичкиот кодекс на внатрешните ревизори („Службен весник на „Република Македонија“, бр. 136 од 12.10.2010 година),
23. Кодекс за однесување на службени лица во извршувањето на работните задачи во казненопоправните и воспитно-поправните установи („Службен весник на Република Македонија“, бр. 123 од 09.10.2007 година)
24. EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 10.10.2012, SWD (2012) 332 final, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA, 2012 PROGRESS REPORT, accompanying the document, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL, Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013 {COM(2012) 600 final}.
25. EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 16.10.2013, SWD(2013) 413 final COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA 2013 PROGRESS REPORT Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Enlargement Strategy and Main Challenges 2013-2014 {COM(2013) 700 final}.
26. European Commission, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Progress Report, enlargement, October, 2014.
27. European Principles for Public Administration, SIGMA Papers, No. 27, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5kml60zwd7h-en>)
28. OECD/SIGMA, Baseline Measurement Report, The Principles of Public Administration, The Former, Yugoslav Republic of Macedonia, April 2015
29. OECD/Sigma, Principles of Public Administration, 2014.
30. EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 10.11.2015 SWD(2015) 212 final COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA, Report 2015, *Accompanying the document* COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS EU Enlargement Strategy, {COM(2015) 611 final}, {SWD(2015) 210 final}, {SWD(2015) 211 final}, {SWD(2015) 213 final}, {SWD(2015) 214 final}, {SWD(2015) 215 final}, {SWD(2015) 216 final}
31. <http://www.ombudsman.europa.eu/activities/speech.faces/en/49379/html.bo> okmark

проф. д-р Марјан Николовски

Факултет за безбедност - Скопје

м-р Борче Петревски

Министерство за внатрешни работи

ПО ПАТЕКИТЕ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ- КРИМИНАЛИСТИЧКАТА ЕДУКАЦИЈА

Апстракт

Денес живееме во епоха на блескави технички откритија, кои, за жал, покрај улогата на осовременување, поедноставување и подобрување на условите за живот, наоѓаат своја примена и кај извршителите на тешки кривични дела за усовршување на начинот на извршување на делото, односно т.н. „*modus operandi*“ како и за инфилтрирање во системот и за прикривање на извршителите. За да се спротивставиме на таквите облици на извршување на кривичните дела потребно е примена на нови научно-технички откритија во усовршување на едукацијата и обучување на вработените во институциите чија основна надлежност е справување со таквите облици на криминалитет.

Криминалитетот претставува сериозна закана за остварување на основните права на граѓаните и функционирање на демократските институции. Припадниците на криминалните групи не избираат методи и средства за остварување на своите цели, настојувајќи да се инфилтрираат во постојните системи на институциите. Модалитет на нивното дејствување се разни форми на влијанија, како би успеале да ги придобијат поединците од државните органи и институции, инволвирајќи ги своите припадници во највисоките органи на власта, по пат на корупција на одредени функционери. На тој начин припадниците на криминалните групи го оневозможуваат функционирањето на институциите кои имаат директна надлежност во нивното расветлување.

За да се спротивставиме на тој облик на дејствувања на припадниците на криминалните групи, не е доволно само да се прифатат и ратификуваат меѓународните акти и промени во националната регулатива која се однесува на расветлување на кривични дела, од особено значење е кадрите кои имаат директна надлежност во превенирање, спречување и расветлување на кривичните дела да имаат познавања од областа на криминалистичките науки. Денеска припадниците на криминалните групи ги следат светските достигнувања на науката и истите ги применуваат во извршување на современи облици на криминалитет, како и нивна примена во разни модалитети на инфилтрирање во институции и нивна заштита од гонење. На тој начин се оневозможува успешно функционирање на институциите. Поединци од институциите наместо да работат на расветлување на активностите на криминалните групи, истите дејствуваат на нивно прикривање

и заштита. На раководни места се поставуваат несоодветни кадри со минимални знаења или без познавање на криминалистиката со што истрагите се водат во погрешен правец што, всушност, е и целта на криминалните групи. Едноставно, доколку вработените во институциите, надлежни за справување со тој вид криминалитет, немаат познавања од криминалистиката и специјалистичка наобразба за одредени специфики на новопројавените облици на криминал, истите ќе бидат оневозможени во извршувањето на своите функции со што ќе се овозможи припадниците на криминалните групи секогаш да бидат чекор пред надлежните институции. Секако дека освен базичното криминалистичко образование, од големо значење е и перманентната и континуирана специјалистичка едукација на кадрите кои работат на справување и осветлување на тој тип кривични дела.

Безбедносните институции, надлежни за справување со криминалот во поглед на кадарот претставуваат сложена структура, што од своја страна бара познавање, пред сè, на криминалистичката наука, примена на најнови резултати од научно-истражувачката работа на надлежните високообразовни институции кои образуваат кадри од областа на безбедноста и криминалистиката, како и континуирана едукација на тие кадри. Покрај базичното криминалистичко образование, неопходно е организирање на посебна едукација во одделни области и тоа: превентивно -набљудувачка дејност, контролна дејност, дејност во собирање информации, криминалистичка анализа на тие информации, дејност во собирање на докази за подготвување и извршување на тие кривични дела, истражувачко-научна дејност, менаџмент и сл..

Клучни зборови: криминалистичко образование, научно-истражувачка работа, едукација, специјализација, кривични дела, криминалитет.

Воведни белешки

Свети Климент Охридски (роден 836 година, а умрел 916 година во Охрид) е еден од учениците и доследни следбеници на големото духовно дело на светите солунски браќа свети Кирил и свети Методиј, кој учествувал во извршувањето на Моравската мисија. По смртта на свети Методиј бил истеран од Панонија од страна на Германците, и побарал спас и добил засолниште во Бугарија, која во тоа време управувала со голем дел од територијата на Македонија. Со дозвола на бугарскиот кнез Борис I отишол во областа Кутмичевица каде во 886 година ја формирал Охридската книжевна школа – позната како прв Словенски универзитет, а од 893 година му се придружил и свети Наум Охридски. Од таа школа излегле 3.500 ученици подготвени за просветителска дејност.

Во Охридската книжевна школа се подготвувал образован кадар кој понатаму бил испраќан да врши учителска, проповедничка и свештеничка дејност во сите делови на Западна Македонија, во денешна Албанија и во другите делови на средновековна Бугарија. По смртта на свети Климент и

свети Наум Охридски Книжевната школа ја продолжиле нивните ученици, кои, главно, се занимавале со препишување на творбите на светите учители.

Во склад со насловот на конференцијата посветена на свети Климент Охридски, во трудот под наслов „По патеките на свети Климент – криминалистичка едукација“, ќе се обидеме да дадеме одредени размислувања и прилог во насока за поквалитетна едукација на кадрите за ефикасно справување со криминалитетот како негативна општествена појава во современите услови на живеење.

Криминалитетот денес

„Доживотното учење значи учење насочено спрема самиот себе и спрема сопствениот развој. Тоа е начин како би се разбрал самиот себе и светот“

(Гросс, 1977).

Една од карактеристиките на современиот свет е брз развој на науката, техниката, технологијата, електрониката, информатиката. Таков развој на науката не само што придонесува за развој на целокупното општество, односно поедноставување на условите за живот на секој човек, туку доведува и до тоа извршителите на современите облици на криминал, при извршувањето на кривичните дела, да остануваат неоткриени помеѓу другото и поради примена на современи научно-технички сознанија, современа технологија на комуникација, во „*modus operandi*“ како и во прикривање на истите кривични дела. Од тој аспект кога зборуваме за разоткривање на тој тип на кривични дела, мора да се следат најновите достигнувања во областа на криминалистичките науки, во следење на методите и средствата кои ги применуваат организирани криминални групи (ОКГ)¹, во извршувањето на новите облици на организиран криминал, како би се овозможил развој на методиката во следење и расветлување на истите облици.

Почетокот на новиот милениум се карактеризира со користење на достигнувањата на науката и технологијата, која, меѓу другото, наоѓа примена и во усовршување на начинот на извршување и прикривање на кривичните дела од областа на организираниот криминал. Институции кои се надлежни за расветлување на тие кривични дела, во принцип, секогаш се чекор зад извршителите, тие трагаат по научните достигнувања кои би им помогнале во разоткривањето и сузбивањето на тој тип на криминалитет. Програмата на криминалистичкото образование и едукацијата мора да се приспособува спрема новите начини на извршувања и прикривања на кривични дела од страна на криминалните групи.

¹ UN Convention against Transnational Organized Crime, Article 2 Use of terms For the purposes of this Convention:

„Organized criminal group“ shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes of offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit

Модерните општества во светот денес се под закана на новопројавени облици на криминалитет, кој не познава никакви граници, ниту територијални, ниту, пак, административни. Криминалитетот е најголемиот противник на современиот свет, кој го оневозможува и го кочи неговиот развој. За разлика од класичниот криминал, современите облици на криминал имаат поголем обем и интензитет на дејствување во повеќе општествени сфери, а, исто така, се разликува и по тоа што ефектите предизвикани од неговото дејствување се далеку посериозни и имаат големо негативно влијание на цивилизациските добивки. Денес во светот речиси и не постои земја која не е зафатена или е имуна на овој тип на криминал.

Криминалитетот е присутен во сите држави, како во оние добро развиени и уредени држави, така и во оние економско неразвиени и неуредени држави, притоа, криминалитетот подеднакво ги погодува како државата и нејзиното уредување, така и општествените и приватните интереси на граѓаните, вклучувајќи го и нивниот живот, со примена на разни облици на насилство.²

Адекватен одговор на криминалитетот е можен, единствено, со креирање на адекватна криминална политика, во која ќе земат учество и ќе имаат свој придонес и кривичноправните, криминолошко-криминалистичките и социолошките научни работници кои се занимаваат со научни истражувања на оваа проблематика. Вистинската криминална политика не смее да се креира со *ad hoc* решенија, мислења и поединечни трудови. Истата мора да се базира на солидни емпириски и компаративни истражувања, добра организација, повеќе стручни и научни дебати, **адекватна едукација**³ на кадрите надлежни за справување со криминалитетот. Криминалистичката наука неопходно е во континуитет да се развива и надградува во разработка на нови методи и средства кои би биле адекватни во расветлување на современите облици на криминалитетот. Денес, речиси е невозможно со примена на традиционалните криминалистички методи, односно со оперативно-тактичките и истражни постапки во откривање и истражување на современите облици на криминалитетот. Од тие причини потребно е да се институционализираат и применуваат современи методи на откривање и истражување на кривичните дела од областа на криминалитетот. Таквите современи методи се предмет на интерес на проучување на современата криминалистичка наука. Причина повеќе за ваквото сфаќање е фактот дека во светот најмногу⁴, како теоретски

²Како илустрација на ваквото тврдење доволно е да се наведе фактот дека само во Европа во 2000 година идентификувани се 1.000 нови организирани криминални групи, т.е. дека на подрачјето на Европската Унија, спрема податоците на ЕВРОПОЛ, во 2002 година фигурирале 4.000 организирани криминални групи, со приближно 40.000 членови. European Union organized crime report, Evropol, Luxembourg, 2003, pp 8, Organized crime situation report, 2004-Focus on the threat of cybercrime, Council of Europe, Strasbourg, December 2004, pp.37

³Зборот едукација доаѓа од латинскиот збор educate - што би значело водење.

⁴Во Соединетите Американски Држави во 1970 година донесен е Закон за корумпираните организации и организации под влијание на рекетирање, познат како РИКО закон. Основна задача на овој Закон бил започнување на единствен судски процес против цела група

така и практично, се применуваат современи методи за справување со криминалитетот, за што сведочат и успешните истраги и расветлување на повеќе облици на транснационалниот криминал во последните неколку години.

Специфични карактеристики на криминалитетот во Република Македонија

Транзицијата на посткомунистичките земји вклучувајќи ја во таа група и Република Македонија се карактеризира со трансформирање од еден во друг општествено-економски и општествено-политички систем, период во кој се јавува вакуумско нарушување на старите и воспоставување на нови вредности. Таквите радикални промени, го генерираат и етаблираат современиот криминалитет.

Во суштина, причините за сето тоа се наоѓаат во воведување на брзи, објективни и силни економски и политички промени, со кои ризикот за појавување и развој на криминалитетот се доста големи.⁵

Како последица на тие промени ослабува ефикасноста на кривичното гонење, се зголемуваат (не)откриени случаи на тешки злосторства. Преминот од диригирана во пазарна економија предизвикува дисфункционалност на системот и објективно ги турка субјектите на пазар спрема **„снаоѓање по секоја цена“**. Во борбата за опстанок во нерегулирани услови, водечка идеја постанува онаа на користење на сите можни, законски и незаконски средства за опстанок и остварување на профит. Тоа, од своја страна, создава услови за појава на организирана структура. На таков начин се отвора пат за вонпазарна **„сива“** економија. Голем процент од бруто-домашниот производ на повеќе посткомунистички држави се полнеше токму од таа **„сива“** економија. Поради одржување на социјалниот мир, истата беше молчешкум толерирана.

Условите за појава и развој на криминалитетот во различни држави и региони во светот се различни. Развојот на криминалистичката наука и специјалистичката едукација, мора да ги има предвид сите горенаведени специфичности, услови и начини кои се карактеристични во тоа подрачје. Криминалистиката со своите научни достигнувања ги поставува општите рамки за успешно справување со криминалитетот, но, секако, дека не можеме да зборуваме за универзален модел во едукација во сите земји, тие модели треба да се приспособуваат спрема специфичните облици на криминалитетот кои егзистираат на тие подрачја. Причините и облиците на криминалитетот

организирани криминалци за свои различни дејности на организиран криминал и на истите да им се оневозможи располагање со нелегално стекнат капитал. РИКО законот вовел два концепта: прв, теорија на истрага на криминални организации и втор, теркот на рекетирање под кој се наведуваат дејностите на организираниот криминал

⁵За причините за организиран криминал во земјите од Балканот види поопширно кај: В. Dobovshek /Transnational Organized crime – In the western Balkans – The HUMSEC project is supported by the European Commission under the Sixth Framework Programme „Integrating and Strengthening the European Research Area“ /http://www.etcgraz.at/cms/fileadmin/user-upload/humsec/Workin_Paper

во различни држави се различни. За успешно да се справиме со тој тип на криминал со тие специфичности мора, помеѓу другото, криминалистичката наука подетално да ги истражува и обработува тие специфични фактори и нивно имплементирање во програмите за едукација на кадрите, за секоја од нив поединечно и во различни етапи. На тој начин можеме да зборуваме за развој на современата криминалистичка наука која ги следи и истражува најновите феномени кои се предизвик во расветлување на современите облици на криминалитет.

Криминалистичката наука како основа во оспособување на кадри за справување со криминалитетот

Кога станува збор за откривање и докажување на кривичните дела, основен услов е имање на познавања од криминалистичката наука. Криминалистиката во основа е наука која ги истражува и применува научните методи, правила и искуства во откривање и обезбедување на материјални докази и расветлување на кривични дела и нивните извршители, како и спречување на нови планирани и непланирани кривични дела. Едноставно, денес е невозможно расветлување на современи облици на криминалитет без примена на резултатите од научните истражувања од областа на криминалистичката наука. За криминалистиката е основно:

1. Познавање на појава на кривични дела (податоци кои се мошне битни за расветлување на кривичните дела);
2. Истражување на методологија (можности за откривање и прибирање на податоци кои стојат на располагање) и
3. Разработка на методика на нивно откривање и разјаснување (како да се постапува во конкретни облици на кривични дела).

Денес, криминалот и извршителите на софистицирани облици на криминал во значајна мерка ги одредуваат правците во развојот на криминалистиката како наука. Со цел откривање, разјаснување и докажување на извршени кривични дела, криминалистиката користи свои постојни методи, но и ги приспособува и развива новите методи. Извршителите се обидуваат да изнајдат подобри начини за извршување на кривичното дело, избирање на соодветни средства за извршување, да се стекне со што поголема добивка од извршеното кривично дело а притоа да не биде откриен, што е, всушност, и целта на секоја криминална групација.

Во минатото развојот на криминалистичката методологија во значителна мерка бил реактивен. На реализирани случаи се развивале методи и одредени стандарди во откривање и разјаснување на кривичните дела. Денес имаме поголема можност на проактивно дејствување, развој на виртуелни мултиваријантни модели и превенција на кривични дела. Криминалистиката треба да овозможи да дејствуваме на начин така што вредностите во заедницата да ги заштитиме пред да станат мета на кривично дело. Кривичното законодавство предвидува и нови кривични дела од областа на сериозниот и организираниот криминалитет, поради што и се наметнува

потребата од развој на нови методи за откривање и разјаснување на овие облици на кривични дела.

На субјектите кои се надлежни за справување со овие облици на криминалитет, често поради својата големина, потребно им е повеќе време за промени и приспособување, додека од другата страна, пак, извршителите многу вешто и бргу реагираат и на најмалите знаци на опасност и се приспособуваат во движење. Од тој аспект и современата криминалистичка наука треба да ги следи и истражува најновите начини на извршување на тој тип на кривични дела, и понудување на нови методи и средства кои би биле адекватни во превенирање, следење и попречување на извршување на новопројавените облици на кривични дела.

Неопходност од примена на научно-истражувачките резултати од криминалистиката и перманентната едукација

За да можеме да се спротивставиме на новите современи облици на криминалитетот, со сите свои предизвици и опасности, еден од основните и неопходни услови е примена на современите криминалистички достигнувања како и адекватна и перманентна едукација на кадрите надлежни за справување со овој тип на инкриминации. Учењето (едукацијата) мора да биде доживотно.

Дека навистина се неопходни постојани криминалистички истражувања како и примена на резултатите од тие истражувања во оспособување, образување и збогатување со знаења на вработените во институциите надлежни за справување со криминалот, зборуваат и резултатите кои се добиваат од анкетирање на кадрите од надлежните институции пред и по спроведените програми за едукација во областа на организираниот криминал. Ова укажува на неминовна потреба од перманентна едукација и дообучување на кадрите кои професионално се занимаваат со спречување на разни облици на криминалитет. По принципотна доживотно учење потребна е континуирана и систематска обука на надлежните кадри со целпоефикасно и поуспешно справување со криминалитетот. Во тој контекст донесен е Правилник за обука на Министерството за внатрешни работи.⁶

Во рамките на Министерството за внатрешни работи, поради поефикасно справување со современите облици на криминал, формиран е Центар за справување со сериозен и организиран криминал. Во рамките на тој Центар одредени се ментори кои ја подготвуваат и спроведуваат обуката со најновите криминалистички достигнувања во посебните сегменти на дејствување. Раководителот на Центарот во континуитет ги следи потребите и обучувањето на ментори за одредени подрачја, во рамките на тој Центар. Обуката во Центарот се спроведува на основа на наставен план и програма со најсовремени криминалистички содржини а во согласност со Стратегијата за обука на Министерството, Стратешкиот план на Министерството и

⁶Правилник за обука на Министерството за внатрешни работи („Службен весник на Република Македонија“, бр. 120 од 2.10.2009 год.)

Стратегијата за управување со човечки ресурси на Министерството за внатрешни работи.

Значењето на обуката на надлежните кадри за справување со современите облици на криминалитет, пред сè, на полициските службеници е со целправовремено препознавање, превенирање и спречување на новите облици на криминалитет. Адекватен пример за тоа е примерот на Њујоршката полиција која реализира обукасекогаш кога полициските службеници добиваат унапредување, со цел гаранција декаистите би можеле да се справат со поголеми одговорности. Новите раководители се запознаваат со етичките дилемиод аспект на раководителот, а на полициските службеници им се покажуваат видеоснимки одредени тестови, како и учење по пат на играње на таа функција, а истите треба да одлучат како би реагирале при таквите состојби.⁷

Криминалистичкото образование не смее да биде едноставен збир на информации кои не се менуваат и едноставно се пренесуваат од генерација на генерација. Појавување на нови методи и средства во извршување и прикривање на нови облици од областа на криминалитетот секојдневно се појавуваат во нови форми. Забрзаните промени бараат флексибилност, способност на собирање и презентација на нови информации. Оттаму, организации и институции кои немаат изградено систем на криминалистичко образование и перманентна обука не можат да очекуваат успех во справување со новопројавените облици на криминалитет. Единствен начин стручните лица од тие области да се соочат со нови предизвици во модерниот свет денес е основното криминалистичко образование, навремена, перманентна и квалитетна едукација како и професионална, стручна обука на припадниците на институциите надлежни за справување со организираниот криминал. Единствено, оние институции кои инвестираат во развојот на криминалистичкото образование и перманентната едукација на своите кадри би можеле адекватно да одговорат во справувањето на современите облици на криминалитет. Кај припадниците на специјализираните институции покрај основното криминалистичко образование, специјалистичката наобразба, неопходна е перманентна обука која во континуитет ги следи најновите трендови во таа проблематика и благовремено во континуитет ги пренесува тие сознанија на надлежните институции, во зависност од нивните конкретни функции во целокупниот систем.

Појавни облици на криминалитет, како и самата структура на криминалните групи, се разликуваат од држава до држава. Она што е специфично во некои западни земји, каде криминалот се јавува во облик на шверц на алкохол и цигари, во други земји се јавува како - платени убиства, а во трети како - економско-финансиски криминал и слично. Сето тоа доведува до разлика во пристапот на државата при дефинирањето на модели во справувањето со криминалитетот, базичното криминалистичко образование,

⁷ Прирачник за полициски интегритет, ДЦАФ, Словачка, 2012, стр. 83

потесната специјализација и обука на кадри за расветлување на тој облик на криминалитет кој е карактеристичен за таа држава, односно регион. Сите држави при градење на политика за борба со криминалот, ги земаат предвид овие карактеристики и на тој начин настојуваат да изградат модел на образование и едукација на кадри кои би биле оспособени за навремено детектирање и спречување на таквите облици на криминалитет на тие подрачја.

Со оглед на фактот дека криминалот добива сè повеќе на значење во последниот период, институциите надлежни за справување со истиот формално-правно се етаблирани и се наоѓаат во период на екипирање, структурирање и стручна едукација за одредени специјалности во таа област. Тука би го споменал значењето на континуираната обука со оглед на фактот во континуитет да имаме промени, пред сè, во правно-нормативното регулирање на новопројавените облици на криминалитет.

Би навел одредени надлежни институции за справување со современите облици на криминалитет, каде е неопходно базично криминалистичко образование, како и перманентна специјалистичка едукација на кадрите, а тоа се, пред сè: Министерството за внатрешни работи, Судот, Јавното обвинителство, Полицијата, Царината и Финансиската полиција. Од друга страна, пак, постојат органи-институции кои директно⁸ или индиректно имаат влијание на борбата со криминалот (кои не припаѓаат на органите кои го спроведуваат законот), но кои по природата на задачите, даваат голем придонес во борбата и справувањето со криминалот.

Можеме да зборуваме за повеќеинституционален пристап во справување со криминалитетот, но од тој аспект неопходна е обука која ќе биде приспособена на соодветните законски надлежности на тие институции.

Еден од можните модалитети на криминалистичкото образование и специјалистичката едукација

Во процесот на криминалистичкото образование и едукацијата на стручните кадри надлежни за справување со криминалитетот, неопходно е да се обезбедат неопходните услови за работа, како би можеле да ги добиваат неопходните криминалистички знаења, вештини и ставови кои се неопходни за извршување на суштинските задачи на своите работни места.

Тој профил на кадри не треба да поседува, единствено, квантум на знаења, туку и:

- *Предиспозиции и способност да дејствуваат на правилен начин во различни нови ситуации, при пројавување на нови начини на извршување и прикривање на тој тип на криминалитет;*
- *Одлични комуникациски способности;*

⁸Во група на органи кои директно учествуваат во борба со организираниот криминал, освен безбедносните органи за спроведување на законите, спаѓаат и другите органи како, на пример, Агенцијата за финансиско разузнавање и др.

- Поседување на способност да работат со други - тимска работа, да анализираат, да бидат методични и да трагаат по решенија за истакнатите проблеми.

Обуката на кадри надлежни за справување со криминалот мора да се концептираво два основни сегмента и тоа:

- **Перманентно криминалистичко образование и**
- **Специјалистичка едукација за расветлување на конкретни облици на организиран криминал**

Шема бр. 1

Типови образование и едукација на кадри надлежни за справување со криминалот

- **Перманентно криминалистичко образование** опфаќа базично-високообразовно криминалистичко образование кое ги следи сите новини: во казненоправниот дел, процесниот, криминалистичкиот и слично. На тај начин сите поединци како дел од системот за борба со криминалот секогаш ќе бидат во тек со најновите достигнувања во таа проблематика, како би можеле адекватно да се постават и да ги извршуваат своите обврски во својот делокруг на работа.
- **Специјалистичката едукација** тесно е поврзана за сите специфики на одделни облици на современите облици на криминал (недозволена трговија со оружје, дрога, насилен криминал, трговија со луѓе, криумчарење мигранти и слично) и детално и стручно пренесување на знаења на кадрите кои се специјализирани за расветлување на тој облик на криминал.

Втора поделба на обуката на кадрите надлежни за справување со криминалот е спрема начинот на нејзиното планирање, организирање и спроведување во согласност на потребите на припадниците на Центарот за справување со организираниот и сериозниот криминал. Таа обука може да биде:

- *Централизирана и*
- *Децентрализирана*

Централизираната обука се планира и организира од страна на организациските единици надлежни за управување со човечки ресурси на Министерството, со цел поуспешно извршување на специфичните работни обврски на тоа одделение за справување со организираниот криминал. Централизираната обука се организира и спроведува во Центарот за обука при Министерството за внатрешни работи.

Децентрализираната обука се организира и се спроведува во рамките на организациските единици на Министерството (Сектори за внатрешни работи) каде дејствуваат одвоени оперативни работници на Одделот за справување со сериозниот криминал. Децентрализирана обука се спроведува преку семинари, работилници, курсеви и слично.

Вообичаено по завршувањето на обуката се спроведува евалуација, која содржи:

- Добиени информации од учесниците на обуката во однос на содржината и методите на обуката;
- Процена за степенот на исполнување на задачите со целите на обуката;
- Процена на резултатите и придобивките од спроведената обука во однос на исполнувањето на утврдените цели за нејзиното спроведување.

Неопходно е повремено да се проверуваат и знаењата во одредени области, спроведување на анкета за теми кои не се доволно обработени, како би можело истите да бидат планирани во наредниот период. Да се прифати концептот самите поединци кои практично се сретнуваат со разно-разни проблеми во текот на работењето да иницираат предлог-теми за стручна разработка и нивно детално разјаснување. Тој концепт во кој поединци преземаат иницијатива, со или без помош на други ги определуваат своите потреби за натамошно усовршување, ги формулираат целите на учењето, ги идентификуваат човечките и материјалните ресурси на учењето и ги оценуваат резултатите од учењето. Таков начин на учење спроведуваат лица кои имаат допирни точки со таа проблематика, негови потреби и афинитети.

По завршувањето на секој дел на едукацијата се извршува анонимно анкетирање на слушателите, со повеќе прашања како би се утврдиле одредени негативности. Анкетниот прашалник поставува повеќе прашања и врши градација на одговорите. Препорака е дека дел од прашањата се однесуваат околу изборот на темата на самата организација, квалитетот во изведувањето на едукацијата, активното учество на сите субјекти и слично.

Овој систем на работа на подготовка и организирање на криминалистичко образование и едукација овозможува, најпрво, да се даде реална оценка, да се детектираат одредени недостатоци кои, секако, би требало да се надминат при организирање на таков вид криминалистичко образование и едукација во наредниот период.

Заклучок

Современите облици на криминал денес претставуваат сериозен криминален феномен кој ги зафаќа сите сегменти на општествениот живот. За доста краток временски период добиваат на значење инфилтрирајќи се во легални системи на начин кој оневозможува негово искоренување.

Досегашното имплементирање на меѓународното законодавство укажува на тоа дека формално институционалниот систем е поставен, но, не постои активен модел на имплементација. Треба да се утврдат постојните недостатоци, да се (ре)дизајнираат институциите, да се воспостават поефикасни и поефективни контролни механизми за работа и остварување и координирана соработка помеѓу сите тие институции кои се надлежни за борба против криминалитетот, како и специјалистички наобразби на кадрите од тие институции.

За да постигне поголем резултат криминалистичкото образование и едукацијата на надлежните кадри претходно мора да бидат исполнети повеќе услови:

- Заострување на критериумите при избор на кадри кои работат на таа проблематика, а кои ќе бидат оспособувани во делот на препознавање и справување со криминалот;
- Соработка помеѓу институции кои професионално директно се надлежни за справување со тој тип на криминални активности и високообразовни институции кои продуцираат кадри од областа на безбедноста и криминалистиката;
- Да се заострат и критериумите при изборот на кандидати кои го спроведуваат образованието;
- Форсирање на концепт на континуирана и специјалистичка едукација и слично;
- Остручување на претставници на одредени организациски единици кои би продолжиле со пренесување на знаењето во своите органи и институции;
- Воведување на современи научно-технички достигнувања во подготовка на кадри за расветлување на тој тип на кривични дела итн.

Современото општество се карактеризира со постојан и сè побрз развој, како и со сè повеќе нови процеси во секоја животна сфера, посебно во доменот на справувањето со криминалитетот. За успех во справувањето со криминалитетот потребни се сеопфатност, превенција, основно криминалистичко образование, перманентна и специјалистичка едукација.

Криминалистичкото образование и едукацијата претставуваат силно средство, кое ни овозможува да чекориме паралелно со еволуцијата на криминалните активности.

Користена литература:

- B. Dobovshek /Transnational Organized crime – In the western Balkans – The HUMSEC project is supported by the European Commission under the Sixth Framework Programme “Integrating and Strengthening the European Research Area” /http://www.etcgraz.at/cms/fileadmin/user-upload/humsec/Workin_Paper
- В. Камбовски, „Организиран криминал“ - 2 Август, Штип, 2005,
- Д. Зигел, Х. Бунт, Д. Заич- „ Глобални организовани криминал“ , Магор, 2009,
- Ѓ. Игњатовиќ, „Организовани криминал“ – други део, Полициска академија, Београд, 1998,
- М. Лајмон, Г. Потер „Организовани криминал“- четврто издање, Магор 2009
- М. Лабовиќ, М. Николовски – „Организиран криминал и корупција“, Факултет за безбедност - Скопје, 2010,
- М. Лабовиќ- „Власта корумпира“, „Де Гама- Скопје, 2006,
- Приручник о полициском интегритету, ДЦАФ, Словачка, 2012,
- UN Convention against Transnational Organized Crime, Article 2 Use of terms For the purposes of this Convention

доц. д-р Татјана Гергинова
Факултет за безбедност Скопје

СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ И КУЛТУРА

Апстракт

Свети Климент Охридски е основоположник на словенската писменост и култура во Македонија, но и основач на првиот словенски универзитет во Охрид. Тој е првиот словенски писател за кого постојат непобитни докази. Следбеник и ученик на браќата свети Кирил и свети Методиј. По мисијата на браќата во Панонија, Климент Охридски бил протеран заедно со другите ученици и прибежиште нашол во тогашното кнежевство Бугарија. Од кнезот Борис бил испратен како епископ во областа Кутмичевица, каде што во 886 година ја основал Охридската книжевна школа каде развил силна просветно-црковна и културна дејност. Од оваа школа излегле свештени лица кои во црквите проповедале на разбирлив словенски јазик. Свети Климент Охридски се смета за автор на познатата азбука кирилица. Неговото дело во ширењето на словенската писменост е несомнено значајно. Покрај црковните и педагошките дејности, особено учителско-просветителските, Климент развил и богата книжевна дејност, и е автор на многу поучни и пофални зборови. Во Македонија, особено околу Охридското и Преспанското Езеро, тој изградил многу училишта, цркви и манастири, од коишто некои постојат и до ден-денес. Во Охрид го изградил познатиот манастир „Свети Пантелејмон“ - на Плаошник во Охрид, каде што во 916 година бил погребан. Светиклиментовите ученици го продолжуваат Светиклиментовото дело со прифаќање на неговиот јазик и стил.

Целта на трудот е да пројави интерес на македонскиот народ кон читање и толкување на Светиклиментовите текстови и истите да го продолжат нивното дело.

Клучни зборови: Охридска книжевна школа, словенска писменост и култура

*Од Бога вдахновен органоне, ластавице златоуста, славеј слаткопоен,
 уму духовен, светило светлозрачно, очи златнозрачни, усто
 благогласна, јазику*

*мелодичен, Клименте светителу, моли се за тие што ти
 прават светол спомен*

(Анонимен Климентов ученик)

ВОВЕД

Денес Охрид претставува Центар на словенската писменост, пример за организација на духовниот и просветниот живот во Македонија. Со поимот словенска писменост се опфаќа завршното дело од мисионерската дејност на светите браќа Кирил и Методиј, остварувана во две насоки: од Цариград кон исток до Херсон (Крим) и од Цариград кон северозапад до Моравија. Свети Кирил и свети Методиј - старомакедонски јазик : Кириллџ и Меиодїи (СЛОВЕН - СЛОВО БОГА - ЗБОРОТ БОЖЈИ, СЛОВЕНИ - ЛУЃЕТО ШТО ГО ШИРАТ СЛОВОТО БОЖЈО ИЛИ ЛУЃЕТО ШТО ГО ШИРАТ ЗБОРОТ НА БОГ ,... значи ништо страшно или срамотно, МА МИРОЉУБИВО И ГОРДО. По прецизна интерпретација на зборот СЛОВЕН е СЛОВО ВЕНЕТО - тие што го зборуваат јазикот на Венетите), биле браќа, родени во Солун во IX век, кои станале мисионери на христијанството помеѓу Словените од Голема Моравија и Панонија.

Светлата трага на светите Кирил и Методиј, свети Климент Охридски, свети Наум и на нивните ученици, е културолошка вредност на словенската цивилизација, нејзините контрибуции во културно-образовната иднина и промовирањето на изворот на европската и светска историја. Нивниот космополитски код и национален идентитет е препознаен во ликот на Македонија и македонскиот народ како суштествување на сите културни атрибути во својот историско-културолошки корен и со единствената инспирација на својот прилог во историјата на цивилизациите и човештвото, воопшто.

СВЕТИТЕ БРАЌА КИРИЛ И МЕТОДИЈИ НИВНАТА ДЕЈНОСТ

Со доаѓањето на Словените во Македонија, тие со себе ги донеле и своите пагански верувања и својот јазик. За писмено изразување употребувале црти и реси. Сепак, со доаѓањето во Македонија и на јужниот дел од Балканот се сретнале со напредна култура и развиена писменост. Словените од староседелското население го примиле писмото кое било во употреба на тие простори и го користеле во писменото изразување. Но со постојните букви на грчкото иницијално писмо, или со римското латинско писмо, не можеле да ги пишуваат сите карактеристични словенски гласови кои ги изговарале. Поради тоа, се појавила потреба да се создадат нови знаци – букви, со кои ќе се пишуваат словенските зборови, поточно, писмено ќе се забележува јазикот на Словените. Создавањето на азбука за Словените било дипломатски чекор на Византија, а со азбуката византиската придобивка била двојна. Како, прво, – полесно се ширело христијанството кај Словените и, второ, Византија придобивајќи ги балканските Словени на своја страна, на тој начин си обезбедувала подобра позиција против Бугарската држава која напаѓала на територијата на Византија на Балканот. Задачата за создавање на словенско

писмо, од византискиот двор ја добил Кирил (Константин Филозоф), кој имал целосна поддршка и помош од неговиот брат Методиј.¹

Биографи на Кирил и Методиј

„Браќата Константин и Методиј се родени и пораснати во Солун, и потекнуваат од угледно солунско семејство. Нивни родители биле Лав и Марија. Методиј, кој е роден во 826 година се школувал во специјални училишта за стекнување на воени вештини и за извршување на високи државни функции. Па поради стекнатото знаење и способностите кои ги поседувал, тој на 20-годишна возраст, од византискиот двор добил чин војвода. Методиј како војвода во 845 година бил испратен да биде управник на Словенското кнежевство во Македонија, кое се протегало во Струмичко–брегалничкиот Регион. Задачата на Методиј таму била да ја осигури поддршката на месното население во борбата против бугарските напади на таа територија.

Константин, познат под монашкото име Кирил, бил роден во 827 година. Се школувал во солунските училишта во кои оделе само децата од поимотните семејства, икако најдобар ученик, имал можност рано да се школува на Цариградскиот универзитет (Магнаурската школа). Таму изучувал повеќе науки и повеќе јазици. По завршувањето на студиите Константин станал професор по филозофија на Универзитетот во кој и самиот претходно учел. Како вреден и мошне образован стекнал голема доверба на византискиот двор“.² Кирил се смета за првиот филозоф во историјата на културата на Словените што ја дал првата дефиниција на филозофијата, која гласи: „Филозофијата е разбирање на божјите и човечки работи, до кој степен човекот може да му се доближи на бога и како со своите дела да добие лика и прилика на оној што го создал“.³ Неговата плодотворна дејност најдобро се согледува преку неговиот превод на Библијата, Номоканонот како зборник на прописи на црковната организација и авторството на првиот правен акт „Закон за судење на луѓето“, кој, претежно, содржи одредби од кривичното, приватното и процесното право.

Мисиите на Кирил и Методиј

Мисија кај Сарацените - Прва мисија на Константин била мисијата кај Сарацените во Багдад. Со оглед на тоа што го познавал арапскиот јазик и добро го проучил Коранот, од византискиот император Михаил III бил

¹ <http://www.gimprilep.edu.mk/istorija/Kiril%20i%20Metodij.html>

² <http://www.gimprilep.edu.mk/istorija/Kiril%20i%20Metodij.html>

³ <http://www.akademik.mk/sv-kiril-i-metodij-prosvetitelite-koi-go-sozdadoa-zakonot-za-sudene-na-lugeto-najstariot-slovenski-pismen-praven-spomenik-4/>

испратен во дипломатска помирителна мисија кај Сарацените. Мисијата траела во периодот од 851 до 856 година. Во оваа прва своја дипломатска мисија Константин успеал да ослободи извесен број (околу 1000) византиски заробеници кои ги вратил во Византија.

Брегалничка мисија - Константин бил испратен да му помогне на својот брат во Словенското кнежевство во Македонија (оваа е таканаречена Брегалничка мисија). Доаѓајќи во Брегалничко, според легендата Константин покрстил 54.000 Словени. Таму Константин ги учил проблемите со кои се соочуваат Словените со немањето на своја азбука и неможноста да се употребува грчкото иницијално писмо и латинското писмо за запишување на специфичните словенски гласови.

Мисија кај Хазарите - Во 860 година, Константин бил испратен од Византија кај Хазарите на (Кримскиот Полуостров) брегот на ЦрнотоМоре. Тие немале официјална религија. Кај хазарското население имало Евреи, муслимани, христијани и пагани (многубошци). Задача на Константин во оваа дипломатска и верска мисија во Хазарскиот каганат била да го прошири христијанството на оваа територија и да ослободи византиски затвореници. Тој со себе го понел и својот брат Методиј.

Во оваа Мисија на Крим тие ги откриле моштите на папата Климент I (Римски) и со верски почести ги положиле во црквата „Свети Димитрија“ во градот Херсон. Константин напишал и „Пофално слово“ и химна за папата Климент. Дел од моштите Константин ги понел со себе.

Мисија кај Аланите - По успешната мисија кај Хазарите, Константин бил испратен во нова мисија кај Аланите, во градот Фула, на источниот брег на ЦрнотоМоре. И оваа Мисија успешно ја завршил покрстувајќи голем број пагани.

Мисијата во Велика Моравија - Во 863 година моравскиот кнез Ростислав побарал од византискиот император Михаил III да му испрати мисионери за заштита од влијанието на германското свештенство и германските мисионери. Византискиот император на мисија во Велика Моравија ги испратил Константин и Методиј. Специјално за претстојната мисија, браќата создале посебна азбука според јазикот кој го зборувале Словените, составена од 38 букви. Оваа азбука била наречена ГЛАГОЛИЦА. Превеле дел од Библијата и неколку богослужбени книги на словенски јазик и заминале за Велика Моравија. Нивната дејност наишла на силен отпор кај германските свештеници кои жестоко се бореле против воведувањето на словенскиот јазик во богослужбата и против глаголското писмо. Веста за мисионерите во Моравија стигнала и до папата Никола I, по чија наредба двајцата браќа тргнале кон Рим, на средба со папата. Нивната мисија во Моравија имала, пред сè,

политичко-дипломатски и стратешко-воен византиски карактер и дури подоцна добива словенски и верско културен карактер. Таа мисија била резултат на Византиско-моравскиот воен сојуз кој бил насочен токму против тогаш склучениот Франечко-бугарски сојуз кој ја загрозувал државната безбедност на Византија и на Моравија.

Мисијата во Панонија - За делото и големината на браќата Константин и Методиј, дознал и кнезот Коцел од Панонија, кој ги повикал браќата да им помогнат на панонските Словени против германизацијата. Константин и Методиј останале во Панонија шест месеци и во тој период го ширеле христијанството и писменоста кај тамошното население. Оттаму преку Венеција, отпатувале во Рим. Во Рим браќата биле примени со големи почести од папата Адријан II, затоа што Никола I штотуку починал. Нему му ги предале моштите од папата Климент I. Поради мудроста и пожртвуваноста на Константин и Методиј, поради нивната мисија за ширење на христијанството и поради честа која му ја направиле на починатиот папа Климент I, Адријан II го ракоположил Константин за свештеник, а неговите ученици за презвитери и ѓакони. На Константин му било дозволено да изведе богослужба на словенски јазик, црковните книги кои биле преведени на словенски јазик и писмо биле оставени на поклонение во еден од римските храмови (во олтарот на црквата „Санта Марија Маџоре“)а преводот на Библијата бил осветен од папата кој дозволил во Велика Моравија и Панонија да се богослужбува на словенски јазик. Во Рим, Константин тешко се разболел. Во февруари 869 година се замонашил и по педесетина дена починал. Непосредно пред смртта го примил монашкото име Кирил. Неговото тело со високи верски почести било положено во црквата „Свети Климент“ во Рим каде што се наоѓа до ден-денес. Методиј, со добиениот архиепископски чин од папата, се вратил во Велика Моравија за да продолжи со мисијата. Заедно со своите ученици, дејноста ја вршел со големи тешкотии поради силниот притисок од германското духовништво.⁴ Истоштен од напори и измачувања, свети Методиј починал во Нитра, 885 година. Неговите ученици биле подложени на измачувања и прогони, анекои од нив биле распродадени како робови. Всушност, по смртта на свети Методиј, неговите ученици петочисленици, на чело со свети Климент Охридски како епископ, го преминале Дунав и се спуштиле на југ во Македонија, каде што од Охрид продолжиле да работат меѓу Словените на истото дело што го започнаа светите Кирил и Методиј на север.

Делото на светите браќа по смртта на свети Методиј паднало во голема криза, но благодарение на нивните најдаровити ученици - свети Климент и свети Наум, охридските светители и чудотворци, учители и просветители, ползувајќи се со својот мисионерски метод, што имал за цел да им ја објави

⁴<http://www.gimprilep.edu.mk/istorija/Kiril%20i%20Metodij.html>

божјата вистина на новите народи, почнувајќи ја нивната културна самобитност, останал жив образец за Светата Црква и за мисионерите на сите времиња.

Свети Кирил и свети Методиј станале мисионери на христијанството помеѓу Словените од Голема Моравија и Панонија. Преку нивната работа тие влијаеле врз културниот развој на сите Словени, поради што ја добиле титулата апостоли на Словените. Во Источната православна црква се прогласени за светци со титулата еднакви со апостолите. Тие сакале да му служат на доброто на сите словенски народи и на единството на универзалната црква. Тие се заслужни за создавањето на глаголицата, првата азбука искористена да се препише старомакедонскиот јазик. За овие и вакви свои заслуги, во своето апостолско послание „*egrigae virtulis*“⁴ папата Јован Павле Втори на 31 декември 1980 година ги прогласил за копокровители на Европа, чиј покровител е свети Бенедикт Нурсијски, прогласен од папата Павле Четврти на 26 октомври 1964 година.

Г Л А Г О Л И Ц А - „Глаголското писмо или глаголицата (ранохристијанска азбука) е најстарата позната словенска азбука. Била создадена од свети Кирил (827-869) и свети Методиј (826-885) во 855 или околу 862–863 година, за преведување на Библијата и други книги на словенските јазици.

Името доаѓа од старословенскиот збор глаголь, што значи збор (исто така, и потекло на буквата „Г“). Глаголицата има 41 буква, но нивниот број малку варира во подоцнежните верзии. Дваесет и четири од тие 41 буква водат потекло од ДРЕВНО МАКЕДОНСКО ПИСМО - ВЕНЕТСКОТО ПИСМО, во глаголицата тие имаат орнаментален изглед.

Хрватската глаголица има долга и интересна историја, подолга од 1000 години. Хрватите биле единствениот народ во Европа на кој папата му има дозволено да се користи со сопствениот јазик и писмо во црквата.

Друга теорија - Црноризец Храбар: вели дека глаголицата се заснова на старословенски руни (црти и рецки), кои се користеле само за свети текстови во словенската религија“.⁵

Кнезот на Велика Моравија, Ростислав, сакал да го ослободи словенскиот народ во неговото царство од зависноста од источните франкски свештеници и затоа, во 862 година побарал од ромејскиот император да му испрати двајца мисионери, свети Кирил и свети Методиј, во Велика Моравија. Кирил создал нова азбука: глаголица. Азбуката била користена во Велика Моравија помеѓу 863 (кога Кирил и Методиј пристигнале таму) и 885 година за владини и црковни документи и во Великоморавското училиште основано од Кирил, каде се образувале следбениците на солунските браќа (како и самиот Методиј).

⁵ <http://www.makedonijaese.com/sv.%20kiril%20i%20metodij.htm>

Во 886 година, источнофранкскиот бискуп на Нитра по име Вихинг го забранил писмото и затворил 200 следбеници на Методиј (главно, ученици од првобитното училиште). Потоа, тие се распрснале насекаде или, според некои извори, биле продадени како робови. Меѓутоа, тројца од нив стигнале до Бугарија и од нив било побарано од страна на царот Борис Први да ги образуваат свештениците на словенски јазик. По прифаќањето на христијанството во Бугарија во 865 година, верските церемонии биле изведувани на грчки јазик од свештеници испратени од Ромеја. Поради сè поголемото византиско влијание и ослабувањето на државата, Борис на новото писмо и јазик во црквата гледал како на важен чекор за зачувување на независноста на Бугарија.

Како резултат на преземените мерки, биле отворени две академии во Охрид и Преслав.

Оттаму, учениците патувале по разни места и ја ширеле азбуката. Некои отишле во Хрватска и Далмација, од каде ја започнале хрватската варијанта која се користела многу долго време. Во 1248 година, папата Инокентиј Четврти на Хрватите им дал уникатна привилегија да се користат со тој јазик и писмо во црквата. Најстариот текст каде е напишано името на Хрватска е на глаголица

Некои од студентите на Охридската школа отишле во Бохемија каде таа азбука се користела во X и XI век, заедно со други писма. Глаголицата, исто така, се користела и во Русија, меѓутоа, многуретко. Кирилицата е писмо кое е осмислено во регионот на течението на реката Брегалница во Република Македонија.⁶ При крајот на IX век таа е пренесена во Преслав (Бугарија), поконкретно во Преславската книжевна школа од страна на Константин Брегалнички-Преславски, за нејзините потреби. Меѓутоа, мора да се каже дека кирилицата не е создадена од учениците на Кирил и Методиј. Причините за тоа се многу едноставни, тие од почит кон своите учители ја задржале глаголицата во Охридската школа и ја продолжиле нивната дејност. Кирилицата води делумно потекло од древното македонско писмо – венетското писмо, со (најмалку 10) уникатни букви кои доаѓаат од глаголицата. Таа, речиси, целосно ја истиснала глаголицата за време на средниот век.

Денес глаголицата се користи само кај црковнословенските и понекогаш во литургиските книги на мајчин јазик во Крижевската католичка епархија во Хрватска.

Името „глаголица“ на чешки е *hlaholice*, на словачки *hlaholika*, на полски *głagolica*, на руски, македонски и бугарски - глаголица, на хрватски *glagoljica*, на украински глаголица, на белоруски глаголица, на словенечки *glagolica*, на српски глаголица/*glagoljica* итн.⁷

⁶ <http://www.makedonijaese.com/sv.%20kiril%20i%20metodij.htm>

⁷ <http://www.makedonijaese.com/sv.%20kiril%20i%20metodij.htm>

„За потребите на моравските Словени, светите браќа Кирил и Методиј пред заминувањето во нивната најзначајна мисија – Моравската, ја создадоа првата азбука – глаголица, го кодифицираа литературниот старословенски јазик со основа на јужномакедонските говори од околината на Солун и на овој оформен јазик ги преведоа неопходните црковни книги: Изборното Евангелие, Апостолот, Псалтирот и Номоканонот од грчки на старословенски јазик. Пред смртта, свети Методиј заедно со своите помошници го извршил првиот словенски превод на Библијата“ (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 11).

„Пофалното слово за свети Кирил Филозоф го прославува целокупното дело на Кирила, создавањето на писменоста за Словените, неговиот напор за нив, саможртвата, силата и вербата со кои пристапил кон оваа дејност (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 19). Целокупната пофалба е искрена химна за делото на Кирила, Божјиот избраник кој им создаде светлина и писменост на Словените: *„Иако отпосле светна, сепак, надмина сè, како и Деница, која иако огрева најпосле, со својата светлина ги облева сите ѕвезди кои имаат сончева светлина“*. Всушност, Климентовата пофалба е посветена на учителот Кирил Филозоф, искрено испеана, почувствувана со љубов и посебен пиетет. Од пофалбата избиваат на преден план пофалните стихови за Кирила, нов апостол и учител. Следат биографските податоци изнесени со свечен поетски тон. Уште во младите години Кирил ги оставил сите земни удобности за да се возвишува постојано кон Бога. Преку неговите зборови се излеала Божјата благодат. Посебно се истакнал во борбата против ересите, истакнувајќи ја вистинската вера. Така, ги прелетал земјите на Сарацените, Хазарите и Словените. Потоа *„на сите народи скриените тајни во формите на зборовите им ги открил разумно, толкувајќи на едни со писмо, на други со поука“*. Во пофалниот тон се преточуваат бројни епитети, компарации, метафори, симболи, хиперболизации, излеани стилизирано и химнично: *„И од неговата уста потече изворот на животворни зборови, исполнувајќи ја нашата суша пресушена и преку неа се покажа како серафим којшто го прославува Бога“*; *„Блажена да е твојата златозрачна утроба од која му истече на мојот народ животворна вода одозгора дојдена со твоите молитви“*; *„Блажени да се твоите свети нозе со кои го обиколи сиот свет како сонце, просветувајќи со вдохновеното од Бога учење“* (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 18).

Пофалбата влегува и во изворите за проучување на животниот пат и дело на Кирила, бидејќи и покрај возвишениот и пофалбен тон, одбраната личност реално е прикажана. Уште од младите години Кирил ја засакал книгата, уката. Се откажал од сите земни радости за да им создаде радост на тие што ја немаат. Преку писменоста им ја открил виделината на Словените.. Авторот Климент Охридски, кој најдобро го знаел делото на Кирила, многу успешно ги спојува реалните и значајни моменти од делото на Кирила, со тие што значат и гениј, и поет, и големина, која оддалеку се распознава по христијанските определби: *„и откако го смени земното со небеското, и отфрлајќи го со презир временото, тргна по вечното. И отиде на Олимп, се*

замонаши во црна риза, чекајќи да прими бела и вечна ангелска облека. И им се повинуваше на сите со покорност и смиреност, со бдење и молитва, со служба, со редовно постење, со постојана трезност, со духовно очистување.... Оваа пофалба претставува славоспев за создадената словенска писменост од страна на генијален автор, талентиран а скроман, Божји избраник – ортодоксен толкувач на христијанската вера. Неа можел да ја испее не помалку талентираниот и вреден негов ученик Климент Охридски, кој на сличен начин како Учителот, во далечниот среден век им ја откри виделината на луѓето во Македонија (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 19, 20).

Професор Вера Стојчевска-Антиќ има издадено повеќе текстови од современи македонски поети и писатели посветени на свети Климент Охридски (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 27-43).⁸

Свети Климент Охридски

Свети Климент Охридски е еден од основоположниците на македонското просветно и црковно дело. Тој е македонски светец и еден од учениците на светите Кирил и Методиј кој дваесетина години во Велика Моравија им помагал на солунските браќа во остварувањето на Моравската мисија. Свети Климент е основоположник на Охридската книжевна школа или таканаречен Прв словенски универзитет и прв селовенски епископ во Македонија. Климент Охридски е роден околу 849 година на 27 јули, некаде во Македонија. За неговата младост не се знае речиси ништо. Некои историчари сметаат дека е роден во Солун или во неговата близина. Земајќи го фактот дека уште од млади години е заедно со браќата Кирил и Методиј, значи дека живеел во нивна близина.⁹ (Филов, 2012/2013 : 54).

По смртта на свети Кирил во Рим, свети Климент заедно со свети Методиј се вратил во Моравија, каде му останал верен во одбраната на словенскиот јазик во црковната богослужба. По смртта на свети Методиј бил истеран од Панонија од Германците и побарал спас во тогашна Бугарија.¹⁰ По барање на бугарскиот

⁸На крајот од делото со наслов *Свети Климент Охридски*, Издавач Националната установа – Универзитетска библиотека „Свети Климент Охридски“ – Битола, 2008, авторот Вера Стојчевска-Антиќ дава песни – стихови од повеќе познати македонски автори меѓу кои: Блаже Конески, Славко Јаневски, Радован Павловски, Матеја Матевски, Јован Котевски, Георги Сталев, Петре Бакевски, Трајан Петровски, Бошко Смаќоски, Лазо Каровски и Томе Арсовски.

⁹Преземено од Кире Филов или *Кратко житие на Климент* напишано од охридскиот епископ Теофилакт некаде на почетокот на XIII век. Климент бил со Методиј некаде од шеесеттите години на IX век кажува ова Житие...го зел за себе како образец за поддржување на великиот Методиј, бидејќи го знаел неговиот живот како никој друг и го следел од својата рана младост и со свои очи видел сè што правел неговиот учител...Кире Филов го преземал делов од Житија на светиите, Синаodalно издателство, Софија, 1991 година. Во тоа време Методиј бил на мисија во Мала Азија, поточно во манастирот Полихрон. Во овој манастир, браќата се задржале неколку години и оттука ја завршиле својата мисија кај Хазарите. Се претпоставува дека токму тука била создадена или се работело на создавањето на словенската азбука, во историјата позната како глаголица.

¹⁰ https://mk.wikipedia.org/wiki/Свети_Климент_Охридски

цар Борис Првиотишол во Охрид, (административно регионот во тогашното царство бил познат како Кутмичевица) каде во 886 година ја формирал Охридската книжевна школа или попозната како „Прв словенски универзитет“, од кој како подготвени излегле 3.500 ученици. Тој е познат македонски и словенски учител. Во Охрид, Климент развил широка просветителска, книжевно-црковна и културна дејност. „За изградувањето на животниот пат и делото на свети Климент Охридски послужија повеќе извори, кои според јазикот на кој се составени се делат на: словенски, грчки и латински. Во случајов, зачуваните грчки извори даваат најцелосна слика за Климент. Пред сè, „Опширното житие на свети Климент Охридски“, составено од охридскиот архиепископ Теофилакт, по потекло Грк, познат писател и автор во Византија во XI век, претставува вистинска уметничка хагиографија, градена според високите критериуми на византиската хагиографска литература. Се мисли дека овој богат извор пред себе го имал и словенското Опширно житие за Климент. Во еден словенски извор од „Краткото житие на свети Наум“, се наоѓа податокот дека постоеле словенски опширни житија на Климент и Наум Охридски, но до нив не можел да дојде анонимниот автор. Најверојатно, Теофилакт ги имал пред себе словенските житија. Исто така во XIII век охридскиот архиепископ Хоматијан го составил на грчки јазик „Краткото житие на свети Климент“ (Стојчевска- Антиќ, 2008 : 11, 12).

Во 893 година кнезот Борис го назначил Климент за епископ на Величката епископија. Свети Климент бил првиот *епископ словенски* со титула *епископ Велички*. Во чест на светецот, во Македонија и Бугарија многу училишта, улици и државни институции го носат неговото име. Најголемата црква во Скопје (соборниот храм) го носи името на свети Климент, исто така, бугарската антарктичка база, универзитетот во Битола, Софискиот државен универзитет и Националната и универзитетска библиотека на Македонија го носат името на свети Климент.

ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА

Сржта на просветителската мисија на светите Кирил и Методиј е во солидната основа што ја развиле за просветителски континуитет, односно спремањето на ученици кои достоинствено ќе и одговорат на историската задача. Тоа говори колку мисијата на браќата им била значајна во словенско-цивилизациона свест, лишена од побудите на политичките мотиви и ангажманот на државните интереси. Ова, исто така, се докажува преку продолжувачите на нивната поука и знаење, големите словенски просветителски дејци – свети Климент и свети Наум. Браќањето на свети Климент и свети Наум во Македонија во 886 година претставувало назначување на нов главен полигон за ширење на словенската цивилизациона свест, на територија со веќе изграден традиционален однос во таа насока. Се смета дека свети Климент ги следел своите учители свети Кирил и свети Методиј речиси во сите нивни претходни мисии, па дури дека бил заедно со нив и во Словенското кнежевство, па дури и дека потекнува од тој

крај на Македонија од каде што се и браќата Кирил и Методиј. Дејноста на овие двајца истакнати Кирилометодиеви ученици означувала враќање на реализацијата на идејата за ширење на словенската цивилизациска свест назад кон нејзините извори – Македонија. Треба да се има превид дека Кирилометодиевите ученици најнапред својата духовно-просветна дејност ја издигнале во рамките на Моравско-панонската Методиева архиепископија. Свети Климент Охридски по враќањето во тогашната бугарска држава, на територијата на Македонија, настојувал да ја истакне својата доследна приврзаност кон веќе традиционалната Кирилометодиева дејност на планот на словенското просветителство и богослужба, но и кон црковно-политичката и просветителската ориентација на тогаш веќе расформираната Методиева архиепископија. Истовремено, во Охрид, во рамките на Охридската книжевна школа, Климент помогнат од собратот Наум, создал своевидни христијански, но и цивилизациски признаци што се потпирале на традиционалните милениумски духовни и културни одлики на оваа територија во минатото. Нивната активност се третира како своевидна христијанска, но и цивилизациска ренесанса на духовни појави што во Охрид веќе биле препознатливи, со нови импулси во верата и во културата.¹¹

„Охридската книжевна школа е најстарата средновековна македонска школа, создадена во Охрид во 886 година од Климент. Остатоци од оваа школа не се зачувани, но се лоцира во месноста Имарет во Охрид. Климент во Охрид развил широка просветителска, книжевно-црковна и пишувачка дејност. Користејќи ја азбуката на браќата Кирил и Методиј, ги обучувал и учел децата на словенски јазик и најталентираните деца ги земал за свои ученици. Им предавал богословија и ги подготвувал за идни свештеници и учители. Во неговото житие стои податок дека имал некаде околу 3.500 ученици“ (Филов, 2012/2013 : 56).

Во школата на Климент или уште како се нарекува и Прв словенски универзитет биле создадени, односно преведени огромен број дела, главно, црковни книги. Биле преведувани од грчки на словенски јазик.

Свети Климент Охридски починал на 25 јули 916 година во Охрид, на 80-годишна возраст, а е погребан во неговиот манастир „Свети Пантелејмон“ во Охрид.

„Првите читачи на охридските ракописи, бездруго, биле учениците на Охридската книжевна школа. Тие заедно со својот учител, свети Климент Охридски, биле продолжувачи на делото на светите браќа Кирил и Методиј. Во нивниот културен подвиг, при општењето на светите книги на заедничкиот словенски јазик, се вклучувале повеќе генерации воспитаници кои во различни форми на трансмисија на кирилометодиевската традиција од Охрид и од средината на Средновековието осмислувале нови културни вредности, па и

¹¹<http://www.akademik.mk/sv-kiril-i-metodij-prosvetitelite-koi-go-sozdadoa-zakonot-za-sudene-nalugeto-najstariot-slovenski-pismen-praven-spomenik-4/>

нови литературни содржини во македонската општествена средина и пошироко. Токму во таа охридска средина, свети Климент Охридски го создал своето величествено литературно дело, инспириран од сопствените слушатели, од слушателите што самиот ги создавал со својот разбирлив збор, и од сопствените читатели што самиот ги создавал со јасните букви. Токму во Охрид од Светиклиментовите ученици се оформиле и првите македонски оригинални поети, поттикнати од поривот да го воздигнат својот учител. Во овој период Охрид бил во средиштето на кое се вкрстувале сите значајни политички движења и на кое се судирале различни јазици и интереси. На преминот од македонското средновековие во задоцнетиот македонски Нов век, охриѓани се само слушатели и зборувачи на својот роден јазик, но не и пишуваачи и читатели на текстови забележани со свои букви. Тоа е време, кога сосема се истиснува кирилското писмо, а македонскиот народен јазик се сведува само на јазик за домашна употреба. Тоа е време во кое, според записите и искажувањата на современите, старите охридски ракописни книги, пишувани на пергамент и на хартија, на купишта се горат или со товари се фрлаат во Езерото“ (Пандев, 2007 : 25).

Во втората половина на XIX век и целосно во XX век, засилено се работи на приближување на старите текстови до современите читатели, пред сè, до обучените филозофи, но и до сите заинтересирани за етнографијата на европските народи. Во овој период повеќе печатници во европските научни центри се опремуваат со старословенски печатарски слогови, глаголски и кирилски, и ја почнуваат културно-научната акција на печатење на текстовите од старите ракописи. Се подготвуваат изданијата на најпознатите словенски ракописи од Светиклиментовото време, од дејноста на Охридската школа, како и од различни словенски средини. Достапноста на ракописите до широк круг научници од различни научни центри ќе ја потврди вистинитоста на усно пренесуваниот, во форма на приказна, од колено на колено, завет за свети Климент Охридски и за неговите ученици, меѓу охриѓани, во временски оптек од речиси еден милениум. Таа заветна приказна била посила од сите пропаганди насочени кон Охрид, и воопшто кон Македонија од крајот на XVIII до средината на XX век. Впрочем, од Охрид во Европа секогаш се јавувале охриѓани кај кои проблеснувала Светикирилметодиевата општословенска идеја и Светиклиментовата идеја дека токму во Охрид и токму од Охрид, преку Охридската геофизичка и геополитичка посебност може да се продолжи величественото дело на првоучителите, најпрво, во форма на нагласување на охридската и македонската посебност, а потоа во нејзиното распределување низ Европа. Непостоењето на македонски институции во голема мера ќе ги принуди учените охриѓани да ги прераскажуваат охридските искажувања за свети Климент под закрила на туѓи центри.

„Со воспоставувањето на македонската државност за време на Втората светска војна и по неа се создаваат и првите македонски национални институции кои природно се надоврзуваат на Светиклиментовото дело.

Впрочем, неговото име и дух се присутни на првиот црковно-народен собир одржан во 1943 година на слободната територија во Охридско. Исто така, првиот официјален празник отпразнуван по целосното ослободување на Македонија, врз основа на решение на Поверенството за народна просвета на Президиумот на АСНОМ, е денот на свети Климент Охридски на 8 декември 1944 година. Старите охридски ракописи биле предмет на интерес на повеќе врвни институции во Македонија кои посветиле значајно внимание за научна обработка и за научна подготовка на изданија од стари охридски и македонски ракописи. Македонската наука за јазикот дала значаен придонес во проучувањето на Светикирилометодиевото и Светиклиментовото дело. За нивна популаризација особено се значајни преводите на Житијата на Кирил и на Методиј, како и на книжевното дело на Кирил и Методиј¹² (Пандев, 2007 : 27).

Климент Охридски е основоположник на словенската писменост и култура во Македонија, но и основач на првиот словенски универзитет во Охрид. Тој е првиот словенски писател за кого постојат непобитни докази. Делото на свети Климент Охридски е предмет на повеќе научни истражувања и проекти на Институтот за македонски јазик, како и на Македонската академија на науките и уметностите. Исто така, не е мал бројот на научници од различни области кои на повеќе научни собири посветени на животот и делото на свети Кирил и свети Методиј и на свети Климент и свети Наум Охридски дале значаен придонес во филолошкото читање и толкување на старите охридски ракописи.

ДЕЛА

Покрај црковните и педагошките дејности, особено учителско-просветителски, свети Климент развил и богата книжевна дејност. Автор е на многу поучни и пофални зборови, но во неговото творештво преовладуваат поучителните слова кои се однесуваат на опстохристијанските светители: свети Ѓорѓи, свети Тома, свети Антониј, потоа слова посветени на Богородица и слова посветени за настаните од животот на Исус Христос.¹³

- Похвала на Кирил Филозоф
- Похвала на словенските учители Кирил и Методиј
- Похвала на пророкот Захариј и свети Јован Крстител
- Од Опширното житие на Кирил Филозоф
- Од Опширното житие на моравскиот архиепископ Методиј
- Похвално слово на бестелесните Михаил и Гаврил
- Похвално слово за четиридневниот Лазар
- Поука за блудниот син

¹²Преводот е направен од Радмила Угринова–Скаловска, професор по старословенски јазик.

¹³https://mk.wikipedia.org/wiki/Свети_Климент_Охридски

„Да се открие свети Климент во филологијата, не било, воопшто, лесна задача, особено не во XIX век, кога науката за старите ракописи не можела лесно да се одвои од класичните текстови. Но, кога историската лингвистика можела да го направи тоауште со Востоков, тоа го направила и самата словенска филологија. Открила за неа текстови чиј автор бил означен со името Климент, епископ словенски“ (Пандев, 2007 : 48).

„Заслугата да се открие Климент како автор му припаѓа на рускиот научник В. М. Ундолски. Имено, во 1840 година тој набљудувајќи еден стар ракопис на пергамент, го прочитал името на авторот Климент, па се обидел да најде соодветна личност, да го надополни филолошкиот мозаик. Можеме да претпоставиме дека ова име не било така често меѓу општословенските црковни писатели и епископи, како што не било често ни меѓу препишувачите на старите ракописи, ни меѓу другите црковни лица со кој било чин. Надвор од набљудуваниот ракопис, името на авторот тој, исто така, го пронашол во Месецословот на Асемановото евангелие, но не го наоѓал во месецослови на грчки книги. Согледувајќи ја оваа разлика, тој јасно утврдил уште една далеку позначајна разлика, дека словенските црковни книги во определени места се разликуваат значително од грчките, пред сè, според имињата на светците застапени во месецословите. Овие разлики упатуваат и на различни традиции во Византиската црква и во словенските цркви. Според сето ова, јасно утврдил дека не постои грчка предлошка за текстот што го открил, туку дека се работи за текст изворно напишан на словенски јазик од словенскиот епископ свети Климент,“ (Пандев, 2007 : 48).

Во ноември 1945 година, Ундолски го известил тесниот научен круг на кој му припаѓал за своето откритие . Тогаш тој го читал текстот на Похвалата на Кирил Филозоф и оттогаш свети Климент е негова опсесивна тема. Речиси, истовремено, податоците за свети Климент, бездруго, можел да ги надополнува од самиот извор В. И. Григорович, кој приближно во тоа време (мај 1845) престојувал во Охрид. Во овој период, на Григорович официјалната власт (турска административна, грчка духовна) му ги ограничувала контактите со охридани, и воопшто со македонското население. Не можејќи да контактира со возрасните Македонци, тој контактирал со деца и жени-старици, а идеалната комбинација ја нашол во младиот миладиновец и во старата миладиновка. Ниту Ундолски пошироко ја известил научната јавност за своето откритие, ниту, пак, Григорович веднаш и пошироко ги дистрибуирал своите впечатоци. Впрочем, до податокот дека постои писател со име Климент дошол уште А. Востоков, но филологијата тешко се снаоѓа со осамени податоци. И на Григорович и на Ундолски ќе им бидат потребни уште најмалку две децении да ги синтезираат своите научни впечатоци и сознанија за почетоците на словенската писменост и за делото на свети Климент Охридски. Но, со Ундолски започнува неуморната филолошка потрага на семиотичко читање на имињата на авторите на текстовите за кои не може да се најде соодветна грчка предлошка. Во тој контекст, во македонската филолошка наука до денес се откриени значителен број оригинални средновековни книжевни творци, од

анонимни запишувачи на поетски записи на маргините на книгите и од препишувачи кои го запишале и своето име до автори на дела со сложена композиција (Пандев, 2007 : 49).

„Првата генерација словенски автори, светите Кирил и Методиј, Климент и Наум Охридски, и други средновековни анонимни автори, се развивале под силното византиско културно влијание, разбирливо, без да го изгубат специфичниот индивидуален белег, како и карактеристиките на средината од која потекнуваа и во која се движеа. Панонските легенди го откриваат предводникот на Кирил Филозоф, византискиот автор Григориј Богослов. Тој умеел многу успешно да го интерпретира Светото Тројство, што го сфатил многу успешно и Кирил Филозоф. Инаку, тој бил познат писател и поет со 44 беседи и 16.000 стихови. Професорот Фотиј од Магнаурската школа имал пресудно влијание врз Кирила, кој посебно го поттикнал кон класичната реторика и филолошката егзегеза. Негови познати дела се „Лексиконот“ и „Библиотеката“. Еден од византиските автори кој пресудно влијаел врз целата прва словенска генерација автори е Јован Златоуст. Пресудни се неговите убави беседи. Во нив применувал комбинирани методи, граматичко-историски и алегорично-мистични методи. Други византиски влијателни автори се: Григориј Ниски, Атанасиј Александриски, Кирил Александриски, Ефрем Сирин, Јован Дамаскин и многу други. Овие автори одлично ја познавале античката книжевност. НЕ Е СЛУЧАЈНО ШТО ВО Климентовите пофални беседи и слова е вткаена и распознавачката античка и византиска традиција. Наследената ритмика и поетика од античките беседи оди спонтано, прираснува во пофалните беседи во кои стремежот кон божеството, кон неговите недостижни висини е главна одлика на пофалбите. Во нив личностите на кои им се посветени стихови од благодарност се блиски до Бога, тие стојат некаде меѓу Бога и препознатливата земја. Токму затоа во нив се разоткрива семиотиката на секој збор, сфатена во скриената смисла од луѓето внесени во светот на христијанството, кој за нив е единствената вистина. Можеби најубав пример за подлабока суштинска блискост на Климентовите беседи со античките и византиските оди го дава овој дел од Осмата питиска ода на хеленскиот поет Пиндар:

*„...оној кој добива нова си прелест,
вознесен раскош,
лета со голема надеж кон дела
крилата вишни, со посилен копнеж за подвиг
отколку за благо. Куса е радоста во векот на
смртните,
паѓа на земја ако ја стресе умисла грда.
Луѓе еднодневни! Што ли е секој, што ли, пак, не е!?
Сон на сенка е човек. Кога, пак, блесне божествен
блесок,
тогаш светлина паѓа врз луѓето, и векот е
сладок!“*

Возвишувањето на главната личност во беседите кон несогледаните пространства на Бога, на Божеството, е присутно и во паганскиот и во христијанскиот свет на книжевниот збор (Стојчевска-Антиќ, 2008 : 20, 21).

ЗАКЛУЧОК

Македонија во времето на свети Климент и перспективно, во времето на цар Самуил израснува во центар на духовна и световна моќ, и го инфилтрирала својот јазичен израз на географски, широка територија.

Охридскиот духовен и книжевен центар се одликува со особеностите и критериумите воспоставени од свети Климент и свети Наум Охридски, како еден континуитет на Кирилометодиевото учење и дејност. Охридскиот духовен центар, изразен преку извонредните образовни и книжевни карактеристики на Охридската школа добил импресивна физиономија, нераскинливо и суштински поврзана со дејноста на свети Климент и свети Наум. Главни точки на кои се потпирала духовната и просветителската архитектура на Охридскиот книжевен центар се: Црквата и христијанизацијата на словенското население, доследната приврзаност кон Кирило-методиевото наследство, преку задржувањето на глаголицата во употреба во продолжение на речиси два века, спротивно на соборската одлука од 893 година за нејзина замена, подоследната приврзаност кон Кирилометодиевиот превод на Светото писмо и преведувачката и оригиналната книжевна дејност на свети Климент и свети Наум Охридски, како најголем дострел на класичната црковнословенска литература. Охридскиот книжевен центар по својот идентитет на духовен извор со посебни карактеристики и диференцијално етаблиран повеќе од кој било словенски духовен центар, претставува темел на кирилометодиевистиката.¹⁴

„Она што се создавало во Охрид на јазичен план, преку Охридската книжевна школа, секако, било резултат на една добро осмислена јазична политика усогласена со принципите на делото на свети Кирил, свети Методиј и свети Климент. Усогласеноста особено доаѓа до израз преку поклопување на јазичната основа на првите богослужбени книги на Кирилометодиевиот јазик со јазичната основа на Охридската книжевна школа. Една од задачите на Охридската книжевна школа била да се направат што е можно повеќе преводи од различна црковна литература. Во создавањето на оригиналната литература се применувале различни техники на пишување. Во лексиката, од една страна, се задржуваат архаизмите со подолготрајна традиција, а, од друга страна, се развива јазичната инвентивност и стремежот за создавање нови зборови со нови содржини и естетски вредности“ (Пандев, 2007 : 20). Заедничкиот словенски јазик има беспрекорна писмена кодификација претставена во ракописните книги на глаголица. Јазичната политика на Охридската школа е

¹⁴<http://www.akademik.mk/sv-kiril-i-metodij-prosvetitelite-koi-go-sozdadoa-zakonot-za-sudene-nalugeto-najstariot-slovenski-pismen-praven-spomenik-4/>

цврст гарант и на јазичната политика остварена преку македонската варијанта на црковнословенскиот јазик. Продолжувањето на јазичните особености на Охридската школа се одвиваат преку препишувачката активност на териториите на кои дејствувал свети Климент, како и на другите македонски територии, како, на пример, во Кратовско-лесновската книжевна школа итн. Осовременувањето на преводите и подготовката на нови преводи на основните црковни книги било практика во македонските препишувачки центри. На тој начин се негувал и се осовременувал јазикот, но и се следеле толкувањата на христијанското учење. Култот на свети Климент, всушност, е култ на неговиот јазик и писмо. Во најтешките моменти од македонската историја, кога политиката на денационализација била најсилна, глаголицата во Македонија се чувала како амајлија. Кодификацијата извршена во книгите на глаголица претставувала солидна основа за промена на писмото. Добро спроведената кодификација на заедничкиот словенски јазик врз охридската писмена традиција е важен предуслов за кодификацијата на варијантите на црковнословенскиот јазик, а во перспектива и на сите словенски литературни јазици. Заедничкиот словенски јазик бил солидна основа за комплексни литературни творби со облагородени форми и со нови творечки содржини.

Свети Климент Охридски е еден од основоположниците на македонското просветно и црковно дело. По неговата смрт, не згаснала неговата книжевна школа. Неговото дело го продолжиле неговите ученици. Свети Климент Охридски има непроценливо голема улога во духовната преродба на словенството. Затоа, првиот словенски епископ Климент Охридски се слави со особено голема почит на 8 декември, како ученик и учител кој го утврдил христијанството меѓу народите на Балканот. Отривањето на Климент Охридски како оригинален писател го воспоставило генерацискиот редослед на општословенски писатели на чија челна позиција стои токму свети Климент.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Атанасов, Поп, Ѓорѓи, Непознати преписи на Климентови слова од XIII век, „Литературен збор“, Скопје, 1981, год. XXIII, кн. 6, 53-59; Михајло Георгиевски, напишано Климентом епископом, „Нова Македонија“, 26.11.1983, 6, итн.
2. Конески, Блаже, Охридска книжевна школа, книга за Климент, „Македонска книга“, Скопје, 1966, 85.
3. Климент Охридски, Житија, слова, поуки, „Македонска книга“, Скопје, 1974, 21.
4. Кратко житие на Климент напишано од охридскиот епископ Теофилакт некаде на почетокот на XIII век.
5. Пандев, Д., (2007). *Охридска читанка или Светиклиментова средновековна читанка охридска и македонска општословенска и југоисточноцентралноевропска*, Издавач „Лестра“, Охрид.

6. Вера Стојчевска-Антиќ, В., *Свети Климент Охридски*, Издавач Националната установа – Универзитетска библиотека „Свети Климент Охридски“ – Битола, 2008.
7. Туницкиј, Л. Н., Свети Климент епископ словенскиј, Сергиев Посад 1913, 94.
8. Филов, К., (2012/2013) *Свети Климент Охридски – Апостол на словенското просветно дело* – труд објавен во „Воспитание“ (Списание за образовна теорија и практика) бр. 12, Штип.
9. https://mk.wikipedia.org/wiki/Свети_Климент_Охридски
10. <http://www.gimprilep.edu.mk/istorija/Kiril%20i%20Metodij.html>
11. <http://www.akademik.mk/sv-kiril-i-metodij-prosvetitelite-koi-go-sozdadoa-zakonot-za-sudene-na-lugeto-najstariot-slovenski-pismen-praven-spomenik-4/>
12. <http://www.makedonijaese.com/sv.%20kiril%20i%20metodij.htm>

Stojan Troshanski, MA

PhD Student at the Faculty of Security – Skopje

Nikola Dujovski, PhD

Professor at the Faculty of Security – Skopje

Latif Latifi, MA

State Environment and Nature protection Inspector

ST. CLEMENT AND ATTITUDE TO GOOD, THE GOOD GOVERNANCE AND A JUST SOCIETY

ABSTRACT

Macedonia is a source of Slavic's culture and literacy. Handwritten ancient monuments and the holy books represent the work of our enlighteners.

The Glory of St. Clement is great. His values and achievements in numerous fields testify for him. He was born about 830AD and originated from the territory of the Macedonian Peninsula, probably from the Ohrid Region.

St. Clement, above all, had a great spiritual significance for the members of the Orthodox Slavs. His message is clear, our Macedonian categorical imperative and ethical advice: "Get away from the evil and do gooddeeds." It was his philosophy of life.

The authors of this paper intend to explain the attitude of St. Clement to the good, good governance and a just society. Or, as he would say when he spoke of the good: "only by a word to be called Christians, but in the spiritual struggle to set and surpass each other with kindness...from now on to celebrate our Lord with good deeds, even though we used to live in weakness and laziness to this day, but since today to try to do good deeds".

Key words: St.Clement; Macedonia; good governance; just society; good deeds

1.INTRODUCTION

The ideas of ethics have a role to focus the human behavior and attention in a proper way. All ethicists testify to that, and so does St. Clement of Ohrid. Ethical norms expressed by him are the bases of our ethics and have fundamental essence to our moral system (Temkov, 2014, p.147).

Despite the celebration of the spiritual creators of the Slavic culture - the brothers Ss. Cyril and Methodius, especially important for us are their students – moralists St. Clement and St. Naum of Ohrid. They were regarded as the first teachers who had traced the way for our forefathers to follow.

People are still unable to find accurate information about the place and the date of birth of St. Clement. It is assumed that he was born around 830 AD in the Ohrid region, but the name he bore as a child is unknown. He was a companion of his teachers Cyril and Methodius in Rome, where he became a monk. He was named after the third Pope Clement, a disciple of Saint Peter and Paul (Temkov, 2014, p.147; <https://blagovesti.wordpress.com/2013/03/27/sveti-kliment-ohridski/>). He began to work with St. Methodius in Pannonia region and after a while he was sent to work as a teacher and priest in the Ohrid region. St. Clement has created the second version of the Slavic alphabet - the Cyrillic. He has written the biographies (holy books) for Ss. Cyril and Methodius, his teachers. In also established the first Slavic university with 3,500 students in the town of Ohrid, and along with St. Naum they created the first monasteries as live and cultural centers in that part of Macedonia. St. Clement achieved a special success when he became the first Slavic Bishop of the Southern Slavs. His earthly life was ended in 916 AD.

The authors of this paper intend to explain the attitude of St. Clement to the good, the good governance and a just society. Or, as he would say when he speaks of the good: “only by a word to be called Christians, but in the spiritual struggle to set and surpass each other with kindness...from now on to celebrate our Lord with good deeds, even though we used to live in weakness and laziness to this day, but since today to try to do good deeds” (Temkov, 2014, p.149).

2.ST. CLEMENT AND ATTITUDE TO THE GOOD, THE GOOD GOVERNANCE AND A JUST SOCIETY

As for the human, his inevitable holy/cosmic predestination is to do good deeds, to act well, to act in the world with good thoughts and feelings for everyone and everything. It is the only way to be in harmony with nature. In certain way, the ethics should be represented and cherished from the people as creators of the present and the future, she obliges of doing good deeds, rationality and fair treatment. In case if any of these things are not respected, those who know the ethics will criticize and will not condone any improper action of the offender of the ethical rules or codes of good conduct and action. In *ultimalinea*, therefore is the existence of these ethical rules.

Ethics as a special scientific discipline reminds us that the human mind should constantly be awoken to receive new information. Thoughts constantly need to be clean and free of all shackles which might be the only obstacles for the mind. With the help of these pure thoughts, the man would be ready, through the pure word, to make clean deed where not only himself, but everyone around him will rejoice. That is because, if a good deed that he, as an individual, had done once in a period of time in a certain place, exuded goodness and spread the positive spirit to the others around him, led others to follow his behavior. And not only then, but, that good deed will be retold in the future to the next generations, and in essence, he made an immortal deed which will be a guide to the future generations and an

example of good behavior and action in the world. Such is the work of St. Clement of Ohrid.

Immorality is the opposite category of humanity. It is a degradation of human feelings and displacement of its natural function. For proper life, a good governance and a just society are necessary, that will be in symbiosis with the basic humanitarian principles and rules. For St. Clement, the proper life represents the unity of wisdom and ethics.

If we respect and apply the ethical attitudes and thoughts of St. Clement of Ohrid, then our lives will be brought to a higher level of consciousness and attitude towards the other people. It will make us do good deeds and lead a proper lifestyle.

For the good. In a general sense, good is everything that we think is valuable, beneficial, useful, and also everything that contributes to achieving the human goals in this world (Kirov, Svilenov, & Koruzdiev, 2005, p.105). In terms of God, the good is essentially his quality. God is good in itself and it is his own personification. It is a positive behavior which harmonizes the ethical principles and it is the basis of the moral. Therefore, all those who know what is a good act in a proper and reasonable manner, that is contrary to the evil and it is negation of good. But to understand it better, it is necessary to say a few words about his antipode, the evil.

When in turn, we talk about the evil and its essence, at first glance it presents a contrary action to the good. The evil begins where the human world starts, and not the human body in all its manifestations and conditions, but his spiritual world, its interior (Iljin, 2001, pp.14). If we start from this, then the source of good and evil are required inside of a person and therefore the struggle between good and evil should be fought in its interior through an internal effort. The human would be justified if he chose the good and fulfilled the norm, or would be convicted if he chose the evil and did not fulfill the norm (Berdajev, 1998, p.24). The Good and evil can be determined by the presence or absence of love and spirituality in one person. The one who gives the spirit through love and love in the spirit, he helps to win the evil not only among themselves, but also wherever it is present in other people (Iljin, 2001, p.19).

In the basic book about St. Clement in his Broad biography, it says: "With all the strength he tried to overcome the apathy of the people towards the things of God...and especially to soften the ferocity, cruelty and harshness of their hearts...He has endeavored to modify the people's minds to gentleness and humanity" (Temkov, 2014, p.148). His words and deeds have the direction toward the ethical processing of man and his behavior. St. Clement has a very important ethical message: "When we celebrate feasts of saints, it should be done like this: first to imitate their purity and their good life and their virtues...to follow them in their work, from the purity of our soul, enlightening the hearts and always making good deeds. Such a celebration God loves...when by humility and not hypocrisy, with true love we will respect each other" (Temkov, 2014, p.149). This Christian message has its influence even today. It should be a moral imperative for all of us.

St. Clement above all, had a great spiritual significance for the members of the Orthodox Slavs. His message is clear, our Macedonian categorical imperative

and ethical advice: “Get away from the evil and do good deeds.” It was his philosophy of life (Temkov, 2014, p. 149). He wanted people to be purer than gold, to radiate with a spiritual goodness and purity and to make their life worthy. On the other hand, according to him, the list of immoral deeds is long, they are very abundant in people who do evil, but some of them appear from time to time also in those people who make good deeds. St. Clement assumes that man is not only an angel, but it is in his nature to make mistakes. Therefore, the moral messages of St. Clement, that shine with virtue and vitality are: “Real fast is not only to abstain from food and drink, but to avoid every sin... We should be delivered from sin and from every nuisance... Therefore brothers, we can consider our Saviour for example, with making good deeds. Because he was a man like us, but hated all wickedness, and loved God’s goodness and mercy. To do our best and to love them” (Temkov, 2014, p. 149). He is an apostle, a missionary and an evangelist of our ancient ancestors. He knew that it was not enough just to believe in Jesus Christ, but it was also necessary to love him (Grozdanoski, R. 2001, p.6).

St. Clement used many scriptures in the saints’ biographies because he burned with desire, with the Holy Book—the Bible, to support everything that he spoke, wrote, and the way he organized the Church (Grozdanoski, R. 2001, p.124). His words are more targeted to enlighten and teach, and some even to give discipline. Most of them aim to spread the Christian faith and morals, and give spiritual protection of the people. His sermons in turn, are patterns of sermons for all times and places because they are built on biblical basis and ample with national spiritual life that sows the seeds of good and godly.

Spiritual understanding of life presupposes not only human but also divine life. That spiritual life is something more and something different, something that exalts and moves. It is the quality of life, not just quantity, which is the greatest wealth and value of this world. “Life” for us can be a symbol of the greatest value, the greatest good. Therefore the ethics is needed to help in the learning about what man is, where it came from and where it is predisposed to go (Berdajev, 1998, p.28).

In the part of *good governance*, he said: “To the Bishop and the priest suit them to teach and to refer to the entrusted people. And he himself is the very first one that should be away from all evil things... The bishop should be without vice, as God’s messenger, not pleasing himself, not to feel anger, not to be a drunk and evil, not greedy of gifts, but to be hospitable and fair, helping those he trusted, teaching them... To be powerful comforter himself... in everything to set an example with good deeds” (Temkov, 2014, p. 149). The one who teaches in moral, it is his father and true friend, because it leads through the life of fairness. Let us analyze the last one. St. Clement, through this message, wants to give the knowledge of all believers that the person who represents the faith of God needs to give unconditional support to all people. Because he was chosen to lead the Church and her faith, and to give the people directions how to live properly in peace. In the last part “in everything to set an example with good deeds”, St. Clement wants to say that the Bishop or the priest should be followed by the people through their everyday living and their good

deeds...Faith can be held only in this way, and life can be made easier and more beautiful.That is the right way.

Speaking of a *just society*, St. Clement was trying to establish a high level moral order in his people. He highlights the very personal moral structure of man, which would not allow evil deeds, but only cooperation, interaction and coexistence with other people. In all segments and spheres of life he had put the love as a fundamental evangelical principle and universal energy to all people and nations. He knew that in front of God there is no such us “Greek or Rome...neither male nor female...every nation acting fairly,is Dear to him“ (Grozdanoski, R. 2001,p.44).

The period in which St. Clement was living is called the golden age of Slavic literacy and culture, thanks to St. Clement’s University of Ohrid, which was opened two hundred years before the Bologna University, thus de facto and de jure was the first university on the continent of Europe during that time (<https://blagovesti.wordpress.com/2013/12/08/za-zivotot-i-deloto-na-sveti-kliment/#more-1198>).Through the education he had a role to educate the people of Macedonia and to transfer that knowledge of Christian principles and rules. All this will contribute to create a just society that will follow the path of the righteous, and Christians should have a sense of compassion. “The mouth of the righteous utters wisdom, and his tongue speaks justice“-would say St. Clement about the saint. Starting from that in order to build just society we should first start from the individual, on an inductive way (Grozdanoski, R. 2001, p.226).Once you raise the awareness of an individual and the importance that it is necessary to live in a society which is based on fairness and rules according to the Christian religion, it will bring about change and spiritualization of the same person. Thus, this same person will begin to transmit his spirit to the other people, and it would lead to a positive change in the society which hitherto lived in ignorance and possibilitiesin. Because, everything that is not in a harmony with the universal principles, is actually a sin.

St. Clement’s University is known by one very important thing: at the base of all scientific disciplines was the Holy Book-the Bible, the Christian doctrine and the Christian ethics (Grozdanoski, R. 2001, p.51).

Each educational institution should first lead to God, and then to people. This forms the correct world view and just society of righteous people. St. Clement’s Church was equated with folk and social life, to correspond with the people, sharing their fate, good and evil. For him, the Bible is the only source of his literary activity and it is a living word of God who always speaks to the present and who always talks about the present, because for God only the presenttimeexists.(Grozdanoski,R. 2001, p.105).

3.CONCLUSION

St. Clement was an amazing orator, writer, educator, physician, composer. His personality exudes impeccable behavior, consistency, durability and fulfilledcharacter. He took a special care of the people who expected a good word,a

piece of advice or counsel from him. It is considered that he was the first and the best ethicists in the time in which he lived. There is no doubt about that.

Each text written by St. Clement contains a moral fiber and special emphasis for everyone to take care of moral unconsciousness, because according to him, for the moral abyss there is no salvation. He considered that immoral behavior will not remain unnoticed and will not be justified, because immorality is an antipode of humanity, its degradation.

The religious talks of Saint Clement of Ohrid, in addition to the literature, belong to the liturgical and poetic word, and to the everyday natural conversation. His language is distinguished by extraordinary popularity and practicality which are respected by the masses, even in his period.

Maybe we should ask the following question: What is the attitude towards the work of St. Clement of Ohrid nowadays? Comparisons could not be made to that extent, but one thing is known - that his message should be a kind of inspirational force for all of us. The memory of St. Clement is to keep the celebration of his day through a Holy Liturgy, which worships his day.

St. Clement is the patron of the Macedonian Orthodox Church, the Macedonian Orthodox Seminary and the Faculty of Theology, as well as numerous educational and scientific institutions in Macedonia. He is perceived as a guardian of the city of Ohrid and its region. This year we mark 1,100 years since his repose.

REFERENCES

Books:

1. Kirov, D.S.; Svilenov, D.K.; & Koruzdiev, D.G. (2005). Christian ethics. Sofia, „Sun“.
2. Temkov, K. (2014). Ethicists, One hundred most important philosophers of morality from Zarathustra to bioethics. Kavadarci, House of Culture „Ivan Mazov-Klime“.
3. Berdajev, N.A. (1998). О назначении человека. Moscow, Republic.
4. Iljin, I.A. (2001). Of opposing the power of evil. Belgrade. Military Shamparija.
5. Grozdanoski, R. (2001). Bible the works of St. Clement Ohridski. Skopje, Macedonian Orthodox Church-Holy Synod.

Internet sources:

1. <https://blagovesti.wordpress.com/2013/03/27/sveti-kliment-ohridski/>
2. <https://blagovesti.wordpress.com/2013/12/08/za-zivotot-i-deloto-na-sveti-kliment/#more-1198>

BIBLIOGRAPHY

Internet sources:

1. <https://blagovesti.wordpress.com/2015/12/08/свети-климент-охридски-и-нашето-модер/>
2. <http://popara.mk/2011/bez-naslov/feljton-za-sinovite-na-makedonija/svetite-brakja-kliment-i-naum-ohridski/>
3. <http://mn.mk/kultura/911>
4. <http://vecer.mk/makedonija/odbeležhvanje-na-1100-godishninata-od-upokojuvanjeto-na-sveti-kliment-ohridski>

Latif Latifi, MA

State Environment and Nature protection Inspector

Stojan Troshanski, MA

**IDENTIFICATION OF ETHICAL VALUES OF ST. CLEMENT IN
THE “ETHICAL CODE” OF STATE INSPECTORS AND THE
ETHICAL CONDUCT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN
R.MACEDONIA AND NEARBY STATES**

ABSTRACT

St. Clement is not only a magnificent moralist, but also the first and the best ethicist in Macedonian culture. He wrote many speeches, which, in a beautiful style, simply explain the theological and ethical issues. St. Clement emphasizes the ethical function, so all his texts have preserved a moral thread, and some of them have first-class arguments even today. His motto was “immorality is contrary of humanity” with which he wanted to highlight that immorality is a degradation of human being, displacement of its natural function and directed towards failure. St. Clement’s message is very clear and at the same time it is the most important lesson and message spread and shared in Macedonia-“stay away from evil and do good”.

The authors of this paper make analysis and comparison of the professional code of conduct of civil servants and institutional codes or ethical codes of state inspectorate in Republic of Macedonia and the neighboring countries. Particular importance is given to how these professional codes and institutional codes can be recognized in the work, their message and also the moral teaching of St. Clement.

Keywords: ethics, code, conduct, morality, professionalism.

1. INTRODUCTION

Ethics is a practical discipline and is essential for human life (Temkov, 2009, p. 7). Its themes are about the way in which people act and how should they react. Also ethics discusses and debates about all the aspects of human life. In different eras various problems are processed, and there are values and norms offered in conformity with the movement of humanity and dilemmas that people face. On the threshold of the modern era, there was a big debate for the position of a human being in society and the significance for the individual role of a human being in community.

To explain the professional ethics we should start from the fact that the essence of humans is work. Everything in humans’ life depends on work, the human being is product of work and depends on the work.

Profession and professional work (Temkov, 2011, p. 8), the relationship between performances and ethics, and also good conduct at work are extremely important for the career, professional and personal image for anyone who is engaged in certain activity or work.

Profession is a human characteristic. Everyone works something designated and tries to achieve knowledge and skills, because those allow to humans to perform at work with quality and success. The term occupation or profession means exactly such as having craft (profession, graduation, employment) and also having knowledge, skills, orientation and of course conditions for such activity.

Everyone thinks deeply for their professional orientation, committed to complete the training as good as possible, tries to find a job and to start working, and keep making efforts for best performance to achieve skills such as a master of his craft. It obsesses every person in their thoughts and that for them is a big moral task. However, it is based on, or has old roots in the philosophical model of applied ethics (De Zharden, 2006, p. 3).

There is way too much attention given to the profession and professionalism as its core, but the same attention is also given to the professional ethics and the characteristics and standards of professionalism.

Professional ethics refers to the moral aspects of performance at work. It has its own principles and standards, speaking about ethical importance of the profession, its benefits, its incorporation in the general activities and its need for committing the best performance.

Professional ethics:

- Explains the meaning of relevant activity
- Represents general norms of morality, work ethics, with regard to specific task for specific activity
- Points out the ethical importance of that specific activity, its benefit to the people, its incorporation in the system in human activity
- Talks about the fact that somebody needs such an activity, and who needs it
- Points out that it is an obligation of professionals to give their best during performance
- expresses the expectation that the expert will always act with conformity, with idea and reality of professional duty

In professional ethics, proper economic and economical relationship are included such as:

- Proper use and storage of devices
- Hygiene of work premises
- Improving of working conditions
- Promotion of the economic aspects of the performance at work

2. ETHICAL CODE OF CONDUCT FOR ADMINISTRATION IN NEIGHBORING COUNTRIES

Ethics has great social meaning and represents the basis for community building. However, public service cannot be adversely ethically minded, although it may violate ethics if it does not meet its objectives. Public service is established as an action for successful implementation of life. Its goals are not independent, but intermediate and moral above all, such as goodness in community and the people in it. It is necessary for people to meet their needs, their ethical measure is to value enforcement precisely, i.e. the quality and quantity of goal execution for benefit of individuals outside its compositions.

Therefore public service is not an ethical virtue in itself (Temkov, 2009, p. 49), but it is more aimed at achieving the value of living, social and ethical values in society, in other words, public service belongs to the levers of operation and promotion.

Public service has high utility function (Temkov, 2009, p. 50), it is necessary for life and successful living and from its mission and point of view follow these ethical-axiological bases of valuation. Also, the above mentioned applies to the role and the place of individuals in its frame.

But the dilemma is how to sanction actions and offenses contrary to the norms of professional ethics. For that purpose codes of professional ethics are created. There are many of them. Code in essence means a set of values and rules, moral norms or imposed action. They should be performed by everyone in their field of action, every professional, and also from the members of professional associations that require from their members behavior and respect conformed in compliance with identical principles and moral norms.

These codes in the same time are both moral and professional orders (Temkov, 2011, p. 13), because they apply to technology and the ethics of specific work. From here we can understand how work and performance are important to humans, and they are present in every human's life activities, but especially in their work they should incorporate ethics and distinguish the good from the evil, following the good and avoiding evil. All this has roots in St. Clement's most famous proverb "flee from evil and do good" (Temkov, 2014, p. 149).

From all this above mentioned, the Republic of Macedonia and even surrounding countries (Serbia, Croatia, Albania, Bosnia and Hercegovina and Kosovo) have created codes of conduct for the public administration and for the public servants, to be applied to their work, as well as special institutional codes of conduct such as the one of state environment inspectorate in the Republic of Macedonia.

SERBIA ("Sl. Glasnik RS", br. 29/2008) code of conduct with 19 articles with special focus on these topics:

- Public trust in organization
- Legality and impartiality
- Political neutrality
- Protection of public interest

- Conflict of interest
- Gifts at workplace
- Procedure for confidential assets
- Procedure for information
- Privacy policy
- Conduct with clients, colleagues and superiors
- Protecting the reputation of the organization and appropriate dress-code
- Prohibition of sexual harassment and mobbing

CROATIA (»Narodnenovine«, br. 92/2005, 107/2007 i 27/2008) code with 15 different chapters and 40 articles with special emphasis on topics relating to:

- Conduct of public administration
- Respect of integrity and dignity of clients and public servants
- Protection of dignity of individuals and organizations
- Prohibition of acquiring material benefit and avoiding conflict of interest
- Treatment of clients, persons with special needs, colleagues and superiors
- Appointing a trustee of ethics and his independence in his work, and also an independent body to control procedures of ethical behavior
- An open telephone line for complaints of unethical conduct

ALBANIA (“FletorjaZyrtare” Nr. 44/2015) code of conduct and procedures with 39 articles with special focus on these topics:

- Ethics and ethical behavior
- Legality, non-discrimination and proportionality
- Abuse of power
- Impartiality, integrity and independence
- Objectivity, behavior and assistance to parties
- The right to protect the interest of parties
- Justified time limit for decisions
- Protection of personal data and protection of confidential documents
- Performing tasks independent from any kind of pressures
- Conflict of interest
- Relationship with superiors and colleagues
- Alcohol, smoking, proper dress-code and reputation at work
- Protection of property

BOSNIA AND HERCEGOVINA (“SluzbenovineFBiH”, broj: 29/09)code of conduct with 16 articles with special focus on these topics:

- Legality and protection of public interest
- Responsibility and protection of clients
- Independence in decisions

- Helping the ignorant persons
- Providing oversight
- Protection of confidential information
- Execution of official necessity, expertise and responsibility towards work
- Avoiding conflict of interest
- Avoiding narcotics and alcohol
- Integrity and behavior

KOSOVO (“Gazeta Zyrtare QRK”, Nr. 04/2015) code of conduct with 27 articles with special focus on these topics:

- Legality and non-discrimination
- Effectiveness and efficiency, working schedule
- Responsibility, impartiality and independence in tasks
- Transparency and avoiding conflict of interest
- Providing equal chances to genders and nationalities
- Behavior towards clients, colleagues and superiors, and political impartiality
- Conduct with mass media
- Protection of state property
- Appropriate dress-code and reputation at work

3. ETHICAL CODE OF CONDUCT FOR THE ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND COMPARISON WITH NEIGHBORING COUNTRIES

As regarding to the code of ethics of public administration in our country, it was composed and drafted in November 19, 2014 by the Ministry of Information Society and Administration as under law or act on the basis of Article 7 (1) point 8 of the Law for Administrative Officers (Official Gazette no. 27/14). This code prescribes the ethical standards and rules of conduct of administrative officers. The main goal of this code is to encourage good conduct and behavior of administrative officers and strengthening citizens’ confidence in the work of institutions of the public sector.

The Code of Ethics for State Administration of the Republic of Macedonia has a total of 23 articles with particular reference to:

- ✓ Legality, Impartiality and Professionalism
- ✓ Democratic Values and Social Rights
- ✓ Non-Discrimination
- ✓ Political Neutrality and Public Interest protection
- ✓ Personal Integrity
- ✓ Administrative officer status abuse
- ✓ Handling with information, objects and documents
- ✓ Behavior at work, private life and decent dress-code
- ✓ Behavior with clients, superiors and colleagues
- ✓ Use of resources

What we can notice from all analyzed above, is that all neighboring countries, including the Republic of Macedonia have created codes of conduct, but the subject of further analysis would be how truly the administration and the countries will uphold to such codes. Although all countries created codes, it can be concluded that those codes have many common points, but it can also be noted that every one of them has its specific points or topics.

Common points in all representing codes are as follows: legality, impartiality, avoiding conflict of interest, conduct towards the clients and protecting the public interest.

What intrigues most is that certain states pay attention to specific, different importing points and topics. For an example, in Serbia they pay attention to topics such as sexual harassment and mobbing, which are very important factors in healthy organizations, because if these phenomena are present, organizations spend millions of dollars in sexual harassment lawsuits, or the same millions are spent for rehabilitation from mobbing and job absence.

In Croatia special trustees and bodies are appointed in working organizations, with particular concern about the behavior of the administration, but at the same time they have procedures for deciding about complaints of misconduct, and they also have hotlines for complaints about unethical behavior.

In Bosnia and Hercegovina a different point from other codes has been noticed, such as helping uninformed parties, which is an important element in the Balkans, because, unfortunately, ignorance and illiteracy still exist, and assistance is welcome.

In Albania it is noticeable that according to their code, they pay attention to the protection of confidential information, realizations of tasks independently of any kind of pressure. It is understood that it is a very important element, especially in Balkan countries that are known for political revenge. Another thing that can be noticed is the use of alcohol and smoking in work environment.

In Kosovo, however, efficiency and effectiveness during working time are different from other codes, but also, the most intriguing thing is the behavior with mass media. But what is the most positively important is the point which provides equal opportunities to minority, gender and diversity.

What is different from neighboring countries, but has special value in the Code of Ethics of Public Administration in our country is perceived in Article 8: promoting democratic values and social rights, and respecting the principles of humanity and equality as well, which clearly show the aspirations of our country and the kind of values it cherishes.

4. CONCLUSION

However, everything above noted and mentioned in all ethical codes of conduct, we can find the basement in the deeds, thoughts and messages of St. Clement of Ohrid, particularly in "To overcome one another in goodness" message (Temkov, 2014, p. 150), a base for topics or points such as: Conduct in working environment, assistance to the ignorant or uninformed, providing equal opportunities to minority,

gender and diversity, helping to people with special needs, impartiality, conflict of interest and honesty.

We can also conclude that points such as: no abuse of power and status, mobbing, sexual harassment, preserving working environment, alcohol and narcotics, can be recognized in the main message or proverb written by St. Clement of Ohrid "flee from evil and do good", or, we can say that the message is the base for the points or topics above. In other words, every written word in the codes mentioned above, with precise analysis can be recognized in the deeds, thoughts and messages of St. Clement of Ohrid.

5. REFERENCES

Books:

1. Temkov, K. (2009). Ethic of Culture. Kavadarci,,DaskalKamec“.
2. Temkov, K. (2011). Professional Ethic. Kavadarci,House of Culture „Ivan Mazov-Klime“.
3. Temkov, K. (2014). Ethicists, One hundred most important philosophers of morality from Zarathustra to bioethics. Kavadarci, House of Culture „Ivan Mazov-Klime“.
4. De Zharden, D. (2006). Ecological Ethic. Beograd, SluzbeniGlasnik,
5. Covic, A. (2007). Integrative bioethics and the challenges of modern civilization. Saraevo.

Official gazettes:

1. ("Sl. Glasnik RS", br. 29/2008)
2. (»Narodne novine«, br. 92/2005, 107/2007 i 27/2008)
3. ("FletorjaZyrtare" Nr. 44/2015)
4. ("SluzbenenovineFBiH", broj: 29/09)
5. ("GazetaZyrtare QRK", Nr. 04/2015)
6. (Службен Весник на РМ, бр. 27/2014)
7. (Службен Весник на РМ, бр. 41/2014)

Internet sources:

1. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_04_40_950.html
2. http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/spi/relevantni_zakoni/zakon_ki_kosovo.pdf
3. http://www.klsh.org.al/web/pub/kodi_i_etikes_se_klsh_se_30_04_2015_1825_1.pdf
4. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces/sq/3510/html.bo okmark;jsessionid=54929D45E5E8747EC1B75208804A59E0#/page/1>
5. <http://www.avokatipopullit.gov.al/sq/kodi-i-sjelljes-s%C3%AB-mir%C3%AB-administrative-0>

SOCIAL CONTEXT DURING THE ACTIVITY OF ST. CLEMENT**ABSTRACT**

Slavic literacy appeared in the 9th century, under the influence of many political and religious reasons. The ruler of the first Slavic state - Great Moravia, Prince Rostislav, feared from the strong influence of German Realms over the West Slavs. In addition, we can also find Hellenization, as well as the southern influence of Byzantium. This raised the need of a Christian, who would spread the religion in Slavic language. This need was also a kind of protection against these multilateral versatile influences. Religious reasons were related with the idea of spreading of Christianity. Slavs were pagans (polytheists) and it was easier to do the Christianization in their own language, because they did not know the God given languages: Latin, Greek and Hebrew. Therefore Cyril accepted to implement the Moravian mission in order to expand Christianity, and created the first Slavic alphabet - Glagolitic. On the other hand, a need for translation of the necessary liturgical books from Greek into Slavic appeared. This was Methodius' responsibility. In 863 AD, along with his followers, he went to accomplish the Moravian mission. However, despite all efforts, the Moravian mission failed due to the huge German cultural and political influence in the same imposing Latin language, as well as competition between Rome and Constantinople. The death of the Archbishop Methodius, gave the Pope and the German clergy the opportunity to put a cross on the holy Cyril and Methodius in Moravia. The disciples of Ss. Cyril and Methodius were all scattered in different directions. Some went to Poland in order to preach the ideas of Ss. Cyril and Methodius. Others taught their Slavic literacy in the Czech Republic, where it hardly succeeded, but kept up to the 14th century in some monasteries on the outskirts of Prague. Third, went to Croatia and there they had sown the seeds of Cyril and Methodius' Glagolitic, which had been the official literary Croatian alphabet for a long time. The fourth, however, went to the southeast, and along the Danube arrived in Bulgaria and then in Macedonia. They were holy Clement, Naum and Angelarij, and perhaps others, who were never known. After Moravian mission, numerous centers were created for practicing Slavic literacy. In Macedonia, there were two: Ohrid and Lesnovo school and in Bulgaria – Preslav. St. Clement of Ohrid (and Macedonia) came as a Christ's apostle, pastor, missionary and teacher. He came to Macedonia to evangelize the Macedonian people. His activity endeavoured to instill in people true Christianity.

Key Words: *St. Clement, Byzantium, Glagolitic, Rome, Moravian mission*

Introduction

Macedonia is the cradle of the Slavic literacy and culture, handwritten monuments, built from the 9th to the 17th century, the most precious sources for the study of the Macedonian and pan-Slavic literary history, devoutness, language and culture. Those manuscript monuments are results of the work of our educators. For a nation to be a nation, and to be able to exist in the true meaning of the word, its people have to know who they are, and who carries them through the time. Throughout our history we have events that testify the plight of our people. Temptations are faithful companion of a man that constantly needs to remind the kingdom of God to remind us that we are not of this world. For every pious act, the temptations were a constant companion. This example of all suffering love can be seen in the life of the apostles, who preached salvation to the people for their release, who were killed and spat by their brothers. But despite all the persecution, they were constantly dedicated to the love of Christ. However, when the man goes blind and plunges, he forgets that Christ died for all mankind. There are neither Greeks, nor Roman, and love is the same for all. Maybe St. Clement was not one of the apostles from the time of Christ. However, he is equal to them.

It is extremely difficult to write for such an advanced person like St. Clement, but the respect and love of life of our spiritual father, as well as his work, encouraged me to gather materials and write down these words.

Period of transition from collective to individual consciousness

One of the most important periods in mankind's history occurred in the ninth century in Europe during the reign of the Carolingian emperors. Because, a battle occurred in which the future direction of western civilization was decided by taking either the spiritual or the purely materialistic path. In this century a change in the consciousness of Europeans occurred. There was a final melting away of the political and legal structure of Classical World to be replaced by the individual cultures of the emerging nations and the establishment of powerful Royal Houses, some of which were to last for a thousand years¹. There was also a dwindling of Greek and Roman culture and of the atavistic powers of blood through which the Germanic Chieftains of Europe had ruled their tribes.

The beginning of intellectual thinking was replacing the ancient blood-consciousness everywhere. The collective consciousness of the tribe was fragmenting and being replaced by an individualistic, self-conscious awareness². Millions of people across northern Europe were beginning to experience themselves as separate and isolated individuals instead of mere parts of a whole. The most significant example of this transition from the collective consciousness of the

¹ Trevor, R. (1990). *The Spear of Destiny*. London, LDN: Sphere Books Ltd. p.44

² Clifford, G. (1973). *The Interpretation of Culture*, Selected Essays of Clifford Geertz. New York, NY: Basic Books

tribe to individual self-consciousness is the usurpation of the Merovingian dynasty by the Carolingian House.

In this century, modern European languages began to form, and take shape by a process that eventually disentangled Latin influences from the Germanic languages. The diversity of European language was foreshadowed by a document produced in 842 AD called the Strasbourg Oaths. This is a record of the treaty concluded by two grandsons of Charlemagne³.

In an age dominated by the authoritarian Roman Church that demanded Latin as the language of politics, diplomacy and religion, this document is testament to the move to recognize native languages as equally relevant. The native languages, forced into subservience to Latin for a long time, started to demand self-expression in the Arena of History. In Germany, the Carolingian Renaissance was initiated by the great military genius Charlemagne, the creator of the Holy Roman Empire. He promoted the use of the vernacular language in politics and education. In England, the Anglo-Saxon king Alfred the Great (871–899) succeeded his brother Ethelred to the throne of Wessex in 871. He defended England against Danish invasion and founded the first English navy, and a new legal code came into force during his reign. He encouraged the translation of scholarly works from Latin (he translated some of them), and promoted the development of the Anglo-Saxon Chronicles. He translated the Scripture into Old English so that common people might read the Gospels in their own language.

The same process of translation into vernacular languages occurred in the Slavic nations when the two brothers Cyril (826–869) and Methodius (815–885) invented a Slavic alphabet, and translated the Bible and the liturgy from Greek to Slavic. The language (known as Old Church Slavic) remained in use in churches and for literature among Bulgarians, Serbs and Russians up to the 17th century⁴.

Accompanying this development of separate and distinct languages was the evolution of diverse high cultures by different ethnic groups around Europe. That is, new national and linguistic impulses arose in the souls of men to help create and mould the new cultures. Thus, in the ninth century the folk-souls, that combine to give special character to European civilization, were formed in specific areas on the continent⁵.

The Danes were united under a single monarch and Norway had its first king. The Swedish Vikings under Rurik founded Novgorod in 862, and the Vikings soon extended their domination over the whole area of the eastern Slavs and some neighbouring tribes and thus founded the first all-Russian state.

³Joseph, B., Solodow. (2010). *The Survival of Latin in English and the Romance Language*, United States of America, NY: Cambridge University Press

⁴Harper, C. (2005). *Collins-World Encyclopedia*, New York, NY: Harper Collins Publishers Limited, p.245

⁵<https://books.google.mk/books?isbn=0465097197> accessed on June 28, 2016

Poland is derived from the name of one of the several tribes, the Polanie, who dwelt between the Oder and the Vistula rivers, and who laid the foundations of the Polish state in the 9th century.

In 865, Khan Boris adopted Eastern Orthodox Christianity, and under his son Simeon (893–927), who assumed the title of tsar, Bulgaria became a leading power⁶. Radbot, educated at the court of the Carolingians, became the first bishop of Utrecht, which was the focal point of the new nation of Holland. Whilst in England, Alfred the Great laid the Saxon foundations for the later unification of the peoples of the British Isles.

St. Clement's influence

St. Clement was born around 830 AD and originated from the territory of Macedonia.⁷ From a young age he accompanied the Holy Brothers and participated in their first mission along the river Bregalnica. After completing that mission, in 855 St. Methodius went to the monastery Polychrome of Olympus. He invested a great care and attention in the translation of liturgical books from Greek into Slavic language under the guidance of his teacher. Most likely, in 860 he accompanied the Holy brothers in the mission among the Khazars in Cherson.

In the spring of 864, along with his teachers, he went to Great Moravia. With tireless work and effort he notably wanted to spread Slavic literacy and culture. He did not give up under the pressures of the three language speaking people in any way. Devoted to his teachers, in 867 he went to Rome prepared to defend the service of the Slavic language. Since Pope Adrian blessed and permitted service in Slavic, St. Clement ordained a higher priesthood and then, while in Rome, he participated in several liturgies held in Slavic language throughout the Roman cathedrals. After the death of St. Methodius in 885 AD, his students could not endure attacks by German priests, some of them were sold as slaves to Italian ships, some settled along the Adriatic coast of Dalmatia and St. Clement, along with St. Naum, Sava, Gorazd and Angelarij was forced to flee to the south of the Danube, where he continued the work of his teachers.

Upon arrival in Belgrade, the governor of Belgrade sent them in the Bulgarian capital Pliska. Prince Boris received them with great honour, but St. Clement and St. Naum immediately entered into a conflict with the Greek clergy, who spread Greek propaganda among the Slavic tribes. Under the urging of the Byzantine Emperor Michael, Prince Boris forced Slavic teachers to simplify the Slavic alphabet - the Glagolitic, and to make it similar to the Greek alphabet. St. Clement and St. Naum did not agree with those endeavours of the prince. In their unwavering service in the Slavic language, the prince saw real means by which he could reduce the Byzantine influence in south-western Macedonia and part of

⁶Edith M. Horsley. (1970). *The McKay One-volume International Encyclopedia*. United States of America, US: The University of Michigan. p.182

⁷ Gerald H. Anderson. (1999). *Biographical Dictionary of Christian Missions*. Wm. B., Eerdmans Publishing. p.138

southern Albania, and to that end in 886, he sent St. Clement on Slavic missionary work in Kutmicheva. The activity of St. Clement was similar to that in Pannonia and Moravia; with the difference that now he fought with the Greek clergy, not Latin⁸. He was attempting to replace the Greek liturgy in Slavic, which would be understandable to all. After St. Clement had come to Kutmicheva as a teacher he behaved very kindly to all, as a true shepherd countrywide. And so ecclesiastical writers, while writing and drafting the service to St. Clement chose the Gospel text of the Good Shepherd. When the required number of students was fulfilled and there were enough sciences to study, Literary School also called St. Clement University was formed.

As a teacher and a bishop, St. Clement along with St. Naum, were the founders of the Ohrid Literary School. Two centuries before the Bologna University, they founded the first Slavic University in Ohrid. Ohrid, the centre of the Slavic culture and literacy, in the time of St. Clement, who spent three decades between Macedonian Slavs, until his death in 916, was of great importance. Over 3,500 students who have spread Slavic Literature and Art even to Kievan Russia emerged from there. Therefore, the period of St. Clement was called the golden age of Slavic culture and literacy. Because of the successful implementation of the mission, Prince Boris granted St. Clement three sumptuous palaces that have been converted into schools and literary transcription centres. At one of the given places St. Clement built a monastery in honour of St. Panteleimon, which later became the seat of the Ohrid Literary School.

From 893-900, Naum undertook the teaching activity, who later built the monastery of The Council of the Holy Archangels, where he spent the rest of his life in complete silence and devotion to God.

St. Clement, above all, had a great spiritual significance for Slavic Orthodox people in those days. Before he died, he had prepared his tomb, by himself, and he announced it to his disciples. He died peacefully in 916. His feast is celebrated twice a year, on July 27 (the death) and November 25 (the transfer of the relics)⁹.

As for his literary opus, he wrote many instructive words and words of praise for the needs of the service. St. Clement was the first writer in Old Slavic literature who introduced the teachings and the words of praise. Presumably he had written about 40 gospels but only 14 of them were signed with his name. Except for his writing activity, he was also dedicated to translation and translated the Flower triode. There is an assumption that he is the author of the Pannonian Legends.

⁸<https://oca.org/saints/lives/2011/11/25/103396-st-Kliment-the-bishop-of-ohrid-and-enlightener-of-the-bulgarian> accessed on July 5, 2016

⁹https://books.google.mk/books?id=ilGfCIF4Ao4C&pg=PA45&lpg=PA45&dq=St.+Kliment+died+in+916&source=bl&ots=VwJUGNdUmX&sig=n10SJmLmvygb49Pnp8v89HJnVAE&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=St.%20Kliment%20died%20in%20916&f accessed on July 12, 2016

The importance of Bogomil movement

The Bogomil movement in its authentic form appeared in the south-western part of Macedonia in the middle of the 10th century. The main preacher and ideological creator was the priest Bogomil, whose initial activity is chronologically connected to the 30's of the 10th century. The idea of Bogomilism as an authentic spiritual manifestation was probably due to his theoretical experiences and objective judgment, but the integral realization of this ideology with theological, dualistic, philosophical and cultural indications represents the result of many-years collective work with the closest associates and sympathizers. Priest Bogomil's pragmatism lies mainly in his ability to coordinate his followers for a complete realization of Bogomilism as a movement and as a teaching. The existence of Bogomilism in Macedonia took place until the 15th century, and at the same time it was periodically adapting its concept of action depending on the current social, political, religious and ideological circumstances¹⁰. The religious and dualistic concept of Bogomilism also had an evident influence on the cultural and spiritual processes and tendencies in Macedonia and wider on the Balkans, Byzantium and in some way in the countries of Western Europe. The cultural aspects of the movement could be identified through the literary tradition (literary works with original Bogomil status and apocryphal texts), than through philosophical tendencies and finally through the authentic folk heritage with dualistic character.

Bogomilism represents the keystone of the spiritual phenomenon with dualistic nature of religious submissions, social and philosophical orientation. The beginnings of Bogomilism relate to the period from the middle of the 10th century, and its territorial identification refers to the area of south-western Macedonia. With the dynamics of alternating ups and downs, adjusting the way the profiling of current social and political conditions, this teaching took place on the historical stage of the 15th century, when it realized the last impulses of its existence. The emergence of Bogomilism in Macedonia was determined primarily by social, political and economic conditions specific for the medieval period, but his spiritual source should be sought in the conditions resulting from the activity of St. Clement and St. Naum¹¹. Namely, after their return to Macedonia, they happen to land conquered and incorporated into the composition of the First Bulgarian Empire, in which Christianity as the official religion was proclaimed by the Greek clergy to worship the Greek language and under the direct jurisdiction of Constantinople¹².

As we previously stated, in order to counter the Byzantine church and cultural dominance, Bulgarian tsar Boris sent Clement in the south-western parts of Macedonia by a charter to calm his compatriots and simultaneously to spread

¹⁰http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Itemid=35&lang=si accessed on August 5, 2016

¹¹<http://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1984&context=ree> accessed on August 6, 2016

¹²Ристовски Б. (1989). Конпрашањето за причините за враќање на Климент Охридски и дугарската престолнина во Македонија. Република Македонија, СК: МАНУ. p.348-349

Christianity in popular Slavic language. Educational activity of Clement resulted in the formation of the Ohrid Literary School that originally cherished traditions established by the work of Ss. Cyril and Methodius. Certainly it is not a direct connection between the activity of St. Clement and later Bogomil movement, but rather indirect influence is one of the preconditions for its emergence. Namely, as a man of multisided erudition St. Clement was in progress with the emergence of apocryphal texts in Byzantine literature, and some of them were even used, enriching their sermons, edifying his words of course without pretensions exposed to any kind of heresy. Thus, in his word for Passover, he repeatedly mentioned the motive for the descent of Christ into Hades while Praise for Archangels Michael and Gabriel are talking about the fall of Lucifer and the victory of the Archangel Michael, themes typical of Apocrypha, and later reflected in folklore¹³. The ideological platform of Clement's activity consisted of including a large number of students in the educational process of the Slavic language. Thus, literacy was available for a wider social layer without pretensions to be treated as a privileged class with higher social status. Their direct involvement in the Ohrid literary centre resulted in staff from 3,500 students in theological and literary education in general. Most of them probably continued their consistent activity as employees of the official Church, but there were some who by extending his theological-ideological conceptions tried to find new spiritual expression. This testifies that the educational process in the Ohrid Literary School was not limited to passively perceiving the dogmas of Christianity, but had indirectly affected the possibility of creating a critical attitude in their exegesis. In this sense literacy was not heretical, but supported the scepticism which evolved to constructive criticism, especially when it came to interpretation of evangelical content. So, through literacy as an expression of passive resistance, it dictated the need for developing alternative way of thinking, which would contradict the monopoly of official Christian dogma. In such conditions, identifying and appearance of the Bogomil heresy, which directs thought toward global processes of general human problems of the current time and completely justified in the scientific literature, is defined as early human anticipation of European humanism. The chief preacher and conceptual creator of Bogomilism was Bogomil who was assumed to be a priest originally educated within the Orthodox Church. It was a man who, in his time, represented a reformist who had tendencies in terms of issues of religious and social character. The idea of Bogomilism as new spiritual manifestation had probably been a result of the theoretical experience and the objective judgment of Bogomil, but the full realization of Bogomilism as learning a particular concept, which had contemporary theological, philosophical and social aspect, was probably the fruit of the teamwork with his loved ones, followers and associates. Bogomil's pragmatism, except in the ideological platform of Bogomilism, was consisted primarily in its ability to coordinate its counterparts in function of integral realization of this teaching. All this is particularly important because Bogomilism had not been limited to theoretical

¹³Василев Г. (2001). Български богомилски и апокрифни представи в английската средновековна култура. София. р. 240

interpretation, but it rather involved more direct involvement in the organization of life in heretical communities and in the development of the literary activity in the spirit of the Bogomiltheologism¹⁴.

Conclusion

Macedonia is the cradle of the Slavic literacy and culture, with its handwritten monuments, built from the 9th to the 17th century, as the most precious sources for the study of the Macedonian and pan-Slavic literary history, devoutness, language and culture. Those manuscript monuments are results of the work of our educators.

Millions of people across northern Europe were beginning to experience themselves as separate and isolated individuals instead of mere parts of a whole. The most significant example of this transition from the collective consciousness of the tribe to individual self-consciousness is the usurpation of the Merovingian dynasty by the Carolingian House.

In that century, modern European languages began to form. The native languages which had been forced into subservience to Latin for such a long time at that moment demanded self-expression in the Arena of History. The same process of translation into vernacular languages occurred in the Slavic nations when the two brothers Cyril (826–869) and Methodius (815–885) invented a Slavic alphabet, and translated the Bible and the liturgy from Greek to Slavic.

St. Clement was born around 830 AD and originated from the territory of Macedonia. With tireless work and effort he notably wanted to spread the Slavic literacy and culture. And he did not give up in any way under the pressure of the people who spoke three languages. Devoted to his teachers, in 867 he went to Rome prepared to defend the service of the Slavic language.

St. Clement, above all, had a great spiritual significance for the Slavic Orthodox people in those days. As for his literary opus, he wrote many instructive words and words of praise for the needs of the service. St. Clement was the first writer in the Old Slavic literature who introduced the teachings and the words of praise. Presumably he wrote about 40 gospels but only 14 of them were signed with his name. Except to his writing activity, he was also dedicated to translation and he translated the Flower triode. There is an assumption that he is the author of the Pannonian legends.

¹⁴ Ангеловска-Панова М. (2004а). *Богомилството во духовната култура на Македонија*. Република Македонија, РМ: Скопје, p.71

References:

- Ангеловска-Панова М. (2004). *Богомилството во духовната култура на Македонија*. Република Македонија, РМ: Скопје.
- Василев Г. (2001). *Български богомилски и апокрифни представи во англиската средновековна култура*. Софија.
- Clifford, G. (1973). *The Interpretation of Culture*, Selected Essays of Clifford Greertz. New York, NY: Basic Books.
- Damian L. Dietlein, (1994). *Philipp Dietlein & Christina Eckstein descendants*, D.L. Dietlein,
- Edith M. Horsley. (1970). *The McKay One-volume International Encyclopedia*. United States of America, US: The University of Michigan.
- Gerald H. Anderson. (1999). *Biographical Dictionary of Christian Missions*. Wm. B., Eerdmans Publishing.
- Harper, C. (2005). *Collins-World Encyclopedia*, New York, NY: HarperCollins Publishers Limited.
- Joseph, B., Solodow. (2010). *The Survival of Latin in English and the Romance Language*, United States of America, NY: Cambridge University Press.
- Ристовски Б. (1989). *Кон прашањето за причините за враќањена Климент Охридски од бугарската престолнина во Македонија*. Република Македонија, СК: МАНУ.
- Trevor, R. (1990). *The Spear of Destiny*. London, LDN: Sphere Books Ltd.

Related Links:

- <https://books.google.mk/books?isbn=0465097197>
- https://books.google.mk/books?id=ilGfCf4Ao4C&pg=PA45&lpg=PA45&dq=St.+Kliment+died+in+916&source=bl&ots=VwJUGNdUmX&sig=n10SJmLmvyb49Pnp8v89HJnVAE&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=St.%20Kliment%20died%20in%20916&f
- <https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:101313/datastream/PDF/view>
- <http://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1984&context=ree>
- <https://oca.org/saints/lives/2011/11/25/103396-st-Kliment-the-bishop-of-ochrid-and-enlightener-of-the-bulgarian>
- http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Itemid=35&lang=si

Dragana Jovanovikj, M.Sc
Aleksandar Stojanovski

ST. CLEMENT' OHRID LITERARY SCHOOL

ABSTRACT

Although no one knows exactly where and when he was born, who his parents were, in which part of the country or the world, still, his work has been studied and known from the earliest years of his childhood. Even from the earliest age, we begin studying our Cyrillic alphabet. Creators of the first Slavic alphabet, the Glagolitic alphabet, are Cyril and Methodius, both of them with a mission –to organize educational activities in many Slavic countries. The modern Cyrillic alphabet was created by their disciples, St. Clement and St. Naum, both from the city of Ohrid, which was a part of the Kingdom of Bulgaria at that time. They transformed and simplified the former Glagolitic alphabet in the new modified alphabet named Cyrillic, in honour of St. Cyril. St. Clement of Ohrid was probably born in the period from 830 to 840 AD. The following words had been written in Clement's vast biography: "He knew his life (Methodius) like no one else, because he had been with him from his youngest years and he had seen with his own eyes all the works of his teacher". Because of this closeness to St. Methodius, the most reliable and the most supported is the thesis that he came from Macedonia or from Strumica - Bregalnica region, where St. Methodius ruled in the Slavic principality before leaving Asia Minor, or from Ohrid, or less likely from Thessaloniki. He had a strong desire to change things. He believed that change had laid in global terms, only the word of God and the faith in God were the real ways which human heart had to choose. Therefore, during the preparation for the mission, he translated biblical and liturgical texts, and by doing so, he acquired great knowledge that would be the foundation of his later great life work. St. Clement of Ohrid came to Macedonia as an apostle of Christ, as a pastor, a missionary and a teacher. He came to Macedonia to evangelize Macedonian people. The activity that he had endeavored the most was to instill the true Christianity in people. Thus, people have been enriched with the eternal gospel truths and bright Christian morality and love. As a teacher and bishop, St. Clement along with St. Naum, were the founders of the so-called Ohrid Literary School. For two centuries before the Bologna University, he founded the first Slavic University in Ohrid or as commonly called - Ohrid Literary School. This school, which existed on Macedonian soil in the IX century, was a supporter of Glagolitic alphabet. Ohrid, as a center of Slavonic culture and literature at the time when St. Clement lived there, among Macedonian Slavs for the last three decades, until his death in 916, had paramount importance. Herefrom, over 3,500 students of Slavic literacy emerged and they spread the art and the church

singing in many Slavic countries including Kievan Russia. Therefore, the period of St. Clement of Ohrid is called a golden age of the Slavic culture and literacy.

Key words:*St. Clement, Cyrillic, Knowledge, Literary School*

INTRODUCTION

Saint Clement of Ohrid was a medieval saint, scholar, writer and enlightener of the Slavs.¹⁵ He was one of the most prominent disciples of Saints Cyril and Methodius and is often associated with the creation of the Glagolitic and Cyrillic scripts, especially their popularization among Christianized Slavs. He was the founder of the Ohrid Literary School and is regarded as a patron of education and language by some Slavic people.

St. Clement's life path

A fringe view on his origin says that St. Clement was born in Great Moravia (present-day Slovakia and Czech Republic). This view is based on the lexicographical analysis of Clement's works.¹⁶ The exact date of his birth is unknown. Most probably, he joined Methodius as a young man, following him later to the monastery on Olympus.

Clement participated in the mission of Cyril and Methodius to Great Moravia. After the death of Cyril, Clement accompanied Methodius on his journey from Rome to Pannonia and Great Moravia. After the death of Methodius in 885, Clement headed the struggle against the German clergy in Great Moravia along with Gorazd. After spending some time in jail, he was expelled from Great Moravia, and in 885 or 886 he reached the borders of Bulgaria accompanied by Naum of Preslav, Angelarij and possibly Gorazd (according to other sources, Gorazd was already dead by that time). Thereafter, the four of them were sent to the Bulgarian capital of Pliska where they were commissioned by Boris I of Bulgaria to instruct the future clergy of the state in the Slavic language.

After the adoption of Christianity in 865, religious ceremonies in Bulgaria were conducted in Greek, by clergy sent from the Byzantine Empire. Fearing from the growth of the Byzantine influence and weakening of the state, Boris viewed the adoption of the Old Slavic language as a way to preserve the political independence and stability of Bulgaria. In order to do that, Boris made arrangements for the establishment of two literary academies where theology was to be taught in the Slavic language. The first of the schools was to be founded in the capital, Pliska, and the second school in the region of Kutmichevitsa.

¹⁵ Gerald H. Anderson. (1999). *Biographical Dictionary of Christian Missions*. Wm. B.: Eerdmans Publishing. p.138

¹⁶ŠKOVIERA.A. (1978).*Svätíslovanskísedmopočetníci*. Bratislava: Slovenskýkomitétslavistov - SlavistickýústavJánaStanislava SAV. Ján STANISLAV: Staroslovienskyjazyk I. Bratislava: Slovensképedagogickénakladateľstvo, p. 20-21; 174, 219-230.

According to the hagiography written by Theophylact of Ohrid, while Naum stayed in Pliska working on the foundation of the Pliska Literary School, Clement was commissioned by Boris I to organize the teaching of theology to future clergymen in Old Slavic Church in the southwestern part of the Bulgarian Empire, in the region then known as Kutmichevitsa.¹⁷ For a period of seven years (between 886 and 893) Clement taught approximately 3,500 disciples the Slavic language and the Glagolitic alphabet. In 893 he was ordained archbishop of Drembica (Velika), also in Kutmichevica. Upon his death in 916 he was buried in his monastery St.Panteleimon in Ohrid.

St.Clement of Ohrid was one of the most prolific and the most important writers in the Old Slavic Church. He was credited with the *Panonic Hagiography of Saint Cyril and Saint Methodius*. Clement also translated the *Flower Triode* which contained church songs that had been sung from Easter to Pentecost and he was believed to be the author of the *Holy Service* and the *Life of St. Clement of Rome*, as well as the author of the oldest service dedicated to St. Cyril and St. Methodius. The invention of the Cyrillic alphabet is also ascribed to him, although the alphabet is most likely to have been developed at the Preslav Literary School at the beginning of the 10th century (see Cyrillic script).

St. Clement's Church

The church was built by St. Clement in 893 year on the foundation of an early Christian basilica, and dedicated to St.Panteleimon. It was the place of the Ohrid Literary School, the center of the Slavic literary and cultural activity, where more than 3,500 disciples had been educated. St. Clement was buried in this monastery, in the tomb which had been built by his own hands.

After the advent of the Ottoman Turks, St. Clement's Church was converted into a mosque, known as the **Imaret Mosque**, and only a small enclosure remained of it. The mosque was built as an endowment and a memorial by **SinanChelebi**, member of the distinguished Turkish family of the **Ohrizade**.

St.Clement Of Ohrid - The Ohrid School

Clement of Ohrid (835-916), and Naum of Ohrid are the most renowned and loyal disciples of Ss. Cyril and Methodius, the inventors of the Slavic alphabet. The works of St. Clement played a significant role in the development of the Macedonian culture and literacy. Especially important was the Ohrid Literary School that had about 3,500 students. St. Clement used the Glagolitic script that was later replaced by the Cyrillic version.

In Kutmichevica he stayed for seven years, from 886 to 893, as a teacher who was in charge for the work of the church. There, in the area of Kutmichevica, in Ohrid, St. Clement, with the help of his friend St. Naum, established the first

¹⁷ Vlasto, A. P. (1970). *The entry of the Slavs into Christendom: an introduction to the medieval history of the Slavs*. New York, NY: Syndics of the Cambridge University Press, p. 169

university of the Slavs and it was also the first university at the Balkans—the Ohrid Literary School. That was St. Clement's success - The First Slavic University. Rich school and literacy work had been established in the Ohrid Literary School. Only St. Clement himself wrote around fifty pieces of art, and St. Naum was a writer as well. After they had died, their work was continued by their students. One of the most important pieces of art that was written in this school is "O Pismeneh" (in English - On Letters).

The fundamental characteristics of the Ohrid Literary School are:

- 1. Maintenance of the pieces of art created by Ss. Cyril and Methodius;
- 2. Use of the Glagolitic alphabet (the first Slavic alphabet);
- 3. Honourable usage of the language that Ss. Cyril and Methodius had been using to translate the first Slavic books, and which contained the base of the language of the Macedonian Slavs;
- 4. Offensive play against the Greek language and also against the Hellenization of the Slavic population¹⁸.

In 893 AD, when a big part of Macedonia became a part of Bulgaria, the Bulgarian tsar Simeon called a meeting in order to solve the question of the church and the language. After the voting procedure, the majority voted for the Slavic language to be an official language in Bulgaria. But, since Simeon was afraid that by taking the Slavic language as official he might start a reaction at Byzantine, he told Clement to make some changes in the alphabet. But, from the opposite side, St. Clement wanted the work of Ss. Cyril and Methodius to remain as it had been originally made by them. Because of all this, St. Clement got back to Ohrid to do his vice-episcopal work, joined by his friend St. Naum, who took his teacher's place. St. Clement moved on with his work to organize the church and to spread the work of Ohrid School. During his work he had several unpleasant events made by the episcopo Gavril who was by nationality Greek. After a short period St. Clement of Ohrid stopped working. Tired of the hard work that he had been doing during his life, he died in Ohrid in 916 AD. St. Clement of Ohrid was buried in the monastery St. Panteleimon, which had been built by Clement himself, and it was the place where he spent the last moments of his life.

The manuscripts from Clement's language tradition, with their illuminations, vignettes and initials and their linguistic structure undoubtedly originate from tradition of Cyril and Methodius. A comparison of the philological and stylistic features of the translations into Old Church Slavic or Old Macedonian with the original texts in Ecclesiastical Greek point to the fact that the first translator or translators, had begun very well acquainted with the culture of speech, formed a distinct literary type and a language with its own phraseology, syntax and patterns. In some gospels, for instance, the stylistic and rhythmical qualities of the translation are more effective than those of the original Greek text. The precise expression of the mystical tripartite Christian creative principle (the Holy Trinity), as well as the impeccable literary organization, especially in the manuscripts of the

¹⁸<http://makedonija.name/history/saint-Kliment-of-ohrid> accessed on August 2, 2016

Assemani and Zograph Gospel, show their author as a unifier of the crowning achievements of linguistic values. The Zograph's four Gospels, named after the Mount Athos (Sveta Gora) monastery to which it belonged - written on 303 parchment sheets - is the most substantial manuscript in the Glagolitic alphabet. Ever since 1376 when Joseph Assemani, an orientalist and librarian, took the Ohrid manuscript - aprakos (or gospel selections), with its 158 parchment sheets, from Jerusalem to the Vatican library, the document carried the name of its discoverer. The manuscript includes at the end the oldest Slavic calendar, these saints' days are recorded for the first time: Cyril (February 14), Methodius (April 6), Clement (July 27), Erasmus of Ohrid (June 2) and the Fifteen Martyrs of Strumica (August 29). As for the Gospel of Mary, it was first found on Mt. Athos (Sveta Gora) and the 137 psalms of the Psalter and the oldest Slavonic Prayer Book (Euchologion) were found in the ancient monastery St. Catherine on Mt. Sinai.

Slavonic philologists are unanimous as far as the dates and the origin of these texts are concerned: the manuscripts are morphologically and lexically closely related, composed in Ohrid either at the end of the 10th century or the beginning of the 11th century and based on models dating from Clement's time. Recent scholarly discoveries have also added fourteen of the presumed five hundred pages of the Codex retrieved from the library of Count Cloz (Glagolita Clozianus) to the Ohrid Glagolitic collection. Only four fragments from the Lenten Triodion, those written for the Passion Week, have survived from Cloz' collection of sermons of praise. The most interesting of these four is the second sermon, the Anonymous Homily, which has been proved to be a transcript of an original work by Methodius. This is supported by the similar and sometimes even identical terminology used in the Homily and the Zakon Sudni (Law of Judgment), the first Slavic legal code, the backbone of Methodius' Nomocanon.

Time has preserved a small number of Glagolitic epigraphic monuments. On the southern pillar in the narthex of St. Naum's monastery, the only Glagolitic in the four graffiti written one above the other is the signature "Nikula pop" (Nikula the priest). On the Krupiste site, in the Bregalnica region, letters and drawings engraved in unglazed clay and fired brick have been discovered. The titles, all 34 of them, were obviously incorporated into the Slavized churches without a discernible significance. The letters, which originate from different cultures, also include Glagolitic ones.

Henceforth, what are the reasons for the great popularity of Clement's hagiography in the entire Slavic world, in the entire transcripts and the Athonic tradition, in all the Latin translations and their numerous transcriptions? Besides Rome and Constantinople in the 9th and 10th centuries, Ohrid was the third main center of Christianity in Europe. From the content of about 50 inscriptions, mainly in Greek, we can see that educated people, writers and poets, lived there. In this period, with the literary and cultural activity of Ss. Clement and Naum, Ohrid became an even more important Slavonic literary base¹⁹. The memory of St.

¹⁹<http://vefir.hi.is/culturalsaints/files/2010/08/Cultural-Saints-Skopje-Articles-2012.pdf> accessed on 6th of August, 2016

Clement is particularly venerated in Ohrid. Regretfully, only one service of the Slavic works dedicated to St. Clement is available to us. The Service of St. Clement is a work of some of the most gifted of his students whose name remains unknown. But there are also a several Greek services dedicated to St. Clement²⁰. The first one is likely to belong to Theophylaktos of Ohrid, its style and content corresponding to that of the Extensive Vita. It was amended the 14th century by the Archbishop of Ohrid Grigorios, then in the 17th century by Cosmas of Durres, and in the 18th century by Anastasios of Paros. Three canons of St. Clement's have been recovered by Demetrios Chomatianos, who is believed to be the author of eight canons about the saint according to the order of the eight tones that were included in the Octoechos. In the 13th century, Constantine Kavalas wrote a canon of St. Clement (with an acrostic). The service by Theophylaktos has a Slavic translation, dated to the 13th or 14th century. It is contained by The Struga Festal Menaion of the 15th century that includes also a translation of one of the canons of Demetrios Chomatianos²¹.

St. Clement, who is in fact the chief founder of the Ohrid Literary School, is also at the same time the author of numerous original texts. The most important works from his literary activity are: creating a vast collection of his own works in Old Slavic, both numerous and diverse, namely, rhetorical works, hagiographies, and hymnographies. With his rhetorical works, Clement represented the highest achievement of medieval rhetoric according to Byzantine patterns. St. Clement's rhetorical works are usually divided into two: catechetical (instructive) and eulogistic (sermons and encomia). Some of the homilies concerning the Holy Feasts or events of Christian history like Theophany, Annunciation, Palm Sunday, might be referred to both categories. The catechetical sermons of St. Clement explicate biblical events, Christian mysteries, the basic concepts of Christianity. The eulogistic sermons of St. Clement deal with the greater Christian Saints and feasts (The Eulogy of St. Cyril, The Eulogy of Archangels Michael and Gabriel, The Eulogy of the Forty Martyrs, The Sunday Sermon, and The Holy Trinity Sermon). St. Clement's eulogies are an instance of eloquence, splendid language and brilliant usage of rhetorical figures and techniques²². The rhetorical works of St. Clement are distinguished by harmonized rhythmically rhetorical passages. The sermons by St. Clement present prosaic narratives alternating with poetic passages, a technique which draws the unyielding attention of the audience²³. One of the criteria used to establish his authorship is the style of the work and his specific vocabulary usage. St. Clement's hymnographic and oratorical opus is distinguished by specific linguistic, stylistic, and vocabulary particularities that further create the legacy of "Clement's authorization". Therefore, a discourse

²⁰Ibid, accessed on August 10, 2016

²¹Sveti Kliment Ohridski. (2008). *(Свети Климент Охридски. Слова и Служби)*, Софија: Универзитетско издание „Св. Климент Охридски“. p. 71

²²Ibid. p. 61

²³Stancev, K. and Popov, G. (1998). *Климент Охридски. Живот и творчество*, Софија: Универзитетско издание „Св. Климент Охридски“. p. 94

could be generated with regards to the stylistic and literary-aesthetic function, which is emblematic of the established character of St. Clement's expression.

Conclusion

St. Clement of Ohrid is the most acclaimed saint of the Macedonian people and the patron of the Macedonian Orthodox Church. His deeds go well beyond religious work. He is not only the first bishop, but also the first original author and educator, and the founder of the Ohrid Literary School. According to his hagiography by Theophylact of Ohrid, Clement was born in the region then known as Kutmicevica, which is believed to have been close to the lake. Clement participated in the mission of Cyril and Methodius to Great Moravia. After the death of Cyril, Clement accompanied Methodius on his journey from Rome to Pannonia and Great Moravia. After the death of Methodius in 885, Clement headed the struggle against the German clergy in Great Moravia along with Gorazd. After spending some time in jail, he was expelled from Great Moravia and in 885 or 886 reached the borders of Bulgaria together with the other disciples, Naum of Preslav, Angelarij and possibly Gorazd. There they were commissioned by Boris I to instruct the clergy of the state in the Slavic language. Clement was commissioned by Boris I to organize the teaching of theology to future clergymen in Kutmicevica. In 893 he was ordained Archbishop of Dremvica (Velika), also in Kutmicevica.

Upon his death in 916 he was buried in his monastery, Saint Panteleimon, in Ohrid. Even during his lifetime, Clement was very popular among the people. But after his death, many miracles were ascribed to him, creating a widespread cult. Many legends about his literary work and other teachings in such diverse areas as healing, agriculture and construction emerged. As his monastic name Clement is associated with another great saint of the Christian Church, Pope Clement of Rome, his name day and later his feast fell on December 8. The day of his death, August 9, is celebrated as the day of all the seven disciples of St. Cyril and St. Methodius. Nowadays, many churches, institutions, schools and associations bear his name. St. Clement of Ohrid's Award is the highest national recognition for life-long achievements in the field of education, culture, art, health-care, sports and environment.

References:

- Vlasto, A. P. (1970). *The entry of the Slavs into Christendom: an introduction to the medieval history of the Slavs*. New York, NY: Syndics of the Cambridge University Press.
- Gerald H. Anderson. (1999). *Biographical Dictionary of Christian Missions*. Wm. B.: Eerdmans Publishing.
- David Farmer. (2011). Fifth Edition Revised: *The Oxford Dictionary of Saints*. Oxford: University Press.
- Petkov, K., (2008), *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages*. BRILL.
- Stallaerts, R., (2009). *Historical Dictionary of Croatia*, Scarecrow Press.

- Sveti Kliment Ohridski. (2008). *Свети Климент Охридски. Слова и Служби. Софија: Универзитетско издание „Св. Климент Охридски“*
- ŠKOVIERA. A.(1978). *Svätislovanskí sedmoročetníci*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov - Slavistický ústav Jána Stanislava SAV. Ján STANISLAV: Starosloviensky jazyk I. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo,
- Stancev, K. and Popov, G. (1998). *Климент Охридски. Живот и творчество, Софија: Универзитетско издание „Св. Климент Охридски“*

Related Links:

- <http://makedonija.name/history/saint-Kliment-of-ohrid>
- <http://vefir.hi.is/culturalsaints/files/2010/08/Cultural-Saints-Skopje-Articles-2012.pdf>

Augusto Sinagra, PhD

Full Professor (ret.) of European Union Law, Sapienza University, Rome, Italy

Anna Lucia Valvo, PhD

Full Professor of European Union Law, Kore University, Enna, Italy.

THE THOUGHT AND THE WORK OF SAINT CLEMENT OF OHRID AND ITS EFFECTS ON THE SOCIAL AND POLITICAL RELATIONS OF THE BALKANS AND ORIENTAL EUROPE

ABSTRACT

This paper analyses the complex and multiform thought and action of St. Clement. A Saint who has dedicated his name and his life not only to the hagiography of the Christian Orthodox Church (but also of the Roman Catholic Church), or that may be appreciated only for the instinctive and even understandable connection with regard to the elaboration and the perfection of the Cyrillic alphabet.

Although commonly adjectival, and due to the use of the name, the introduction of this alphabet is attributed exclusively to St. Cyril (and Methodius).

As mentioned above, in the largeness of the interests and intellectual speculations, to which the thought of Saint Clement was dedicated for several decades, a particular consideration is to be reserved to the fact how the thought of the Saint, in the historical and social context of his life, influenced fundamental issues of good governance, and his vision of justice not merely reduced within the limits of state community, but intended and projected in a general context, and therefore, has not missed to take under consideration and to influence even fundamental choices of principle of international law, with regard, specifically, to that dimension of justice considered by the Saint of Ohrid (840-916 AD) with regard to the correct international relations between the States.

In these times of deep crisis of the European integration process, an analysis of the historical and cultural ties between St. Clement, Bishop of Ohrid, and Europe - and Italy in particular - appears of particular interest.

As it is well known St. Clement, the first Slavic Bishop of the Bulgarian Empire, was the most illustrious disciple of St. Cyril and St. Methodius, the Patrons of Europe, who, by their missionary work, promoted the creation of the Slavic literary culture and the integration of the Slavs in the Mediterranean culture. Furthermore, they had a very prominent role in European history of the second half of the ninth century.

St. Cyril created the so called "Glagolitic" alphabet, defended and promoted by the ChernorizetsHrbar. At a later time, this alphabet was replaced and simplified by St. Clement, with the "Cyrillic" alphabet, in order to evangelize the Slavic people.

The simplification of the “Glagolitic” alphabet played a decisive role in the acculturation of Slavic populations and in the process of rapprochement between the Slavs and the Mediterranean culture.

From this point of view, there is no doubt that St. Clement played a key role in the continuity of the work carried out by St. Cyril and St. Methodius.

Closely linked to the name of the brothers Cyril and Methodius, and therefore of St. Clement of Ohrid, is the appearance of the cult of Pope Clement among the Orthodox Slavs. His relics were discovered by Cyril, in the ancient City of Kherson, during a mission that was carried out in Crimea, by the two brothers from Thessaloniki.

In the year 867 Clement came to Rome with Cyril and Methodius to attend the delivery of the relics of Pope St. Clement. It is reasonably probable that it was precisely in Rome that he took his vows and acquired the name of Clement in devotion to Pope Clement I.

In the current historical moment of deep crisis and division within Europe, the purpose of this contribution is to highlight the thought and the concept of justice of St. Clement, Bishop of Ohrid, as an example of cultural and spiritual unification of the peoples of Europe.

Keywords: St. Clement Bishop; liturgy; Slavic language; Slavic national consciousness; political independence; integration; Bulgarian Empire; Byzantine Empire; Catholic Church; Orthodox Church.

PAPER

1. Very conveniently, the University of Saint Clement in Skopje, in Macedonia, holds an international scientific conference for the celebration of the thought and the work of Saint Clement of Ohrid in order to underline his thought under moral and ethical profile, and, in general, the thought of social values.

The organizing Committee of the Conference proposes a variety of themes related to the thought and the work of St. Clement of Ohrid: from the social context of his work to the relations with Ss. Cyril and Methodius; from the literature to the alphabet; from the work in the religious field as a spiritual leader, to the teaching of the religion; from St. Clement's vision of moral, religious and social values to his idea of good governance and *fair society*; from his vision of justice and rights to his teaching of solidarity and benevolence.

As it has been known for a long time, the work and the thought of St. Clement of Ohrid had been an object of studies mostly of religious people, historians and scholars, mostly Macedonians and Bulgarians. The related literature is extremely wide, so it would be useless to furnish any references to the matter.

Anyway, we should mention in advance that the works and the thought of St. Clement were concentrated to the liturgical aspects of the Byzantine religion and to the so-called literary aspects related to the reform of the alphabet, that had already been introduced by the two, most well-known among the seven Founder Saints: St. Methodius and St. Cyril, brothers of blood and brothers of religion, originally from Thessaloniki, which are more famous among the public, and they are connected to the introduction of the Cyrillic alphabet, named according to the name of the second of the two.

2. Because of the lack of appropriate literature and speeches at our disposition, it is hard to underline any specific profile in the thought and the works of St. Clement of Ohrid in the field of good governance and *fair society*, or in the field of justice and rights in a proper sense.

As emerges from the few writings, the work and the thought of St. Clement of Ohrid are characterized by the verbal celebrative and typical expressions of the time (strongly inspired by intrinsic praise intentions) and they are concentrated in the famous praise of his namesake Pope Saint Clement, the fourth Pope of the Catholic Church of Rome¹.

In this document it is hard to determine how the Bishop of Ohrid, by means of his thought and his work, had recorded in historical context of good governance, of *fair society*, justice and rights.

For this reason, in function of our specific fields of expertise, we will try to rebuild, though by the mean of a historical retrospective deductive method, the extent to

¹The text at our disposition is the manuscript of XIV century, conserved in the State Historical Museum of Moscow (Cud. 20, ff. 96r – 100r), according to the Bulgarian translation of the Archimandrite A. BONCEV, published in the work *Sv. Climent Ohridski, slova i poucenija*, Sofia, 1970, p. 77-81.

which the works and the thought of St. Clement of Ohrid had an impact on the field of the interstate relations of the time, in a context not yet perceived in Europe in terms of policy and how it could have contributed to the formation not only of a Slavic conscience in general, but also the Macedonian and the Bulgarian conscience in a more particular sense. It is no coincidence that the Saint of Ohrid is often called “a Bishop of Slavs”.

3. The formation of a Pan-Slavic consciousness, and, in particular, the formation of a Bulgarian and a Macedonian consciousness, (at the time of St. Clement), reached, intentionally or unintentionally – by the Saint of Ohrid, the promotion of the Cyrillic alphabet and consecutively of the Slavic literature, abandoning the so-called *paleoslavism* to be fully inserted into the literature of that time and the time that followed, to which further circumstances led.

It is out of discussion that the indicated result, regardless of the intentions, found its realization since the work of *Slavicization* of the language and the Christian liturgy and it represented a moment of irreversible separation from the Byzantine Church of Constantinople, from the Greek liturgy in particular, and, on the other geopolitical side, a point of separation from the German Catholic Church and the territories influenced by it (obviously it was much before the Lutheran protestant reform) which were interested in the maintenance of the Latin liturgy in the Catholic Church with respect to which, the Seven “Founder” Saints and the Saint of Ohrid in particular, did not have any intention to separate from, as confirmed by the fact that among the Saints idolized by the Christian oriental church is also included Saint Ambrose of Milan; or that in the hagiographies of the Rome Catholic Church are still present the Saints and the Bishops of the Slavs.

In this general context lie the reasons and the spaces of a specific consideration of St. Clement “Bishop of Slavs”, with regard to the changes, even of political nature, achieved by his works and his thought, although they all aimed towards the *Slavicization* of the Christian liturgy and the promotion of the Slavic culture in general.

So, in a deductive sense, but deeply deductive, it could be argued that the work of the Saint of Ohrid is to be considered as not an only one highlighted so far, but should also be considered in the political context in the best noble meaning of the term.

It is clear that the formation of a Christian Orthodox Church, separate and independent from the Catholic Apostolic and Roman Church, used to have and still has a direct impact on the national conscience and under the proper political context of relations between states supporting the Orthodox Church and those, to the contrary, supporting the Catholic Church.

In other terms, it initialized religious and later political distinction between the states of Western Europe and (partially) of Central Europe and the states of Eastern Europe and (partially) of Central Europe, including the states at the Balkans, with particular regard to the Southern Balkans.

4. Anyway, it could never be forgotten and denied that the long clerical teachings of St. Clement in the social and political context he lived, had contributed to bring to attention of the politics the fundamental issues of good governance and the idea of justice non circumscribed only within territorial spaces of any state community, but rather, intended in conformity to a purely religious vision of the world, in a general context, able to influence principles and rules that today belong to the so-called international law; this under the specific aspect of the exigency of interstate relations primordially inspired to criteria of justice. These are some examples: the fundamental principle of equality between the states, the territorial integrity of them, freedom of religion, repudiation of the use of force during international disagreements etc.

It deals with consequences directly attributable to a proper religious thought and action which as such could never be disregarded, and then it goes down within the inter-individual relations, as well as within interstate relations, the idea of peace, justice and equality of rights. All tendencies bring to the most efficient and productive level of international cooperation between states, serving as the seed, although away on time, for those internationally organized forms that distinguish the current times.

These kinds of developments were present in the evangelizing work of the Slavs of the Bishop of Ohrid.

5. It is hard to deny that the birth of the Slavic national conscience in general, and especially the Bulgarian, as geopolitical expression of the inclusive time of the actual Republic of Macedonia, had contributed to the division of the Christian Church in the Catholic Church and the Orthodox Church in order to obtain favor of the rising Slavic populations a distinctive profile of religious nature and as such deeply perceived by those societies, that had represented a further support to the nationalist aspirations of these populations.

It should be underlined that these were not the intentions of the Saint of Ohrid, who used to recognize himself in the Catholic Church of Rome (regardless of the adaptations and diversifications from the religious Byzantine liturgy) if we take in consideration that in 867 the Saint of Ohrid, along with the Saints Cyril and Methodius, went to Rome for the occasion of the delivery of the remains of the Pope Saint Clement to the Pope; some authors support the idea that during the visit to Rome he was invested and got the name of Clement in sense of devotion towards Pope Clement I.

If one has the idea of the great achievements of the thoughts and the works of the Saint of Ohrid, in terms of cultural, spiritual and religious unification of the Slavic populations, this result could not be rejected as precedent method, with respect to the present attempts of unification inside the European Union.

But nowadays, as we know, the European Union faces a political and a historical moment of profound crisis and marked division inside. According to our opinion, the main reason of this crisis lies in the fact that the European Union, in order to

achieve the integration of its people and proper States only by the mean of economic and monetary instruments, inspired the unique rule of competition, which, far from unifying, it divides because of its intrinsic competition logic.

This was not the case of the effects of the thought and the works of the Saint of Ohrid, of the two Saints - brothers of Thessaloniki and of the other "Founder" Saints, who moved clearly from different reasons, aimed certainly towards higher ideals, and followed much more durable and shared results, that in the general context of unification of Slavic populations and principalities, could not impede however the rise of certain national conscience, that aimed towards the formation of different states. However, a unifying criterion of religious nature was present there, consisted in the recognition of the Christian Orthodox Church.

The reasons of crisis and division within the EU, which now includes even some Slavic States, will propose again in the "Slavic world" those divisions, which, nevertheless were formed regardless of their religious unification, provoked by the evangelistic work of the Saint of Ohrid and the other "Founder" Saints.

However, the unifying work of Saint Clement of Ohrid (initially in Great Moravia from where he was removed because of the hostilities of the German Catholic Church), found its fulcrum in the Bulgarian capital at that time, Pliska, at the entourage of King Boris I, and also in the southwestern areas of the Bulgarian Empire, and then in Ohrid and in the territory that today represents the Republic of Macedonia, where he died in 916.

Trying to actualize the thoughts and the works of the Saint of Ohrid, in order to obtain criteria of solid fundamentals in the field of international cooperation of the states, and especially for what concerns the integration process of the European Union, these criteria could not be other but those which inspired the idea of the belonging to "a unique spiritual and cultural tradition that [...] flies over the world from West to East, from North to South, not to divide but to unify people"².

6. The pastoral and the educational work of St. Clement of Ohrid, the first Slavic Bishop of the Bulgarian Empire, for the historical and political context it was collocated, could not impede nationalistic aspirations, regardless of the religious and spiritual and unifying finalities of Slavic population, as it could not avoid contrasts with the strongly expanding Bulgarian Empire as well as the Byzantine Empire; this also thanks to the consolidating Slavic religious hierarchy (precisely Bulgarian and Macedonian), on the dependencies of the Archbishopric and Patriarchate of Preslav. The increasing formation of the Slavic clergy, precisely Bulgarian and Macedonian, had direct consequences not only with regard to the claims for independence of the Slavic Church (later called Orthodox), but even on the proper political terrain in the context of the international relations of the states of that time.

²In this sense, KRASSIMIR STANTCHEV, *Gli inizi del culto di Papa Clemente I presso gli slavi ortodossi – Elogio di San Clemente, Patriarca di Roma scritto da Clemente Vescovo* (traduzione in italiano di Rosanna MORABITO), in *Multa et Varia, Studi offerti a Maria Marcella Ferraccioli e Gianfranco Girauda*, a cura di FLORINA CRET CIURE, VIVIANA NOSILIA e ADRIANO PAVAN, Biblion edizioni, Milano, 2012, p. 557.

We could affirm that none of these ideas were in the intentions of the Saint of Ohrid, but it could never be denied that there was an invisible line that unified the thought and the work of the Macedonian Saint with the formation of the Slavic political conscience and the formation of different national consciences in the general context of the Oriental Europe and the Balkans.

In the logic of the abovementioned perspective, it is easy to grasp that the work of the Bishop of Ohrid, that continued the work of Ss. Cyril and Methodius, had been (perhaps indirect) cause or co-cause of political consequences in the context of the region of the Oriental Europe and the South-Eastern Balkans. In fact, on the terrain it was not exactly the nature of the liturgy itself, but it was the use of the Slavic language during the liturgies, that emerged a clear dispute with the Roman Catholic Church, which in these innovative liturgies noticed the start of the separation of the Slavic Churches, with the consequent formation of an independent Orthodox Church.

These consequences on political terrain involved the Kingdom of Croatia of the King Tomislav and the Dalmatian area with the capital city of Split.

Not without any reason, the Church of Rome, which yet was not resigned to the idea of “the effective loss of jurisdiction over of the whole Bulgarian Empire”³ in 923 sent two “legates” in Constantinople, the Bishops Theophylact and Caro in order to try to find a possible solution for the Bulgarian-Byzantine dispute.

As mentioned above, the preoccupation with the spread of the use of the Slavic language in the religious liturgy was still alive in Dalmatia, as well as in Moravia (considered “to belong” to the German clergy), and, as a consequence of that, an intense opposition to the diffusion of the Slavic liturgy was born there, with direct consequences on the use of the Latin in these practices.

This key was designed by the famous Synod of Split in 925, with the participation of pontifical “legates” Cardinal Leo of Palestrina and Bishop John of Ancona, which should lead to a solution of the liturgical dispute involving the Kingdom of Croatia and the Bulgarian Empire. The Church of Rome intended to impede the birth of the Slavic Church in Dalmatia, which, by using the Slavic language in the liturgy, could have found the way to declare itself independent from the Church of Rome.

In the indicated sense, it is realized how the work of the Saint of Ohrid, following the example of his predecessors had, although indirectly, incised on the political terrain of the interstate relations considering the wider region.

The Roman Church, in pursuing this objective, made explicit proper opposition with regard to the penetration of the Slavic language in the religious liturgies (by supporting in this way the German clergy) exactly at the beginning of the predications of Methodius in Moravia and Pannonia, by obliging Pope John X to explicit to the Archbishop of Split, by the mean of his “legates” participants of the Synod of 925, the necessity to deny any authority for the predications of Methodius

³See, MARCELLO GARZANITI, *La liturgia in slavo ai tempi di Clemente di Ocrida*, in *Cyrillomethodianum*, XIX, p. 37.

rather than for the introduction of the liturgies in Slavic-Byzantine language in those territories. In the same direction also went Pope Stephen V, the predecessor of John X.

7. Regardless of the unitary conception of the Christian Church in the thought and the work of Saint Clement, the division of the Orthodox Church from the Roman one started during the moments of Slavic-Byzantine liturgies; even more so with all the consequences in the political sphere, when we consider the “political dimension” that the Pope of Rome could assume in a sort of management of the domestic affairs, in cooperation with the ruling Catholic Kings and Princes.

It was rightly affirmed that “This reality, nevertheless, still in a phase of formation, did not impede the communication and the reciprocal influence, even in its most acute hostile phases, which, in the most of cases used to represent competition for the control of certain adjacent areas, not only at political level but also at clerical and cultural one. The reflection over the Slavic writing tradition and its primary liturgical and catechist function should take under consideration this historical context, beyond the ideological and ethnic representations developed in the periods of national renaissances”⁴.

Conclusively, beyond the legitimate question if the available data reflect the historical truth (and in what way), what really concerns is that in the territories that then belonged to the Bulgarian Empire, including the actual Republic of Macedonia and, even in general the territories of the Oriental Europe and Balkans, and also the *Rus'* (substantially the present Ukraine), the introduction in those Churches of the Slavic language in the liturgies constituted a relevant *reason* of development of national and ethnic consciences, which in turn, constituted a *reason* for a kind of nationalization of the religion and the Churches; with the formation, as mentioned *supra*, of the Christian Orthodox Church and its total independence from the catholic Roman Church⁵.

According to everything mentioned above, it is easy to appreciate the way that the work and the thought of St. Clement has had in the formation of the orthodox Church strictly on a political level, and precisely in the conception of the governing authority, of justice intended not only as guaranteed otherworldly expectation, but intended specifically as an instrument of political government of society, and finally, on the terrain of the rights, not only under individual perspective but also of the rights of the states as subjects bearers of proper instances and interests reflecting the representing societies, and thus in the formation of general principles of

⁴In this sense, MARCELLO GARZANITI, *La liturgia in slavo ai tempi di Clemente di Ocrida*, cit., pp. 37-38. Al riguardo si veda anche CH. HANNICK, *Der südslawische Raum als Ort der Begegnung zwischen abendländischer und byzantinischen Kultur*, in *Byzanz, Islam, Abendland. Beiträge zur Geschichte und Kultur des Mittelalters*, a cura di O. MAZAL, Vienna, 1995.

⁵D. CEŠMEDŽIEV, *Kiril i Metodij v balgarskata istoriceska pamet prez srednite vekove*, M. Drinov, Sofia, 2001.

international law which is still present in the collective conscience of the international community.

Further bibliography:

A. DELIKARI, *Kliment VeličkioderKlimentOchridski? Die discussion über seinen bichofstitel und seine jurisdiction*, in *Paleobulgarica*, 2013, n. 3; I. DUJCEV, *Les rapports hagiographiques entre Byzance et les Slaves*, in *Medioevobizantino-slavo*, v, 3, Roma, 1971; I. DUJCEV, *Slawische heilige in der byzantinischen hagiographie*, in *Medioevobizantino-slavo*, v, 2, Roma, 1968; I. ILIEV, *The manuscript Tradition and the Authorship of the Long Life of St. Clement of Ohrid*, in *Byzantinoslavica*, T. LIII, 1992; D. OBOLENSKY, *St. Clement d'Ohrid et les Albanais*, in *Studia Slavico-byzantina et Medievalia Europensia*, v, 1, Sofia, 1988; I. SNEGAROV, *Les sources sur la vie et l'activité de Clément d'Ochrida*, in *Byzantinobulgarica*, T. I, 1962; G. SVANE, *Crkvenobesednicki program Klimenta Ohridskog*, in *Slavističnarevija*, T. 22, 1974, n. 4; E. TRAPP, *Die Sieben Slavenapostel in der litugichendichtung*, in *Analecta Bollandiana*, T. 100, 1982.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

27-246-42-27(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2016 ; Скопје)
Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите :
зборник на трудови / Меѓународна научна конференција, Скопје, 5-ти
декември 2016 ; [главен и одговорен уредник Цане Мојаноски]. - Скопје
: Факултет за безбедност = Skopje : Faculty of security, 2017. - IV,
197 стр. : граф. прикази, табели ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Текст на мак. и англ. јазик. - Библиографија
кон повеќето трудови

ISBN 978-608-4828-10-5

а) Нов завет - Етика - Анализа - Собири
COBISS.MK-ID 103515658

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

27-246-42-27

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2016 ; Скопје)
Светиклиментовите пораки за етиката, моралот и вредностите
[Електронски извор] : зборник на трудови / Меѓународна научна
конференција, Скопје, 5-ти декември 2016 ; [главен и одговорен
уредник Цане Мојаноски]. - Скопје : Факултет за безбедност = Skopje
: Faculty of security, 2017

Начин на пристап (URL): <http://www.fb.uklo.edu.mk/>. - Текст во PDF
формат, содржи IV, 197 стр., граф. прикази, табели. - Наслов
преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 01.06.2017. - Фусноти
кон текстот. - Текст на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон
повеќето трудови

ISBN 978-608-4828-11-2

а) Нов завет - Етика - Анализа - Собири
COBISS.MK-ID 103515146